

DE LICHTE VOORDE

periodiek van de
VERENIGING VOOR OUDHEIDKUNDE TE LICHTENVOORDE

31 maart 1945: Lichtenvoorde bevrijd!

Lichtenvoorde tussen 1940 en 1950

Themanummer
ter gelegenheid van de herdenking van
Vijftig jaar Bevrijding

No. 31
mei 1995
ISSN: 0927-6688

Bij de afbeelding op de voorkant:

*Lichtenvoorde bevrijd: 31 maart 1945. De geallieerde pantserwagen voor boekhandel Fust in de Rapenburgsestraat wordt 'bedolven' onder feestvierende Lichtenvoordenaren.
(foto W. Wekking, collectie M. Adema-Hartman, Lievelede).*

'De Lichte Voorde' is een half-jaarlijkse uitgave van de Oudheidkundige Vereniging te Lichtenvoorde. De vereniging stelt zich tot doel het onderzoek naar de geschiedenis van onze gemeente in de breedste zin van het woord te stimuleren en te bevorderen.

De redactie van 'De Lichte Voorde' bestaat uit: A.J. Vos, G.A.Th.M. Nijs en R. Wissink.

Inhoud

Voorwoord van de redactie	blz. 3
Toespraak t.g.v. herdenking vijftigste bevrijding	blz. 4
'Klein Engeland'	blz. 7
Lichtenvoorde tijdens de Tweede Wereldoorlog	blz. 9
Vliegtuigbom beschadigt de St. Jorisschool	blz. 19
Hervorming Luchtbescherming Lichtenvoorde	blz. 21
Neergestorte Engelse bommenwerper in de Besselinkschans	blz. 22
Ongeregeldheden bij de verspreiding van propagandamateriaal N.S.B.	blz. 28
Het 'Juden-arbeitslager' in Lieveelde	blz. 31
Naar huis via Lichtenvoorde	blz. 35
Herinneringen aan twee illegale werkers uit Lichtenvoorde	blz. 39
Onderduikers	blz. 41
Verzet en bevrijding	blz. 43
Lichtenvoorde bevrijd!	blz. 48
De laatste oorlogsdagen in Lieveelde	blz. 50
De jaren na 1945 door een Indiëveteraan	blz. 51
Bevrijdingsfeesten door de jaren heen	blz. 54
Het 'Hoe' en 'Waarom' van Vijftig jaar Bevrijding	blz. 57
(Her)Kent U ze nog?	blz. 59

STAAT VAN OORLOG.

De Burgemeester van LICHTENVOORDE

maakt bekend, dat deze gemeente bij Koninklijk besluit met ingang van *1 September 1939* in **staat van oorlog** is verklaard.

LICHTENVOORDE

1 September 1939

De Burgemeester voornoemd,

J. van der Laan

's-Gravenhage — Algemeene Landdrukkerij — 10202 — 1938

Voorwoord van de redactie

Binnen het bestuur van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde werd medio 1994 voor het eerst gesproken over de herdenking van 50-jaar bevrijding. Er werd gepraat over de rol die de vereniging hierin kon spelen.

Naar aanleiding van deze vergadering zijn een aantal initiatieven ontplooid. Er werd contact opgenomen met de gemeente. Er werd een comité 'Herdenking Vijftig jaar Bevrijding' opgericht dat zich bezig ging houden met de invulling van 5 mei 1995.

Naast het inrichten van een tentoonstelling werd ook gedacht aan het op schrift stellen van het wel en wee van Lichtenvoorde tijdens oorlog en bevrijding. Wij denken dat wat zich toen in onze gemeente heeft afgespeeld, waard is om voor nu en later vast te leggen. Het resultaat van deze gedachte heeft U nu voor U liggen.

In dit nummer van 'de Lichte Voorde' vindt U de toespraak van onze voorzitter A.J. Vos tijdens de herdenking van vijftig jaar bevrijding.

Henk Hulshof blikt terug op de oorlogstijd in Lichtenvoorde dat in die dagen ook wel 'Klein Engeland' werd genoemd.

Een uitgangspunt van dit themanummer vormt het artikel 'Lichtenvoorde tijdens de Tweede Wereldoorlog'. Hierin wordt chronologisch een beeld geschetst van de oorlogsjaren in Lichtenvoorde en wat daar op volgde. Aan de hand van deze opsomming van feiten is onderzoek gedaan in literatuur en archief. Dit resulteerde in een aantal artikelen waarin onder andere ooggetuigeverslagen een indringend beeld van bepaalde gebeurtenissen in deze periode geven. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in 'Vliegtuigbom beschadigt de St. Jorisschool', 'Ongeregeldheden bij de verspreiding van propagandamateriaal N.S.B.' en in een artikel over een neergestorte Engelse bommenwerper in de Besselinkschans. Naast allerlei 'bekend' materiaal leverde het onderzoek soms verrassende, betrekkelijk onbekende gegevens op. Een voorbeeld hiervan is de (her)ontdekking van een toenmalig Joods werkkamp in Lieveelde.

'Naar huis via Lichtenvoorde' verhaalt over een geslaagde ontsnapping uit een Duits krijgsgevangenkamp. Twee Belgen weten met hulp uit Lichtenvoorde hun vaderland te bereiken. Joop ter Haar en Antoon Wouters zaten vanaf mei 1944 ondergedoken in het Limburgse Ohé en Laak. Naast hen woonde toen de heer Smeets die zijn herinneringen aan die tijd op schrift stelde. Dat in onze gemeente veel onderduikers gehuisvest waren wordt nog eens duidelijk aan de hand van een aantal sprekende foto's. Vanaf september 1944 wordt het verzet landelijk georganiseerd. Hoe dat in Lichtenvoorde ging en hoe de bevrijding verliep wordt duidelijk aan de hand van een verslag dat Jan Tinge hierover maakte in april 1945. Foto's vertellen ook het verhaal van de eigenlijke bevrijding van Lichtenvoorde op die gedenkwaardige 31 maart 1945. Het verloop van de laatste oorlogsdagen in Lieveelde wordt duidelijk in een artikel van C. te Brake.

Tijdens de dodenherdenking van 4 mei worden ook de gevallen in het voormalig Nederlands-Indië herdacht. Aloys Roemaat zette zijn herinneringen op papier in 'De jaren na 1945 door een oud-Indiëganger'. In 'Bevrijdingsfeesten door de jaren heen' wordt een beeld geschetst hoe Lichtenvoorde de bevrijding in de afgelopen vijftig jaar herdacht. A.J. Vos zet, als voorzitter van het comité 'Herdenking Vijftig jaar Bevrijding', uiteen hoe deze gebeurtenis in Lichtenvoorde gevierd zal worden en wat daarbij de achterliggende gedachten zijn. Ten slotte vindt U achterin deze periodiek '(Her)Kent U ze nog?'. Hier wordt uw medewerking gevraagd bij het achterhalen namen van personen op twee foto's die afgebeeld staan in deze 'De Lichte Voorde' nummer 31.

Volledigheid bleek al snel een niet te verwezenlijken ideaal bij het samenstellen van deze periodiek. In 'Lichtenvoorde tussen 1940 en 1950' hopen wij toch een beeld geschetst te hebben van deze bewogen periode in de geschiedenis van onze gemeente.

namens de redactie,
Godfried Nijs

Toespraak ter gelegenheid van de herdenking vijftigste bevrijding

Vijftig jaar bevrijd

Beste mede-Lichtenvoordenaren,

Mij is de eer gegund U wat te vertellen over de periode van de Tweede Wereldoorlog (1940-1945), over de offers, die door deze gemeente zijn gebracht om bevrijd te geraken en over de periode onmiddellijk daarna: 1945 tot 1950. Ook de koloniale strijd van meer dan 100.000 Nederlandse jongeren in Indonesië, waar er meer dan 6000 sneuvelden, waarvan zes jongens uit onze gemeente.

Op een fraai uitgevoerde oorkonde -te zien op de tentoonstelling- staat te lezen:

In den morgen van den 31sten augustus 1945, de jubeldag, waarop Lichtenvoorde vol blijheid de verjaardag van onze geliefde vorstin H.M. Koningin Wilhelmina, na haar terugkeer in het bevrijde Nederland, weer voor het eerst na vijf sombere jaren openlijk mag vieren... etc.

Bevrijding moet je vieren... wellicht in dit geval met de gedachte: 'Eens maar nooit weer willen wij ons laten knechten, onder-de-voet-lopen... en overheersen!'

De meesten van ons, verre weg de meeste Lichtenvoordenaren van nu, waren nog niet geboren of nog 'zeer jeugdig'. Juist daarom is het goed stil te staan bij wat onze ouders en voorouders meegemaakt en doorstaan hebben gedurende vijf jaar lang bezetting van Nederland.

Stil te staan bij alle angsten en zorgen en welke offers zij gebracht hebben, sommigen zelfs hun leven. Offers die gebracht zijn voor een vrij en onafhankelijk Vaderland!

Thans, vijftig jaar na de bevrijding, is er dus nog steeds goede reden om aandacht te besteden aan de jaren 1940 tot 1945 en daarna van 1945 tot 1950 in Lichtenvoorde, maar ook nationaal en internationaal op wereldniveau.

De wens -na de Tweede Wereldoorlog- dat de komende tijden 'vrede, rust en eendracht' mogen brengen in de gehele wereld, is helaas nog niet in vervulling gegaan, maar desondanks mogen wij hier in Lichtenvoorde daar nu al weer vijftig jaar van profiteren!

Dat Lichtenvoordenaren, bevrijd van de druk der bezetting, waarvoor velen goed en bloed gaven, onder Gods zegen en wijze leiding, 'een tijdperk van hernieuwde bloei tegemoet mogen gaan' is nu al weer vijftig jaar lang geslaagd!

Dat de Koningin met haar gezin tijdig naar het buitenland was gevlucht, bleek achteraf toch wel een juiste beslissing. Zoals een couplet luidt:

*Neen, 't was geen vlucht, die U deed gaan,
Maar volgen, waar God riep:
'k Vraag niet wat in U is doorstaan,
een strijd, hoe zwaar, hoe diep!*

Onze nationale herdenkingspenning '1945-1995-vijftig jaar vrijheid' draagt als inscriptie:

*Aan de uitgang van ieder dal,
komt men in de ruimte en in het licht!*

Bevrijding... waarvan?

Van oorlog, bezetting, onderduiking, evacuatie en verzet, maar ook van gijzelingen, deportaties, werkkampen, concentratiekampen en vernietigingskampen, joden- en zigeunervervolgingen!

In 1945 was het voorbij met grommende vliegtuigen, zware bommenwerpers, zoeklichten, verduisteringen, razzia's, spionnen en verraders, executies, radio- fictsen en paardenvorderingen en ook het luisteren naar de B.B.C. en Radio Oranje.

Voortaan geen laarzen van Duitse soldaten, geen N.S.B.-ers meer, geen Wehrmacht en S.S.-ers, geen onderdrukking, terreur, vernietiging en dood!

Deze bevrijding willen we doorgeven aan de jeugd, aan de jongeren die het niet meegemaakt hebben, onder het motto: opdat wij niet vergeten... opdat wij niet herhalen!

Bij dit Vijftig jaar Bevrijdingsfeest gaat het erom 'waarheid' en 'vergeving' door te geven aan hen die na ons komen. Het moet een handreiking zijn als teken van verzoening. Daarom ook hebben we Duitse schoolkinderen uit Ochtrup uitgenodigd en hun gevraagd met Nederlandse schoolkinderen op te trekken.

'Vergeven' betekent ook niet 'vergeten', integendeel: vergeven begint met 'weten'. Weten wat er gebeurd is en hoe het was... en pas daarna kan uit medemenselijkheid wellicht vergeving volgen... opdat wij niet herhalen!

Herdenking... op welke manier?

De herdenking op 4 mei van zowel de gesneuvelden op de Grebbeberg, de omgekomenen tijdens de oorlog door vuurpeleton, concentratiekamp of bombardement als ook de gevallen, zes in getal, uit onze gemeente in Indonesië, moet uiteraard gehandhaafd blijven. Deze dank en dit eerbetoon zijn we verschuldigd aan hen die hun leven gaven, opdat wij zouden blijven leven! Lichtenvoorde eert zijn helden ook in een blijvend oorlogsmonument aan de Dijkstraat, een waardig gedenkteken opgericht voor hen die vielen voor vrijheid, recht en beschaving, als herinnering aan hun heldenmoed en offergeest voor de gemeenschap.

Op de plek waar de gedenkzuil staat werd een oorkonde gevonden. Hieruit bleek dat er voordien op 7 januari 1937 de Julianaboom was geplaatst, bij gelegenheid van het huwelijk van prinses Juliana en prins Bernhard. De onthulling van de gedenkzuil vond plaats op 22 mei 1948.

Een bijzondere manier van herdenken vinden we aan het inmiddels bekende 'karkepad' -het Rollaspad- te Zieuwent. Daar ligt het oudste Maria-gedachtenis-kapelletje uit 1946, waarvan herkomst en doelstelling als volgt zijn verwoord:

Deze Mariakapel werd gebouwd door de onderduikers 1940-1945 als dank en waardering voor de inwoners van Zieuwent en omgeving, om hun overgrote gastvrijheid en talrijke offers.

Ook op de splitsing Oude Ruurloseweg-Hofmansweg staat zo'n herinneringskapel en aan de Heelweg te Vragender een stenen overkoepeld kruis.

De vijand ging heel ver met het opeisen van have en goed van ons bezette land, toen anno 1943 overal in de omgeving klokken uit alle kerken werden gevorderd, om ze te bestemmen voor 'oorlogsdoeleinden' en bouwstoffen voor de kanonnen.

Een couplet uit een 'Klokkenrequiem' uit die dagen luidde:

*Nu liggen de klokken voor dood op de grond,
gebarsten haar heilige klanken.
Verkracht en geschonden haar vormen, zo schoon,
ontwijd en gebroken haar zuivere toon...
geboren alleen om te danken.*

De periode daarna...

Voor meer dan 100.000 jonge mannen was de oorlog nauwelijks voorbij toen ze tussen 1945 en 1950 naar Indonesië gestuurd werden om de orde te bewaren door middel van zogenaamde politionele acties. In feite geraakten velen in een complete oorlog met alle verschrikkingen van dien en lieten meer dan 6000 soldaten er hun leven. Nog eens duizenden hielden er traumatische ervaringen aan over die nog doorwerken tot op de dag van vandaag.

Ook hier betekent 'vergeven' niet 'vergeten', ofschoon de slachtoffers uit deze periode er het zwijgen toedoen. Maar het is daarom nog niet minder lijden onder de last van het verleden, van het miskennen van hun inzet als dienstplichtige uitgezonden door de Nederlandse overheid!

Ook hier is erkenning en dankbaarheid voor plichtsvulling op zijn plaats. Dit kan hopelijk leiden tot vreedzame en bevrijdende gevoelens.

Lichtenvoorde eert de gesneuvelden in Indonesië door het gedenksteen-monument in de voorgevel van het 'oude' gedeelte van het nieuwe gemeentehuis. Door oud-militairen geplaatst om de gedachtenis aan achtergebleven kameraden levend te houden op 3 november 1951.

Het laatste grote bevrijdingsfeest?

Je hoort ook zeggen: 'Och, vijftig jaar ná de bevrijding is zo lang geleden. Het zegt zo weinig mensen nog iets, alleen de ouderen, die hebben geleden in de oorlog, die iemand hebben verloren door het verzet of in de Indië-periode'.

Het ziet er dan ook naar uit dat deze 'bevrijdingsherdenking' wel eens de laatste zou kunnen zijn voor mensen die het nog hebben meegemaakt. Die groep ooggetuigen wordt steeds kleiner naarmate de tijd voortschrijdt en nog een tiental jaren later zullen zij al meer dan zeventig jaar oud zijn.

Misschien is het wel zo: voor bevrijding 'vieren' is dit een laatste mijlpaal: 5 mei 1995, maar bevrijding 'herdenken' blijft belangrijk en zinvol voor toekomstige generaties!

Moge de expositie U duidelijk maken in woord en beeld, wat oorlog én bevrijding voor ons betekent. Dat wens ik U als voorzitter van het comité 'Herdenking Vijftig jaar Bevrijding' allen van harte toe.

A.J. Vos

'Klein Engeland'

Verzet is een term met meer dan een betekenis. Voor velen heeft dit woord maar één inhoud, verwijzend naar een tijd, die nu vijftig jaar achter ons ligt, gelukkig tot het verleden behoort, maar daarom nog niet hoeft te worden bijgezet in de grafheuvel van de vergetelheid. Want daar heeft Lichtenvoorde, en we bedoelen nadrukkelijk de hele gemeente, de kerkdorpen Harreveld, Lieveelde, Vragender en Zieuwent inbegrepen, het niet naar gemaakt.

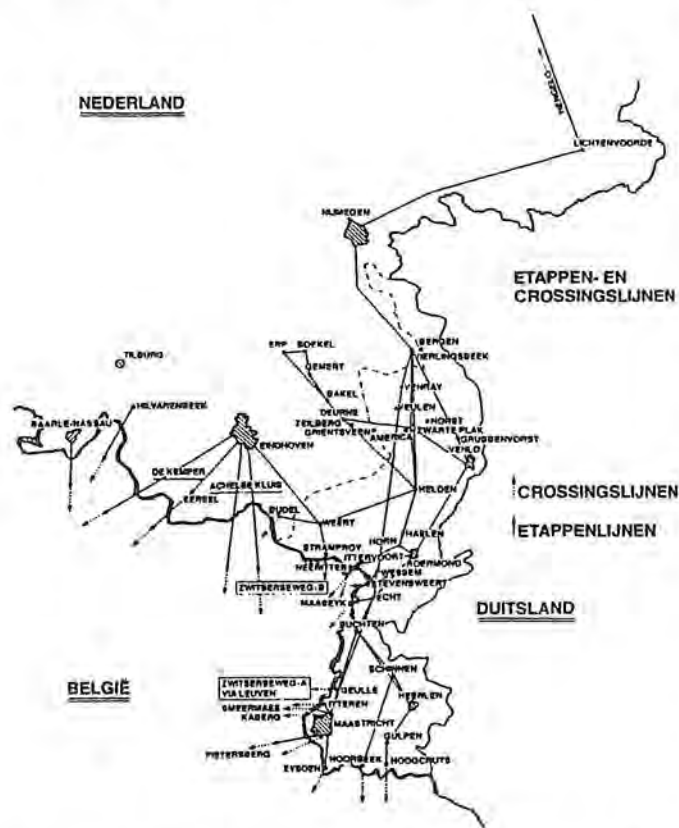
Gelegen op de aanlegroute van de Royal Air Force naar het Ruhrgebied, niet ver van de grens met Nazi-Duitsland en voorzien van natuurlijke schuilplaatsen als singels, venen en bossen, was de Achterhoek geschikt als hulpgebied voor ontsnapte geallieerde krijgsgevangenen waaronder piloten en ander luchtmacht personeel en vele Franse en Belgische jonge mannen die probeerden de kampen te ontvluchten of na een geslaagde parachutelanding niet in de handen van de vijand te vallen.

Om over een andere vorm van verzet -de uitgebreide hulp aan onderduikers en evacués die een bijna nationaal karakter droeg- nog maar te zwijgen. Ook voor andere illegale activiteiten waren de omstandigheden in Lichtenvoorde gunstig zoals dat gold voor soortgelijk gesitueerde gebieden in ons land.

Er was echter nog een voorwaarde vereist namelijk een bevolking die in voldoende mate de bezetter en diens onzalige plannen verafschuwde en daar actief op reageerde. Lichtenvoorde en omgeving voldeden ruimschoots aan deze voorwaarden. Passief verzet was er van meet af aan en het actieve aspect daarvan -zij het niet altijd zichtbaar destijds en gelukkig maar- liet niet lang op zich wachten. Het Achterhoeks verschijnsel -de kat uit de boom kijken- (Achterhoekser kan het niet) was maar van korte duur. Het Nazi-beest bleek een levensgevaarlijk monster, vals en met grijpgrage klauwen dat zelden een prooi liet ontsnappen.

Men zegt wel eens dat patriottisme, het begaan zijn met de medemens in nood, en zucht naar avontuur de voornaamste drijfveren zijn geweest van het verzet. Juister lijkt ons, dat het een mengeling van dit alles was, waarin bij iedere man of vrouw uit het verzet een van die facetten wellicht prevaleerde, afhankelijk van karakter en omstandigheden. Lichtenvoorde kreeg in de oorlog de bijnaam 'Klein Engeland', een erenaam misschien die, ironisch genoeg, niet alleen duidde op een idyllisch eilandje van 'vrijheid', maar ook gevaarlijk was als nauwelijks verholde verwijzing naar mogelijke hulp en steun aan de geallieerde zaak.

Die hulp werd geboden: aan honderden Belgische en Franse krijgsgevangenen; aan Russen en Polen, aan een Andrejo Andrejowitsch uit de Kaukasus even goed als aan een Juliaan Granaat uit Lemberg. Er zou met trots een lijst te geven zijn van namen van burger- en boerenfamilies uit de gemeente Lichtenvoorde, van mannen en vrouwen die al dan niet georganiseerd een hoofdrol hebben gespeeld met acuut gevaar voor eigen leven door bovengenoemde activiteiten. Maar hoe gemakkelijk wordt er -hoewel niet bedoeld- vergeten of veronachtzaamd. Ongetwijfeld zullen er ook zijn die ook na vijftig jaar geen richtbaarheid geven willen zien aan het

Een kaart uit het boek 'In dienst van hun naaste...' van B.M. Rijnhout over pilotenhulp in Nederland. De rol van Lichtenvoorde blijkt hieruit overduidelijk.

moedige en gevaarlijke werk dat zij toen ook in het geheim of in de stilte van de nacht bedreven. Tekenend voor de mate, de omvang van het actieve verzet zijn de volgende feiten: een piloten-vluchtlijn die van Hengelo (O.) over Lichtenvoorde naar Zuid-Limburg en naar Tilburg liep; de wapendroppings in het Zwarte Veen, waarbij Zieuwent een belangrijke rol speelde evenals bij het contact met de geallieerden via zendapparatuur; boerderijen in Lievelede met schuilplaatsen voor het stakende personeel van de NS en bergplaatsen voor gedistribueerde wapens van de droppings; het levensgevaarlijke onderdak bieden aan Joodse landgenoten bij families in Vragender en in schuilplaatsen in het Vragenderveen; de gefingeerde inbraak op het gemeentehuis (blanco persoonbewijzen) te Lichtenvoorde; de distributie -illegaal- van bonkaarten en dergelijke; de geheime formatie in september 1944 van een peloton dat na de bevrijding deel zou uitmaken van het roemruchte Dutch National Battalion en ingezet werd bij de bevrijding van de Veluwe; de voorbereide maar later geannuleerde wapendropping in de Harreveldse bulten, waarop een gewapende groep uit Harreveld zich had ingesteld; een na de oorlog teruggevonden lijst met naam en woonplaats van 236 geallieerde krijgsgevangenen die in Lichtenvoorde op een adres gedurende kortere of langere tijd verzorgd zijn (van de andere opvangadressen zijn geen exacte gegevens bekend); de uitreiking al dan niet postuum aan meer dan dertig personen uit de gemeente Lichtenvoorde van het verzetshedenkingskruis; ten slotte het verraad dat ook in de verzetsgeschiedenis van Lichtenvoorde een zwarte bladzijde vormt.

De slachtoffers van dit verraad vormen het onweerlegbare getuigenis van het Lichtenvoords verzet. Het werk mag niet tevergeefs geweest zijn en hun namen mogen niet vergeten worden: H. Blaauwgeers, W. Doppen, E. Heusinkveld, gebroeders Kettering, M. Lelivelt en A. Slot.

Zinvol, een gedenken en herdenken in 1995, na vijftig jaar?

Gezien het lugubere (ver)schijnsel van opkomend racisme en neo-fascisme en de sombere gloed van afschuwelijk oorlogsgeweld de wereld rond, moet het antwoord bevestigend zijn.

Zinvol juist voor de jongere generaties van nu die misschien al verzadigd zijn van het 'oud-nieuws' van een voorbije strijd?

Toch, omdat de vrijheid die zij nu genieten niet opnieuw gewaardeerd hoeft te worden na een periode van anarchie en dictatuur.

Henk Hulshof

Lichtenvoorde tijdens de Tweede Wereldoorlog

In de vroege ochtend van 10 mei 1940 begint voor Lichtenvoorde de Tweede Wereldoorlog. Al weken was het onrustig geweest aan de grens. Zonder oorlogsverklaring rukken die ochtend Duitse troepen het Nederlandse grondgebied binnen. Menig Lichtenvoordenaar wordt 's morgens om 4 uur wakker van overtrekkende Duitse vliegtuigen. Van enige gevechten of tegenstand is in de Achterhoek geen sprake, zodat de eerste Duitse colonnes al in de morgenuren door ons dorp trekken. De met zand gevulde putringen, die onder andere op de Oude Groenloseweg door het Nederlandse leger geplaatst zijn, houden de Duitsers nauwelijks op. Hetzelfde geldt voor de met trotyl opgeblazen bomen die dwars over de Batsdijk bij Zieuwent liggen.

In de omgeving van de Grebbeberg wordt wel zwaar slag geleverd met de vijand. Bij die gevechten sneuvelen vier jongens uit onze gemeente: G.W. Hellekamp, J.T.G. Klein Iking en W.J. Severt uit Vragender en T.J. Wopereis uit Zieuwent.

Op 12 mei 1940 wordt het de Lichtenvoordse bakkers 'gezien de huidige oorlogstoestand' verboden zogenaamde 'luxé artikelen, als koekjes, gebakjes en ander banketwerk te vervaardigen'. Ook wordt de winkeliers op het hart gedrukt niet meer produkten aan een klant te verkopen dan één gezin per dag nodig had. Dit om hamsteren te voorkomen. Op 23 mei wordt deze beperkende maatregel weer ingetrokken.

De eerste maanden na de inval en capitulatie lijkt er niet veel te veranderen in het leven van alle dag. Wel zijn er wat opstootjes met leden van de N.S.B. uit Winterswijk die hier propaganda komen maken voor het nationaal-socialisme. In Lichtenvoorde is het animo voor deze partij trouwens gedurende de oorlogsjaren zeer klein gebleven.

VERDUISTERING

Uitdrukkelijk wordt de aandacht gevestigd op de verordening van den Rijks-Commissaris voor het bezette Nederlandsche gebied, waarvan de tekst in de verschillende couranten heeft gestaan en welks inhoud meermalen in de pers is toegelicht.

Gebouwen en woningen enz. moeten van **Zonsondergang tot Zonsopgang** zoodanig worden afgeschermd, dat men, buiten het gebouw enz. staande, niet kan zien dat **daarin eenig licht is ontstoken**.

Alleen een dergelijke afscherming kan als juist aanvaard worden. Als men van buitenaf eenig licht kan zien is men in overtreding.

In het bijzonder wordt de aandacht van de winkeliers, caféhouders enz. gevestigd op de verplichting van het aanbrenge van z.g. **lichtsluizen**. Inlichtingen daaromtrent kan men verkrijgen bij het Hoofd van den Luchtbeschermingsdienst.

Waarschuwingen betreffende de verduistering worden niet meer gegeven.

Bij geconstateerde overtreding volgt onherroepelijk proces-verbaal.

De burgemeester,

TH. A. LAMERS.

Verduisteringsvoorschriften.

(Gemeente archief Lichtenvoorde (1930-1980) inv. nr. 1896).

d.d. 25 Mei 1940. door de politie, etc.
onder de ingezetenen verspreid.
een exemplaar voor ter Haar en Hoekstra.

Nr.:30

B E K E N D M A K I N G .
--o-o-o-o-o-o-o-o-o-o--

De Burgemeester van Lichtenvoorde brengt het volgende ter openbare kennis:

1. Wapens en munitie.

Zij, die op eenige plaats in deze gemeente wapens, springstoffen of munitie vinden, moeten hiervan onmiddellijk aan den Burgemeester kennis geven.

2. Postduiven.

Houders van postduiven zijn verplicht hiervan uiterlijk 29 Mei a.s. ter gemeente-secretarie aangifte te doen. Elke houder is verplicht de duiven niet uit te laten vliegen.

3. Radio-zenders.

Houders van een radio-zendinrichting zijn eveneens verplicht hiervan uiterlijk 29 Mei a.s. ter gemeente-secretarie aangifte te doen. Het is op zware straffen verboden de zendinrichting te gebruiken.

4. Motorrijtuigen.

Eigenaars van motorrijtuigen (motorrijwielen, personen-auto's en vrachtwagens) zijn verplicht vóór 1 Juni 1940 hiervan opgave te doen ter gemeente-secretarie.

5. Vergaderingen.

Tot nader order mogen de diverse vereenigingen in deze gemeente geen ledenvergaderingen houden. Bestuursvergaderingen kunnen vrij plaats vinden.

6. Verbod vertoeven op straten, enz.

Het verbod om zich op openbare wegen, straten, pleinen en trottoirs te bevinden geldt voortaan slechts van 23 - 2 uur.

7. Winkelsluiting.

De bestaande bepalingen inzake de winkelsluiting blijven gehandhaafd, uitgezonderd de Zaterdag-sluiting.

Vanaf Zaterdag 1 Juni mogen des Zaterdags in de winkels tot 10 uur klanten worden geholpen en in de kapperszaken tot 10½ uur.

Overtreding of niet-nakoming dezer bepalingen wordt zeer zwaar gestraft.

vH.

Lichtenvoorde, 25 Mei 1940.
De Burgemeester van Lichtenvoorde,

*Al vrij snel na de capitulatie worden vrijheidsbeperkende maatregelen afgekondigd.
(Gemeente archief Lichtenvoorde, ongesorteerd archief, doos 7).*

Op 14 oktober 1940 gaat de verduisteringsplicht in. 'Alle gebouwen en woningen moeten zoo verduisterd worden, dat er geen licht naar buiten dringt'. Ook de lampen van voertuigen moeten worden afgeschermd. Bij overtredingen wordt een boete opgelegd van tenminste f 25,- of '14 dagen afsluiting van den lichttoevoer'. Dit laatste is verschillende Lichtenvoordse huishoudens inderdaad overkomen.

Al in de eerste oorlogsjaren worden in Lichtenvoorde gevluchte Franse en Belgische krijgsgevangenen opgevangen. Al gauw wordt besloten ze niet op eigen gelegenheid verder te sturen maar ze te begeleiden tot de Belgische grens. Omdat er van daaruit geen taalproblemen meer zijn, is het verder vrij eenvoudig voor de vluchtelingen om thuis te komen. Later worden de gewezen krijgsgevangenen per trein van Lichtenvoorde naar Tilburg gebracht waar ze worden overgenomen door het verzet in het zuiden. Een telegram met het bericht dat drie of vier schilderijen verzonden waren naar Tilburg is voor het verzet in Noord Brabant voldoende om voor een ontvangstcomité te zorgen. In de trein naar het zuiden doen de vluchtelingen of ze slapen of verdiept zijn in een Nederlandse krant. Zo ontstaat een geregelde verbinding naar Frankrijk. Franse soldaten in Duitse krijgsgevangenschap krijgen via Rode Kruispakketten zelfs een routebeschrijving hoe ze na hun vlucht in Lichtenvoorde moeten komen. Ze moeten zich hier vervoegen bij Meijer 'le boulanger avec la porte verte' (de bakker met de groene deur). In totaal zijn op deze manier ongeveer 250 Fransen, Belgen en enkele Engelsen en Canadezen richting Frankrijk geholpen.

Op 13 juli 1941, precies om 0.50 uur, ontploft er een zware vliegtuigbom naast de R.K. Jongensschool (St. Jorisschool) aan de Varsseveldseweg. De school loopt daarbij aanzienlijke schade op. Het hoofd van de Luchtbeschermingsdienst, Th.H. Wegman, stelt hierover een rapport op: *'Een nader onderzoek bracht aan het licht, dat er een brisantbom was afgeworpen direct naast de R.K. Jongensschool, gelegen aan den Varsseveldseweg. Door den luchtdruk zijn de muren van 2 lokalen totaal en van een derde lokaal voor een groot gedeelte ingedrukt, zodat het dak naar beneden is gekomen (...). Voorts zijn nog diverse ernstige beschadigingen in het verdere gedeelte van de school waar te nemen. Naar ruwe schatting zal de schade m.i. f 30.000,- bedragen.'*

Zo zag de St. Jorisschool er na de bomexplosie uit.

In de nacht van 19 op 20 juli 1941 worden de bezette gebieden door de Engelse B.B.C. opgeroepen overal grote V-s te schilderen. Die 'V' staat voor Vrijheid en Victorie. Ook in Lichtenvoorde wordt die nacht druk gekalkt. Naast de V-s worden de initialen van alle leden van het koningshuis en 'OZO' (Oranje Zal Overwinnen) op ramen, muren en schuttingen gezet.

In Harreveld staat met reuze letters 'Dood aan Hitler' op de straat geschilderd. In Zieuwent zijn de spreuken 'Leve Wilhelmina' en 'Weg met Mussert' te bewonderen. Er is goede verf gebruikt: ondanks intensief boenwerk blijven de opschriften nog wekenlang zichtbaar. Er wordt een onderzoek ingesteld door Feike Hoekstra, de gemeente-veldwachter. Hij ondervraagt een tiental omwonenden 'doch niemand kon mij inlichtingen verschaffen, die aanleiding konden geven tot het opsporen van de(n) dader(s)'. Als represaille van Duitse zijde worden twee gemeenten in Nederland tot voorbeeld gesteld: Beekbergen en Lichtenvoorde. Omdat naar verboden zenders is geluisterd moeten alle radiotoestellen worden ingeleverd, behalve natuurlijk wanneer je kon aantonen Rijksduitser of 'kameraad van de N.S.B.' te zijn. Enkele maanden later wordt een lijst opgesteld om een groot aantal radio's weer te bezorgen bij de eigenaars.

In september 1941 wordt de mannelijke bevolking van Lichtenvoorde opgeroepen om roggemijten en hooischuren 'te behouden voor sabotagedaden'. Deze nachtelijke patrouilles worden 'roggemijtwacht' genoemd. In het begin is er weinig controle op dit wachtlopen en gaat het er vrij gemoedelijk aan toe. Maar naar verloop van tijd wordt intensief gecontroleerd en wanneer je niet op je post was moest je diezelfde week nog drie strafwachten lopen. Niemand is er dan ook rouwig om wanneer in december de roggemijtwacht wordt afgeschaft.

Op 1 februari 1942 worden op de algemene begraafplaats aan de Driehoek vier geallieerde piloten begraven die met hun vliegtuig op 28 januari in de Besselinkschans zijn neergestort. Een paar Duitse soldaten brengen hun gesneuvelde vijanden de militaire eer. De Lichtenvoordse bevolking toont massaal belangstelling. Dominee van Dongen spreekt een grafrede uit die de bezetter helemaal niet weet te waarderen. Nog diezelfde middag moet de dominee zich melden bij N.S.B.-burgemeester Lamers. Ds. van Dongen laat echter weten helaas geen tijd te hebben. Een paar maanden later wordt de dominee gearresteerd door de Duitse Sicherheits Dienst, naar aanleiding van een rapport opgesteld door de burgemeester. Ruim een half jaar heeft ds. van Dongen vastgezeten in kamp Amersfoort voordat hij wordt vrijgelaten en weer naar Lichtenvoorde kan terugkeren.

In de nacht van 7 op 8 augustus 1942 wordt ingebroken in het gemeentehuis. De brandkast staat wagenwijd open en een grote partij blanco persoonsbewijzen, een schrijfmachine, een gemeentestempel en benodigdheden voor het maken van vingerafdrukken worden vermist. Na lange verhoren door de S.D. blijken Piet Molthoff, gemeenteambtenaar, en koster Harry Wekking bij de zaak betrokken. Zij worden respectievelijk tot vier en twee jaar tuchthuisstraf veroordeeld. Dat is in die tijd een niet al te zware straf.

Inlevering van RADIO-ONTVANGTOESTELLEN ENZ.

Onder verwijzing naar een in de dagbladen van 2 Oct. 1943 opgenomen mededeeling van den Hoogeren S. S.- en Politieleider, maakt de politiegezagsdrager der gemeente Lichtenvoorde het volgende bekend:

Teneinde die personen, die uit wanbegrip, onbedachtzaamheid of om andere redenen niet tijdig hun inleveringsplicht zijn nagekomen, gelegenheid te geven dit alsnog te doen, worden zij tot en met 20 Oct. a. s. in de gelegenheid gesteld het onder den inleveringsplicht vallende bij den burgemeester in te leveren.

Het inleveringsbureau dezer gemeente houdt voor deze inlevering zitting op

**WOENSDAG 20 OCTOBER 1943 van 14.30 tot 17.30 uur
op het politiebureau te Lichtenvoorde**

Bovendien moeten onder den inleveringsplicht vallende, echter nog niet ingeleverde radio-ontvangtoestellen, onverwijld schriftelijk aan het volgende adres worden aangegeven: HOOFDBESTUUR DER P. T. T., ARNHEM, ROGGESTRAAT 13. Bij deze aanmelding moeten de naam, woonplaats en straat van den eigenaar en het merk en nummer van het toestel worden opgegeven. ^

Tegen personen, die ook na het verstrijken van bovenvermelden termijn nog in het bezit zijn van een radio-ontvangtoestel zonder de officieele speciale toestemming te hebben, zal met bijzondere strengheid worden opgetreden.

LICHTENVOORDE, 12 OCTOBER 1943.

De politiegezagsdrager te Lichtenvoorde,

TH. A. LAMERS.

In oktober 1943 moeten de Lichtenvoordenaren, voor de tweede keer, hun radiotoestellen inleveren. Het aantal ingeleverde toestellen valt tegen, vandaar deze herhaalde 'dringende' oproep. (Gemeente archief Lichtenvoorde (1930-1980) inv. nr. 62).

In Lievelede wordt een werkkamp voor Joden ingericht. Op 23 augustus 1942 komen de Joodse arbeiders op het station in Lievelede aan. Er wordt gegraven aan een gemeentelijke zandweg. Burgemeester Lamers bezoekt het kamp verschillende malen in gezelschap van hoge N.S.B.-ers en Duitsers. Begin oktober is het kamp alweer ontruimd. De Joodse arbeiders worden naar Westerbork afgevoerd en vandaaruit naar concentratiekampen in Duitsland en Polen.

In september 1942 krijgen enkele honderden Lichtenvoordse gezinnen bericht dat zij Haagse of Scheveningse evacués in huis moeten opnemen. Ze arriveren in Lichtenvoorde in januari 1943.

In juli 1943 maakt een zekere Heuthorst de omgeving van Lichtenvoorde onveilig. Hij is vaak te vinden rond boerderijen en doet zich voor als een goed Nederlander. Ondertussen geeft hij zijn ogen goed de kost. Door zijn toedoen zijn verschillende Joodse families opgepakt. Op 1 december 1943 wordt Heuthorst dood aangetroffen op de weg tussen Harreveld en Zieuwent. Een revolverkogel had een eind aan zijn leven gemaakt.

In januari 1944 komen een paar honderd vrouwen en kinderen uit het Duitse Ruhrgebied in Lichtenvoorde aan. Huizen worden gevorderd en de bewoners mogen alleen het allernoodzakelijkste meenemen. De woningen moeten dus volledig gemeubileerd worden achtergelaten. In september 1944, na 'Dolle Dinsdag' nemen de Duitse gasten overhaast de vlucht.

Op 20 april 1944 wordt het Lichtenvoords verzet een zware slag toegebracht. Door verraad van de Nederlandse S.D.-spion Willy Markus, alias Willy van Erp, worden op dezelfde dag vier verzetsmensen door de Duitsers gevangen genomen. Markus was op sluwe wijze geïnfiltreerd in de Lichtenvoordse ondergrondse.

Wachtmeester H.J. Blaauwgeers wordt voor het gemeentehuis gearresteerd. In Harreveld was hij als snel betrokken geraakt bij het onderbrengen van Joden, andere onderduikers en geallieerde piloten. Op 6 juni 1944 wordt de Harreveldse wachtmeester door de Duitsers geëxecuteerd.

Datzelfde lot ondergaan M.A. Lelivelt en A.F. Slot op 25 juli 1944. Martin Lelivelt had zich vooral bezig gehouden met het helpen van onderduikers en piloten. Op de dag van zijn arrestatie zitten twee Amerikaanse piloten bij hem thuis verstoppt: zo goed verborgen dat ze niet ontdekt worden.

Antoon Slot was met name betrokken geweest bij het wapenherstel van de ondergrondse.

J.W. Doppen overlijdt op 8 maart 1945 in het Duitse concentratiekamp Buchenwalde van uitputting. Als doodsoorzaak wordt officieel 'hartzwakte' opgegeven... Ook postbode Willem Doppen was nauw betrokken bij het onderbrengen van onderduikers.

Op 1 mei 1944 wordt Lichtenvoorde opgeschrikt door een grootscheepse razzia. Er worden 15 personen aangehouden. Hiervan worden er acht vrij snel weer vrijgelaten. Vier gearresteerden worden in Duitsland te werk gesteld. Ook Evert Heusinkveld wordt opgepakt omdat er een aantal onderduikers in zijn bedrijf werken. In september wordt hij overgebracht naar concentratiekamp Neuengamme in Duitsland. Daar is hij op 9 februari 1945 van uitputting gestorven.

Joop ter Haar ('piloten Joep') en Anton Wouters moeten onderduiken en vertrekken naar het zuiden. Ook daar zijn zij actief betrokken bij het onderbrengen van piloten.

Ook W.H. Kettering wordt door een infiltrant verraden. Hij en zijn broer Toon, die niet bij het verzet betrokken is, worden op 1 augustus gearresteerd. Na een lange lijdensweg langs verschillende concentratiekampen overlijdt Willem Kettering op 25 november 1944 in concentratiekamp Bergen-Belsen. Als doodsoorzaak wordt dit keer 'storing bloedsomloop' opgegeven. Op 29 januari 1945 sterft Toon Kettering in concentratiekamp Neuengamme.

Burgemeester Lamers vlucht op 7 september 1944 (twee dagen na 'Dolle Dinsdag') hals over kop naar Duitsland. Een paar dagen later, als het bericht van de ophanden zijnde spoedige bevrijding te voorbarig blijkt te zijn, verschijnt Lamers weer op het gemeentehuis alsof hij nooit weg geweest is.

Op 15 september 1944 worden alle mannen tussen de 18 en 50 jaar opgeroepen om in de omgeving van Zevenaar graafwerk voor de Duitsers te gaan verrichten. Op deze oproep wordt tot ongenoegen van de Duitsers niet gereageerd. Ook een tweede proclamatie, waarin met zware straffen wordt gedreigd, heeft nagenoeg geen resultaat. Op 3 oktober volgt hierop een razzia waarbij ongeveer 50 jongens worden gepakt. Het is de bedoeling ze per trein naar Zevenaar te brengen. Eerst moeten ze met de tram naar Varsseveld. Bij het tramstation aan de Varsseveldseweg wordt de tram echter aangevallen door 'jabo's' (jachtbommenwerpers). Iedereen, gevangenen en bewakers, vlucht alle kanten uit om dekking te zoeken. Vrijwel geen enkele gevangene keert na de aanval naar de tram terug...

Ook een derde proclamatie heeft weinig effect. Daarom worden zes gijzelaars uit hun huizen gehaald en wordt bekend gemaakt dat ze gefusilleerd zullen worden, wanneer zich geen 300 mannen voor de tewerkstelling melden. Het zijn B. Voorhuis, J. Hulshof, H. Foury, B. Fust, L. Breukers en J. Buijnink. Er verschijnen 25 mannen waarna de S.S. nog twee gijzelaars oppakt: Th. Wegman en Th. Poelhuis. Alle gijzelaars worden naar Zevenaar gebracht en men is er van overtuigd dat ze dood geschoten zullen worden. Er wordt in Lichtenvoorde spontaan een comité gevormd dat zich door middel van een manifest tot de bevolking richt. Men roept hierin op zich alsnog te melden om zo het leven van de gijzelaars te redden. De ondertekenaars zouden zelf het goede voorbeeld geven. De volgende dag verschijnen ongeveer 1400 man. Twee dagen later komen de gijzelaars ongedeerd weer thuis. Jacob Bakker, die ook gaat graven, gaat in Zevenaar door met verzetswerk: hij zorgt voor (valse) pasjes met vrijstelling.

Na de oorlog komen de gijzelaars weer bij elkaar en drinken een borreltje op de goede afloop. (Collectie J.F.W. Buijnink).

In september 1944 wordt aan het verzet doorgegeven dat politieke gevangenen per trein van Amersfoort naar Duitsland zullen worden gebracht. De spoorbaan tussen Ruurlo en Lielvelde wordt opgebroken. Hoewel de verwachte trein niet komt, ontsporen wel een paar andere locomotieven en zijn de rails een paar dagen versperd.

Op bevel van de Ortscommandant in Doetinchem moet begin september 1944 tot ontruiming van het internaat te Harreveld worden overgegaan. Alle voorraden worden gevorderd en de drukkerij wordt verzegeld. Broeders en jongens verlaten op 5 september het internaat.

In eerste instantie worden in de gebouwen Duitse soldaten en beambten ingekwartierd. Na enige tijd wordt het complex echter overgedragen aan het Nederlandse Rode Kruis en bestemd als noodziekenhuis voor de Achterhoek.

BEKENDMAKING

Het door de Gemeente LICHTENVOORDE voor de verdedigingswerken geleverde aantal arbeiders is ondanks de genomen maatregelen nog niet altijd voldoende.

Derhalve zijn heden de navolgende personen uit deze Gemeente in verzekerde bewaring gesteld:

ten Bras, Johannes
ten Bras, Henricus Johannes
Bruil, Engelbertus
Daalderop, Johannes Nicolaas M.
Hogenkamp, Johannes Bernardus
Klein Goldewijk, Jan
Lenselink, Willem Jan
Overkamp, Johannes Bernardus
Thielen, Johannes
Wiegers, Joseph Hendrik

Zij zullen worden terechtgesteld, indien zich thans niet voldoende mannelijke personen voor den arbeidsinzet melden.

Ik vorder derhalve, dat alle mannelijke personen (tusschen 16 en 60 jaar) zich melden uiterlijk **Zondagmiddag 29 October 1944, te 12. uur**, voor het Raadhuis van de Gemeente Lichtenvoorde. Zij behooren bij zich te hebben: dekens, eelgerei, mes, vork, lepel en spade.

Alle verleende vrijstellingen voor den arbeidsinzet zijn hiertoe vervallen. Slechts vrijstellingen na heden afgegeven door het SS-Kommando zijn geldig.

Mannelijke personen in de bovengenoemde jaarklassen (jaargangen 1884-1928), die na beëindiging van deze actie worden aangetroffen zonder vrijstelling, worden gestraft volgens de bepalingen, welke voor sabotage zijn gesteld.

ZEVENAAR, 28 October 1944.

**SS - Kommando.
Zevenaar.**

Bekendmaking op 28 oktober 1944. Voor schansarbeid in Süderwick zijn weer te weinig opgeroepen mannen verschenen. Gemeentesecretaris Daalderop weigert een lijst te maken met daarop tien aan te wijzen gijzelaars. Als gevolg van deze weigering wordt de gemeentesecretaris zelf op de lijst gezet. (Collectie J. Kruij, Lichtenvoorde).

De chirurgische ploeg van het noodziekenhuis voor de Achterhoek in Harreveld.

Op 9 november 1944 arriveren de artsen en het verplegend personeel, maar ook grote aantallen zieken en gewonden uit Duitsland en Nederland. Daarnaast komen 800 patiënten uit het sanatorium van Gennep en vele zieken uit ziekenhuizen in de omgeving van Arnhem die vanwege de oorlogshandelingen moesten worden geëvacueerd. Het internaat is ingericht voor de huisvesting van ongeveer 250 jongens. In februari 1945 worden er ruim 1000 patiënten verzorgd. Er is vanzelfsprekend een enorm plaatsgebrek: de zieken en gewonden liggen overal in de gebouwen op matrassen. Voorbereidingen voor operaties worden vaak op de gangen verricht. Onder deze vaak erbarmelijke omstandigheden zijn honderden operaties uitgevoerd. Het sterftecijfer is hoog: in deze periode sterven meer dan 100 patiënten op Harreveld.

Na de slag om Arnhem wordt het ook in onze omgeving duidelijk dat het front heel wat dichterbij is gekomen. De spoorbaan in Lievelede wordt geregeld gebombardeerd. Op 5 oktober 1944 wordt hierbij een inwoner van Groenlo gedood. Op 18 oktober wordt een bakkerij, een woonhuis en een boerderij in de nabijheid van het station volledig verwoest. In Lichtenvoorde worden de scholen gevorderd moet een deel van de derde 'Fallschirmarmee' worden ondergebracht.

In oktober 1944 arriveren ook de eerste stroom vluchtelingen. Een groot deel van de bevolking van Leuth, Kekerdom en Millingen wordt in ons toch al overvolle dorp ondergebracht.

In dezelfde maand worden er in het Zwarte Veen wapens voor het verzet gedropt. De omgeving wordt bewaakt door 20 gewapende mannen en 30 jongens helpen bij het verzamelen en opladen van 28 containers die elk 200 kilo wegen. Ze bevatten onder andere stenguns, Mill's handgranaten en Browning pistolen, alles dik onder het vet. Eén container zit vol met chocolade en sigaretten. Vanuit het Zwarte Veen wordt de lading naar Zieuwent gebracht en daar op een boerderij verstoppt. De volgende weken vertrekt geregeld een wagen met knollen van die boerderij. Op deze wijze wordt een groot deel van het Achterhoekse verzet van wapens voorzien. Een tweede droppingsplaats achter de Harreveldse Bulten wordt door Gewest Overijssel als onveilig afgekeurd en de wapendropping vindt niet plaats.

Op 12 november 1944 overlijdt Gerhard Hillen in het Duitse concentratiekamp Schwesig. Hij was door de Duitsers na een controle op de markt opgepakt. Na de bevrijding komt ook het bericht dat in diezelfde tijd Antoon Doppen in een gevangenis in Essen tijdens een bombardement om het leven is gekomen. Hij was door de Duitsers gevangen genomen toen hij probeerde een vriend te bevrijden uit het politiebureau van Groenlo.

Van de in Duitsland tewerkgestelden overlijden tengevolge van ziekte of bombardementen B. Broshuis, H. van Halteren en J. Hillen.

Om het Duitse verkeer in bezet Nederland volledig te ontwrichten worden met name door geallieerde jachtbommenwerpers aanvallen uitgevoerd op praktisch alles wat beweegt. Het is in die tijd noodzakelijk meer op het verkeer in de lucht te letten dan op het verkeer op de weg. Helaas vallen door deze aanvallen ook slachtoffers onder de burgerbevolking. Op 4 januari 1945 wordt Johanna Boschker tijdens een beschieting door een jachtbommenwerper van de Aaltenseweg zwaar gewond. Zij overlijdt kort daarna aan haar verwondingen in het Noodziekenhuis te Harreveld. Op 8 februari vallen een aantal bommen in Zieuwent waarbij Johanna Klein-Gebbink, Rutger Josten, Agnes Bomers en Hendrika Harbers worden gedood. Op 10 februari vallen er bommen op de boerderij van Smeenk bij de spoorbaan in Lievelede waarbij Johan Smeenk en zijn moeder om het leven komen. Op de Lieveledeweg wordt mevrouw van Velzen uit Zeist, die een voedseltocht naar de Achterhoek maakte, dodelijk getroffen tijdens een beschieting. Op 13 maart verliest mevrouw Boltjes uit Arnhem het leven bij een bomexplosie.

In de nacht van 7 op 8 februari 1945 wordt bij de grens een Britse Lancaster bommenwerper door een Duits jachtvliegtuig neergeschoten. Het vliegtuig stort neer bij de boerderij van Spanjaard aan de Boschlaan. Twee van de zeven bemanningsleden worden door het verzet via Groenlo overgedragen aan 'Leo' (Henk Hulshof) en naar de boerderij van de familie Orriëns aan de Voshuttendijk gebracht. Hier is ook Juliaan Granaat, een soldaat van de Poolse Brigade St. Nicolaas, ondergedoken. Na een nachtelijke tocht door Lichtenvoorde, onder leiding van Gerard Reinders, Henk Hulshof en Hendrik ('Pietje') Leemreize, worden de beide bemanningsleden overgedragen aan 'Wim' (Wim Lensink) die hen onderbrengt op de boerderij van de familie te Lindert in Barlo. Na een mislukte poging de eigen linies te bereiken wordt hier verder van afgezien. In Barlo wachten de beide R.A.F.-vliegers het einde van de oorlog af. Eén van hen, Stan Hanson, de navigator, schreef over deze ervaringen het boek 'Underground out of Holland', in het Nederlands uitgegeven onder de titel 'Sprong in het duister'.

Op 12 maart 1945 wordt de R.K. Meisjesschool en een gedeelte van het Zusterklooster ingericht als militair hospitaal, het 'Hauptlazaret'. De doktoren nemen hun intrek in de pastorie. Vlak voor de bevrijding wordt het hospitaal in allerijl met zieken en al in noordelijke richting verplaatst. Op 30 maart worden door de Duitsers om Lichtenvoorde zware stukken geschut opgesteld. Het blijkt luchtafweergeschut te zijn. Als een lopend vuurtje gaat het nieuws door het dorp dat Aalten al bevrijd is. Vele Lichtenvoordenaren brengen die nacht in de kelders door, uit angst voor zware gevechten. Wanneer men op zaterdagmorgen 31 maart uit de schuilplaatsen tevoorschijn komt blijkt alles wat Duits is gedurende de nacht in stilte vertrokken te zijn. Even later staan de geallieerde tanks op de Driehoek. Het hele dorp loopt uit en overal zie je oranje en het rood-wit-blauw. Dit ondanks waarschuwingen van pater de Wit: de Duitsers zijn nog in de buurt. De vrees voor terugkerende Duitsers is reëel maar was gelukkig ongegrond: Lichtenvoorde is bevrijd!

Godfried Nijs

Geraadpleegde bronnen en literatuur:

- Gemeente archief Lichtenvoorde (1930-1980) inv. nr. 60, 61, 62, 454, 713.
- Blanken, H., *Groenlo '40-'45, inval en onderdrukking verzet en bevrijding*, 1985.
- Buijnink, J.F.W., Nu veertig jaar geleden, in: *De Lichte Voorde nr. 16*, 1984.
- Hanson, S.E., *Sprong in het duister, het ware verhaal van de ontsnapping uit de Achterhoek van een Engelse piloot in 1945*, 1979.
- Nijs, G., Van klooster tot behandelinrichting (1875-1994), in: Nijs, G. en H. Manschot-Tijdink, *Harreveld doorgrond, historisch-archeologisch onderzoek naar 'eene olde haevesaete'*, 1994.
- Spaan, H.A.H., Lichtenvoorde weerstaat 5 jaar het Herrenvolk, in: Nederkoorn, W.P. en G.J.B. Stork *Er op of er onder, Hoe Achterhoek en Lijmers de Duitse bezetting doorstonden en ervan werden bevrijd*, 1946.

Vliegtuigbom beschadigt de St. Jorisschool
13 juli 1941

Op 13 juli 1941, precies om 0.50 uur, ontploft er een zware vliegtuigbom naast de R.K. Jongensschool (nu St. Jorisschool) aan de Varsseveldseweg. De school loopt daarbij aanzienlijke schade op. Een geluk bij een ongeluk mag het wel heten dat de bom midden in de nacht valt. De gevolgen waren niet te overzien geweest wanneer dit ongeluk 'onder schooltijd' zou hebben plaatsgevonden. Het hoofd van de Luchtbeschermingsdienst, Th.H. Wegman, stelt over deze bominslag het hieronder weergegeven rapport op.

*Bominslag op 13 juni 1941, in de kom der gemeente
Lichtenvoorde*

Door de Kern van den Luchtbeschermingsdienst werd mij omstreeks 00.50 uur gerapporteerd, dat door hen een fluittoon van een vallenden bom was waargenomen, waarop een ontploffing volgde. Deze waarneming had plaats om 00.50 uur precies. De kern had het vermoeden dat er een brisantbom was afgeworpen in of in de nabijheid van de kom der gemeente. Op hun vraag of er luchtalarm moest worden gemaakt, heb ik ontkennend geantwoord, omdat nog niet bekend was, wáár de bom was gevallen en omdat het voorts bleek, dat wel vliegtuigen de plaats passeerden, doch dat er kennelijk geen luchtaanval op de kom der gemeente had plaats gehad, noch plaats had.

Een nader onderzoek bracht aan het licht, dat er een brisantbom was afgeworpen, direct naast de R.K. Jongensschool, gelegen aan den Varsseveldschenweg. Door den luchtdruk zijn de muren van 2 lokalen totaal en van een derde lokaal voor een groot gedeelte ingedrukt, zoodat het dak naar beneden is gekomen. Over het geheel genomen kan worden gezegd, dat 2 lokalen totaal en het derde lokaal grootendeels is vernietigd. Voorts zijn nog diverse ernstige beschadigingen in het verdere gedeelte van de school waar te nemen. Naar ruwe schatting zal de schade m.i. f 30.000.-- bedragen.

Omdat er geen dooden of gewonden onder de burgerbevolking of onder het luchtbeschermingspersoneel waren voorgekomen en het verder bleek dat hier sprake moest zijn van een z.g. toevalstreffer, afgeworpen door een Engelsch vliegtuig, dat door Duitsche jagers vermoedelijk werd achtervolgd, heb ik tóén ook nog geen luchtalarm laten geven.

Om mogelijke ongevallen bij instortingen te voorkomen is door mij het terrein onder bewaking gesteld.

Lichtenvoorde, 13 Juni 1941.

Het Hoofd van den Luchtbeschermingsdienst,

_____

(Th.H. Wegman)

Geraadpleegde bronnen:

- Gemeente archief Lichtenvoorde (1930-1980) inv. nr. 713.

ALGEMEENE ZELFBESCHERMINGSWENKEN

---

1. Door het toepassen van zelfbeschermingsmaatregelen wordt de gevarenkans aanzienlijk verminderd.
Op een ieder rust de plicht tot het nemen van deze maatregelen
2. Binnenshuis bestaat grotere kans op levensbehoud dan daar buiten.
3. Indien gij een kelder bezit, laat dezen dan door deskundigen van den luchtbeschermingsdienst keuren op zijn deugdelijkheid. Zoekt nooit dekking in een kelder, welke door de Overheid niet is goedgekeurd.
Draagt er zorg voor, dat in den goedgekeurden kelder de noodzakelijke uitrusting, zooals voedsel, water, lampen, verbandmiddelen, schel klinkende fluit, houweel, bijl enz., steeds aanwezig is.
4. Indien geen goedgekeurde kelder aanwezig is, bent u het veiligst plat op den vloer van de benedenverdieping, zoover mogelijk verwijderd van de buitenmuren; bij voorkeur achter een binnenmuur. Bevredigt uw nieuwsgierigheid nooit met naar een luchtgevecht te kijken. Velen bekochten deze nieuwsgierigheid met hun leven.
Blijft van deuren en ramen verwijderd.
5. Indien gij op een etage woont, doet gij verstandig bij luchtalarm naar uw benedenburen te gaan.
6. Zorgt dat de zolder behoorlijk is opgeruimd en van brandbare goederen is ontdaan. Zorgt dan tevens, dat water, zand en schop steeds gereed staan. Dit eenvoudige materiaal moet ook op gangen of in vertrekken van andere verdiepingen aanwezig zijn.
7. Een brandbom is inderdaad onschadelijk te maken, want, zóó kunt gij de brandbom bestrijden:
  - a. Onmiddellijk na den inslag is het nog mogelijk de bom, ook als deze reeds brandt, aan het blikken bovenstuk beet te nemen en naar buiten te werpen.
  - b. Indien in het vertrek, waarin de bom is gevallen, reeds brand is ontstaan, dan eerst de brandende omgeving met water blusschen en daarna de brandende resten van de bom met zand en water dooven en met een schop verwijderen.
  - c. Bij al deze handelingen zich tegen de in het rond spattende vonken zooveel mogelijk dekken achter een omgeworpen tafel, stoel, deksel van een kist, enz.
8. Gaat na bominslag in uw naaste omgeving uw huis, in het bijzonder uw bovenverdieping, controleeren: een brandbom valt nooit alleen. Ook bij u zou een begin van brand kunnen zijn ontstaan.
9. Draagt zorg, dat steeds een koffertje gepakt is met de meest noodzakelijke artikelen als waardepapieren, distributiebescheiden, onderkleeding e.d. Dit kan u te pas komen wanneer u plotseling de woning moet verlaten.
10. Schaft eenig verbandmateriaal aan. „Eerste Hulp” kan van zéér groot belang zijn.
11. Verstaat u met uw burenen inzake wederzijdsche hulp. Denkt aan ouden van dagen, jonge kinderen en gebrekkigen.
12. Bewaart uw koelbloedigheid. Door ondoordacht optreden worden de gevolgen van ongelukken steeds vergroot.

Sluit u aan bij de plaatselijke afdeling van de Nederlandsche Vereeniging voor Luchtbescherming. Deze kan u onschatbare voorlichting verstrekken.

'Algemeene zelfbeschermingswenken', richtlijnen voor de bevolking om de 'gevarenkans aanzienlijk' te verminderen. (Oud Archief Lichtenvoorde, archiefstuk 1404).

Hervorming Luchtbeschermingsdienst Lichtenvoorde oktober 1941

Lichtenvoorde, October 1941.

K. 6560

Het is de bedoeling dat de Luchtbeschermingsdienst wordt gereorganiseerd. De voormalige Luchtbeschermingsdienst was over het geheel genomen te groot in opzet. Vereenvoudiging is thans het parool. De gemeentelijke luchtbeschermingsdienst dient tot de kleinst mogelijke proporties te worden teruggebracht, doch daarnaast zal een soort burenhulp in het leven worden geroepen.

De gemeente wordt in diverse blokken verdeeld en over ieder blok wordt een blokhoofd aangesteld. Dit blokhoofd zoekt wederom 6 personen met 2 reserven uit zijn blok uit, die behulpzaam willen zijn bij mogelijke ongevallen of branden, enz bij eventueele luchtaanvallen. Het meest doelmatige is, dat 2 personen worden genomen die op de hoogte zijn met Eerste Hulp Bij Ongelukken, dus personen die een cursus E.H.B.O. hebben gevolgd. Zijn er geen E.H.B.O.-ers in het blok waarvan U hoofd zult worden, dan moeten de meest geschikte personen hiervoor uitgezocht worden.

De overige 4 personen met de 2 reserven door U te zoeken, moeten flinke betrouwbare personen zijn, die bij een instorting van huizen of bij brand doelbewust kunnen optreden en hulp verleen aan personen, die onder puin of iets dergelijks bekneeld zitten. Vaklieden zijn hiervoor het eerst te vragen. Bij gebrek aan dergelijke personen zooveel mogelijk de meest flinke, jonge personen uitzoeken, die daadwerkelijk hun steun en werk ten dienste van slachtoffers willen geven. Mocht dit niet het geval zijn, dan zullen personen worden aangewezen of gevorderd die de diensten hebben te verrichten. Vrijwillig is echter de aangewezen weg, omdat het spreekwoord nog steeds van toepassing is: 'Met onwillige honden is het slecht hazen vangen'. De diensten die zullen worden gevorderd zullen zeer gering zijn. Alleen en uitsluitend alleen, komt de blokploeg in werking, wanneer brisantbommen of brandbommen in het blok, voor U aangewezen, vallen. Wanneer in een aangrenzend blok bommen vallen, mogen de personen uit Uw blok helpen. Nodig is dit echter niet, Men ziet, het is uitsluitend onderlinge burenhulp, die toch gegeven zou worden, wanneer de menschen in nood zitten. De bedoeling van deze onderlinge burenhulp is echter, dat er een kern aanwezig is, die leiding kan geven en ongewenschte hulp kan afweren.

De blokploeg treedt in werking zodra een bom is afgeworpen en begint aan de hulpverlening zonder het bevel van het Hoofd van den luchtbeschermingsdienst af te wachten.

Het blokhoofd stelt echter de commando-post van den luchtbeschermingsdienst (Tel. no. 200 Lichtenvoorde) direct met het ongeval in kennis, met mededeeling omtrent den ernst van het ongeval. Is er hulp noodig van medici of brandweer, dan wordt vanuit de centralepost hulp verleend. Nadere bijzonderheden zullen U nog worden medegedeeld.

Ik verzoek U beleefd mij binnen drie dagen na dagtekening dezès te willen mededeelen of U geneigd is de benoeming tot blokhoofd aan te nemen. Op een nader te bepalen dag zal dan een vergadering van de blokhoofden plaats hebben, op welke vergadering dan het een en ander nader zal worden uiteengezet en eventueele vragen zullen worden beantwoord. In den daartusschen gelegen tijd kunt U echter reeds enkele personen uit Uw blok vragen, die aan den dienst zouden willen medewerken. Een lijst van die personen met huisnummer en ouderdom ware dan door U op te maken en mede te brengen.

Lichtenvoorde, Oktober 1941.

Het hoofd van den Luchtbeschermingsdienst

(w.t. Th.H. Wegman)

Geraadpleegde bronnen:

- Oud archief Lichtenvoorde, archiefstuk 1404.

Neergestorte Engelse bommenwerper in de Besselinkschans 28 januari 1942

Op 28 januari 1942 fietst Bernard Nijland 's avonds om 7 uur naar Beneman in Vragender. Hij haalt er zout om daarmee een pas geslacht varken in te zouten. Het is gemeen koud en het stormt met 'jachsnee' (driftsneeuw), zodat het vrijwel onmogelijk is vooruit te kijken. Het was inderdaad onwaarschijnlijk koud. Op het K.N.M.I.-station Winterswijk gaf die nacht de thermometer $-27,4^{\circ}$ C aan, nog steeds de laagste temperatuur ooit in Nederland gemeten.

Een tweemotorige Hampdenbommenwerper van de R.A.F. met als doel het Duitse Munster komt boven de Achterhoek in de problemen. Het vliegtuig, onderdeel van het 106e Bomber Squadron met het staartnummer AT 122, zal de thuishaven niet meer halen. Voordat de noodlanding wordt ingezet ontdoet de bemanning zich uit veiligheidsoverwegingen van de bommenlast. De piloot zoekt daarna naar een geschikte plek om te landen. Het zicht is echter zeer slecht door de sneeuwstorm die op dat moment woedt.

Antoon Klein Avink (Blommers Toon) en zijn vrouw zien die avond het vliegtuig twee keer heel laag overkomen.

Bernard Nijland is inmiddels al weer een tijdje thuis van zijn tocht naar Vragender wanneer hij en zijn vrouw een vliegtuig laag horen overkomen. Vrijwel op hetzelfde moment horen ze een hevig gekraak in het dennenbos achter hun huis.

Bernard wil poolshoogte gaan nemen maar mag dat niet van zijn vrouw. Het was al voorbij 8 uur en dus gevaarlijk buiten.

De volgende dag ontdekt hij aan de rand van het dennenbos achter zijn boerderij een neergestort vliegtuig.

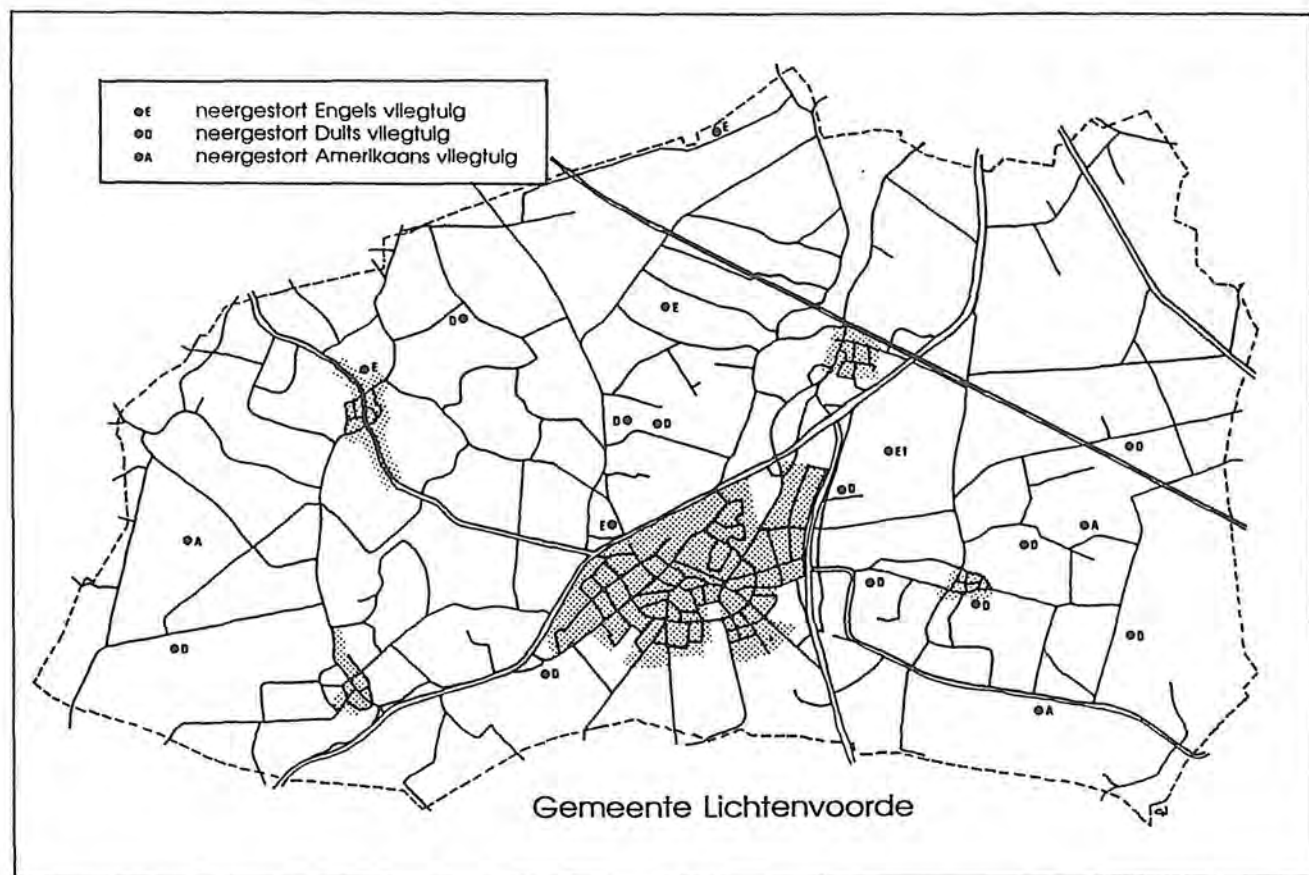

Deze foto werd gemaakt door L. Paashuis. Het was streng verboden militaire objecten te fotograferen. Tussen de tweede en de derde boom rechts is vaag het wrak van de bommenwerper te zien. (Collectie A.V.O.G.'s crash museum, Lievelede).

Aan de hand van een foto maakte A. Schulingkamp dit schilderij van de neergestorte Hampdenbommenwerper. (Collectie A.V.O.G.'s crash museum, Lievelede).

Een overzicht waaruit blijkt waar in de gemeente Lichtenvoorde tijdens de Tweede Wereldoorlog vliegtuigen zijn neergestort. 'E 1' geeft de plek aan waar het eerste vliegtuig in onze gemeente neerstortte: de hier besproken Hampdenbommenwerper.

B.J. Willemsen, blokhoofd van blok XXIV, meldt aan Th.H. Wegman, hoofd van de Luchtbescherming, dat er 'vermoedelijk een bom was afgeworpen in de nabijheid van de boerderijen Klein Gebbink en Blankenburg'. Het onderzoek dat naar aanleiding van deze melding ingesteld wordt leidt uiteindelijk tot de ontdekking van de neergestorte bommenwerper. Het rapport dat hiervan werd opgemaakt door Th.H. Wegman is hieronder letterlijk weergegeven.

Proces-verbaal

Op heden acht en twintig Januari negentienhonderd twee en veertig te ongeveer 23.45 uur, kwam er een telefonische melding op den Commandopost Luchtbescherming binnen, afgegeven door het Blokhoofd van blok XXIV, B.J. Willemsen te Lievelede, dat er vermoedelijk een bom was afgeworpen nabij den binnenweg Groenlo-Aalten in de nabijheid van de boerderijen Klein Gebbink en Blankenburg, wonende te Lievelede gemeente Lichtenvoorde.

De Kern Luchtbescherming heeft mij onmiddellijk gewaarschuwd, waarna ik mij heb begeven naar de Commandopost, alwaar ik mij met genoemd blokhoofd in verbinding heb gesteld, die mij verklaarde, dat te omstreeks 21.45 minstens één bom was neergekomen in een dennenbosch nabij bovengenoemd punt. Persoonlijke ongelukken waren niet voorgekomen. Meer kon hij niet mededeelen. Wegens den onbegaanbaren toestand der wegen was in dien nacht verder onderzoek niet mogelijk.

In den vroegen morgen van negen en twintig Januari 1942 ben ik met den gemeente-veldwachter B. ter Haar naar de plaats van de bominslag gegaan voor verder onderzoek. Het bleek mij, dat 1 bom was ontploft aan den rand van een dennenbosch, waardoor een aantal dennen geheel vernield of zwaar beschadigd waren. Bij het onderzoek bleek mij verder, dat de neergekomen bom moet zijn ontploft, voordat hij den bodem had bereikt. Een bomtrechter was niet aanwezig, wel vertoonde de sneeuw meerdere teekenen van scherven. De schade van het dennenbosch wordt door mij geraamd op circa f 50,-.

Verder bleek, dat er op een afstand van pl.m. 40 meter van voornoemde plaats nog een bom was neergekomen. Deze bom had een trechter geslagen van ruim 1 meter middellijn bij een diepte van circa 1 meter in den hard bevroren grond. Het was niet mogelijk om te bepalen of deze bom al dan niet ontploft was. De teekenen van den trechter wezen op een ontploffing, daarentegen was er geen beschadiging van het naaststaande hout te ontdekken en waren geen sporen van scherven in de dikke sneeuwlaag waar te nemen. Voor alle zekerheid is door mij de plaats van bominslag afgezet met borden 'ONGESPRONGEN PROJECTIEL' en is de langs loopende weg dag en nacht onder bewaking gesteld.

De in de omgeving van bominslag staande boerderijen hebben eenige schade opgelopen, te weten:

Boerderij Gebbink, glasschade voor circa f 30,-

Boerderij Blankenburg, glasschade circa f 30,-

Boerderij Bolderdijk glasschade circa f 80,-

Tijdens bovenbedoeld onderzoek werd ons medegedeeld dat vermoedelijk een vliegtuig was neergekomen. Aan het geluid te hooren moest het vliegtuig ten Noorden van de buurtschap Vragender zijn neergestort of althans geland. Een onderzoek werd onmiddellijk door ons ingesteld. Bij een boerderij gelegen ten zuiden van de spoorlijn Lichtenvoorde-Winterswijk vernamen wij, dat een vliegtuig zou zijn neergestort in de omgeving van de Besselinkschans en dat dit vliegtuig aldaar in den voormiddag was gevonden, en dat aangifte hiervan reeds ter secretarie der gemeente zou zijn gedaan. Wij hebben ons naar deze plaats begeven en vonden aldaar een bommenwerper, vermoedelijk van Engelse nationaliteit, geheel vernield, liggen aan den rand van een aldaar staand dennenbosch. Wij konden vaststellen, dat minstens 2 dooden in het vliegtuig aanwezig waren. Onmiddellijk heb ik mij begeven naar het gemeentehuis om verslag uittebrengen over hetgeen door ons was waargenomen, en om de diverse instanties hiervan in kennis te stellen, terwijl Veldwachter ter Haar ter bewaking van het vliegtuig, achterbleef.

Op verzoek van de Rijksinspectie Luchtbescherming werden door ons de omliggende gemeenten gewaarschuwd om recherche te doen verrichten naar mogelijk ontvluchte personen uit het vliegtuig.

Te ongeveer 14.30 uur is de Orts-Commandant te Borculo op de plaats van het vliegongeval verschenen en heeft mij medegedeeld, dat waarschijnlijk drie doden in het vliegtuig aanwezig waren. Op zijn last moest het vliegtuig voortdurend onder bewaking blijven, totdat de Duitse Weermacht deze bewaking overnam, hetgeen inmiddels is geschied.

Waarvan dit proces-verbaal op afgelegden ambtseed is opgemaakt te Lichtenvoorde 30 januari 1942.

Het Hoofd van den Luchtbeschermingsdienst,

(Th.H. Wegman)

Dokter W. Hardy, huisarts in Lichtenvoorde, wordt bij het wrak gehaald. Het vliegtuig blijkt vier inzittenden te hebben gehad. Dokter Hardy kan niets meer voor de piloten doen, ze zijn alle vier overleden. De dokter stelt verder vast dat de dood vermoedelijk is ingetreden als gevolg van het neerstorten van het vliegtuig en niet als gevolg van beschietingen. De dokter zoekt samen met 'Oberfeuerwerker' Schiltsky en 'Unteroffizier' Osbart naar de identiteitsplaatjes van de vliegers, maar die worden niet gevonden. Wel worden allerlei persoonlijke dingen verzameld die later bij kunnen dragen tot de identificatie. Zo wordt bij een vliegenier de parachutetas, een blikken doos, een polshorloge, een kam, een paar gebreide handschoenen en het boek 'Rights of Man' gevonden. Al deze zaken worden door onderofficier Osbart verzameld.

Belgische krijgsgevangenen poseren met de bijl in de aanslag bij de wrakstukken van de Hampdenbommenwerper in de Besselinkschans. (Collectie A.V.O.G.'s crash museum, Lievelede).

Belgische krijgsgevangenen krijgen de opdracht het vliegtuig met bijlen te slopen. In grote stukken wordt het naar het station van Lievelede gesleept. Van daaruit wordt het wrak per trein naar Duitsland vervoerd.

Op 1 februari 1942 worden de omgekomen piloten begraven op de algemene begraafplaats van Lichtenvoorde. Ondanks de strenge vorst en het feit dat de sneeuw plaatselijk een halve meter hoog ligt, loopt de Lichtenvoordse bevolking massaal uit. Een aantal Duitse soldaten brengen hun gevallen vijanden de militaire eer. Ds. van Dongen, predikant van de hervormde gemeente van Lichtenvoorde, spreekt een grafrede uit, waaruit hieronder twee citaten.

Hoe zijn de helden gevallen en de krijgswapenen verloren! Wij staan hier aan de groeve van 4 mannen, gevallen in den strijd voor hun vaderland. Verder weten wij niets. Onbekend is hun godsdienst, onbekend is het of zij zonen zijn van liefhebbende moeders of vaders van kinderen thuis, welke aan moeder vragen: waar is vader? Dit alles is ons verborgen. Ja, niet zeker is het of hun nabestaanden wel weten dat zij vermist zijn. Dit alles maakt het onmogelijk iets van hen te zeggen. Behalve dit eene, dat zij gevallen zijn voor een zaak waarvan zij weten dat het een rechtvaardige zaak is.

Op gelijke wijze staan hier vriend en vijand aan de groeve rondom het overschot van deze gevallen vliegers. En beiden eeren hen op hun wijze. Beiden moeten ervan doordrongen worden dat deze menschen gestreden hebben voor een zaak, welke zij voor een rechtvaardige hielden. Als wij hier de juistheid of onjuistheid van hun overtuiging in het midden laten, kunnen wij toch wel dit vaststellen: dat deze mannen de eeuwenoude vrijheid gewaardeerd hebben als een onvervreembaar goed. Dat talloze van hun medestrijders, en wie weet zij zelf ook, wisten te strijden voor een zaak, waarin het erom gaat of er vrijheid zal zijn om Gods Woord te prediken en vrijheid om in het dagelijksch leven Gods Woord te gehoorzamen. Zoo staan we aan de groeve als vriend en vijand van deze mannen. En bewijzen hun eer op hun wijze.

*De teraardebestelling van de vier omgekomen geallieerde vliegers.
(Collectie A.V.O.G.'s crash museum, Lievelede).*

N.S.B.-burgemeester Lamers is ook bij de teraardebestelling van de geallieerde piloten aanwezig. Uiterekend op deze dag komt hij in Lichtenvoorde aan, als opvolger van burgemeester Van Laar, die per 1 december 1940 met pensioen is gegaan. Op het gemeentehuis aangekomen treft Lamers alleen de gemeentebode aan. De gemeenteambtenaren meenden dat hun aanwezigheid meer op zijn plaats was bij de begrafenis van de piloten, dan bij de ontvangst van de nieuwe burgemeester. Daarom gaat Lamers ook maar naar de algemene begraafplaats.

De grafrede van de dominee schiet de nieuwe burgemeester duidelijk in het verkeerde keelgat.

Ds. Van Dongen wordt diezelfde middag nog bij de burgemeester ontboden. De dominee laat echter weten 'helaas' verhinderd te zijn. Lamers stuurt daarop een politieagent met de opdracht de tekst van de grafrede in beslag te nemen. Een paar maanden later wordt dominee Van Dongen gearresteerd en naar kamp Amersfoort overgebracht.

Later kon toch de nationaliteit en de identiteit van de omgekomen vliegers achterhaald worden.

Het zijn de Britten sergeant S.C. Harding, piloot-officier R.V. Selfe, sergeant T.E. Hodgkinson en de Canadees sergeant J.A. Jacobson.

Het laatste document over deze crash heeft betrekking op één van de vier bommen die de bommenwerper afwierp, voordat het vliegtuig de fatale noodlanding inzette. Op 14 februari 1942 meldt Oberfeuerwerker Schiltsky van het 'Sprenghoofdkommando Luftgau Holland L 45097' dat de bom, gevallen op 28 januari aan de Aaltensedijk, ongevaarlijk is.

Godfried Nijs

Met dank aan de heer J.M. Geerdinck van het A.V.O.G.'s crash museum. Van interviews die hij maakte met verschillende ooggetuigen in 1971 en 1974 mocht ik voor dit artikel gebruik maken. In het A.V.O.G.'s crash museum (Europaweg 36, Lievelede) is, naast enkele foto's, een wielmoer van de neergestorte Hampdenbommenwerper te bezichtigen. Deze moer is het enige onderdeel van het vliegtuig dat is teruggevonden op de plek van de noodlanding.

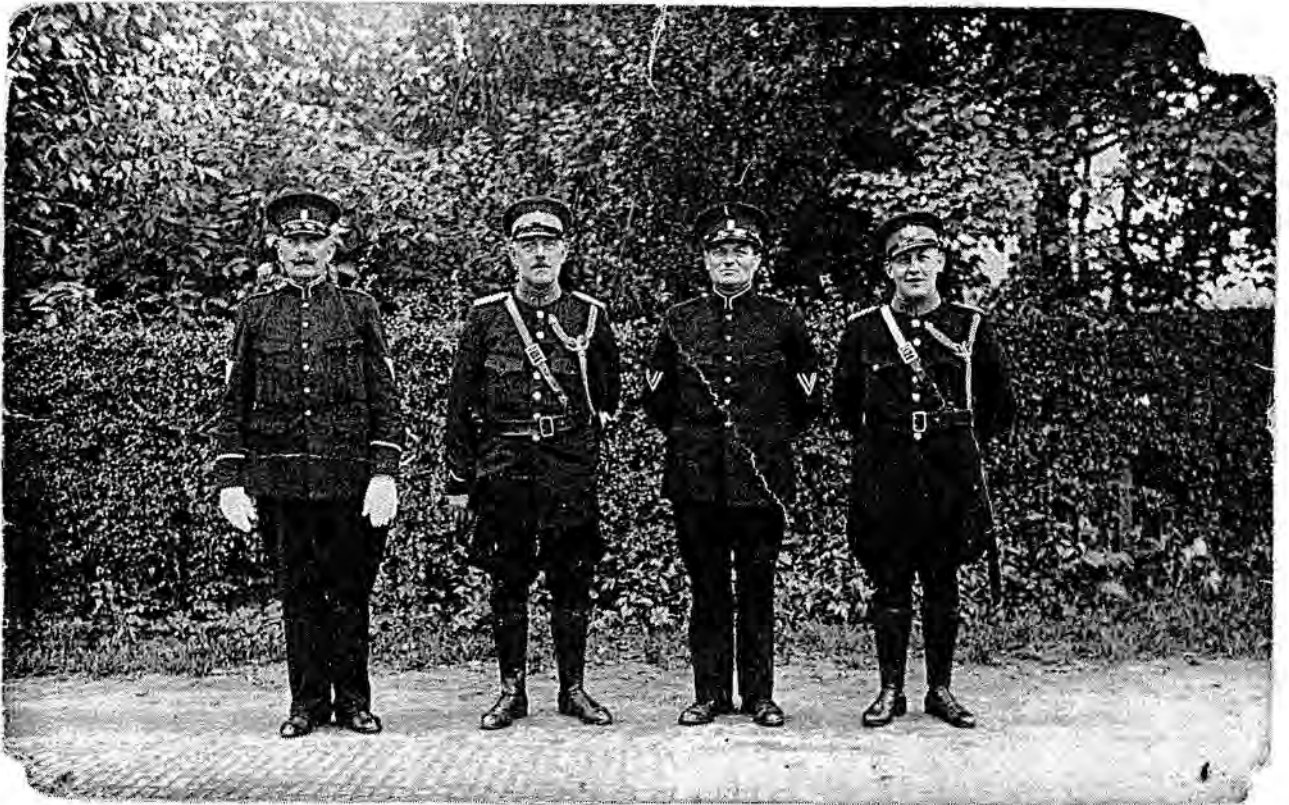
Geraadpleegde bronnen en literatuur:

- Gemeente archief Lichtenvoorde (1930-1980) inv. nr. 131, 713.
- Spaan, H.A.H., Lichtenvoorde weerstaat 5 jaar het Herrenvolk, in: Nederkoorn, W.P. en G.J.B. Stork *Er op of er onder, Hoe Achterhoek en Lijmers de Duitse bezetting doorstonden en ervan werden bevrijd*, 1946.

Ongeregelheden bij de verspreiding van propagandamateriaal N.S.B. 23 augustus 1941

Gedurende de hele bezetting is er in Lichtenvoorde maar weinig animo geweest voor de N.S.B. (Nationaal Socialistische Beweging). De leden van deze partij meenden dat hier dus nog heel wat ziertjes te winnen waren voor het nationaal-socialisme. Men kwam geregeld naar ons dorp om propagandamateriaal te verspreiden. Dat deze lieden hier allesbehalve met open armen ontvangen werden, daarvan getuigen meerdere 'rapporten' opgemaakt door de gemeenteveldwachters, die bewaard zijn gebleven in het gemeentearchief. Dat het er dan niet altijd even vredelievend toeging bewijst het politierapport opgemaakt door gemeenteveldwachters Feike Hoekstra en Bernard ter Haar. De tekst is hierna letterlijk weergegeven.

Voor de agenten was het waarschijnlijk een moeilijke zaak van tegenstrijdige belangen. Bernard ter Haar en Jo Blaauwgeers waren beiden actief betrokken bij het verzet. Zij zullen in ieder geval niet sympathiek tegenover de ideeën van de N.S.B. gestaan hebben. Toch waarborgen zij de veiligheid van de nationaal-socialisten. Op die manier beschermden ze de Lichtenvoordse bevolking waarschijnlijk tegen zichzelf: wanneer de ongeregelheden zouden uitmonden in een grote vechtpartij zouden er van Duitse zijde zeker represailles genomen worden. Tekenend is in dit geval dat de veldwachters allerlei 'onrechtmatigheden' constateren tijdens het opstootje, maar dat ze, wanneer het de bevolking aangaat, geen enkele keer namen weten te noemen...

*Van links naar rechts: gemeenteveldwachter Hoekstra, rijksveldwachter Hendriks, gemeenteveldwachter Ter Haar en rijksveldwachter Landeweerd.
(Collectie W. ter Haar, Soest).*

Gemeentepolitie Lichtenvoorde.

Ongeregelheden bij het verspreiden van propagandamateriaal door leden van de N.S.B.

Ondergeteekenden: Feike Hoekstra en Bernardus ter Haar, beide gemeente- tevens onbezoldigd rijksveldwachters te Lichtenvoorde, hebben de eer U Edelachtbare het navolgende te rapporteeren.

Op Zaterdag, 23 augustus 1941, bevonden wij ons op den Driehoek te Lichtenvoorde, alwaar ook aanwezig waren H.H. Hendriks, wachtmeester der marechaussee, alhier en H.J. Blaauwgeers, marechaussee, beiden van de Brigade Groenlo. Twee personen in uniform der N.S.B. gekleed kwamen vanaf de richting Groenlo, terwijl een zestiental personen vanaf de richting Winterswijk kwamen en zich bij den Driehoek bij de personen der N.S.B., voornoemd voegden. De laatste personen waren in burgerkleeding.

De wachtmeester Hendriks en de marechaussee Blaauwgeers gingen toen naar die personen toe en waren met deze in gesprek. Wij zagen toen dat een persoon, in burger gekleed, met een rijwiel waarvan de voorband lek was in de richting van de markt vertrok; even later vertrokken de andere personen en brachten hun rijwielen achter het gebouw aan de Dijkstraat, dat als Centraal Gymnastieklokaal dienst doet. Bij de rijwielen namen twee personen in N.S.B. uniformen een wachtpost in, terwijl de andere zestien personen door de Dijkstraat in de richting van de markt gedrukte pamfletten bij de bewoners in de brievenbus of onder de deur naar binnen schoven, terwijl Hendriks en Blaauwgeers hen op den voet volgde. Wij zijn toen vandaar door de Rentenierstraat naar de markt gereden, alwaar inmiddels de propagandisten der N.S.B. ook aangekomen waren. Nu reden wij voor hen uit tot aan de splitsing van de Rapenburgsche straat en de Broekboom bij het Hotel De Koppelpaarden. Daar het in deze straat volkomen rustig was zijn wij van daar gereden door de Patronaatstraat in de richting van het gemeentehuis en zijn toen vóór deze personen blijven fietsen over de Varsseveldsche weg naar de Patronaatstraat in de richting van de Broekboom. Op den hoek Patronaatstraat- Broekboom stonden daar plm. 50 personen, waarvan een zekeren Foury naar ons toe kwam en die ons mededeelde dat hij door een persoon, die bij hem aan huis een pamflet in de bus had willen werpen, hetgeen hij verhinderd had, voor zijn linkeroog had geslagen (wij zagen, dat genoemde Foury aan zijn linkeroog bloedend verwond was); hij deelde ons mede, dat hij hiervan aangifte wilde doen van mishandeling; daar de wachtmeester Hendriks hierbij tegenwoordig was geweest hebben wij hem gezegd, dat hij zich daar moest vervoegen.

Het publiek dat op laatstgenoemd punt aanwezig was is door ons tegen gehouden totdat de propagandisten door de wachtmeester Hendriks en de marechaussee Blaauwgeers ons op korten afstand genaderd waren; hierop gingen wij, daar wij in meening verkeerden, dat deze menschen de Broekboomstraat zouden ingaan, alvast vooruit, doch zagen toen dat zij de richting Rapenburgsestraat namen. Wij hebben ons toen bij wachtmeester Hendriks en den marechaussee Blaauwgeers gevoegd en zagen dat ten huize van Bonzen, gelegen in de Broekboom, hoek Rapenburgsche straat, een der propagandisten van de N.S.B. een pamflet in de bus wilde werpen, hetgeen door den eigenaar Bonzen die in zijn portiek stond niet werd toegelaten. Wij zagen dat daarop meerdere leden van de N.S.B. in de richting van de deur van het woonhuis van Bonzen liepen, waarna wij gemeenteveldwachters ons onmiddellijk tusschen Bonzen en eenige leden van de N.S.B. plaatsten en de leden der N.S.B. verzochten door te loopen, waarna de gemeenteveldwachter Hoekstra de heer Bonzen heeft gelast zich naar binnen te begeven, waaraan door dezen werd voldaan.

Het publiek dat inmiddels was aangegroeid tot plm. 100 personen namen tegen de leden van de N.S.B. een dreigende houding aan, waartegen over deze propagandisten zich ook niet onbetuigd lieten. Er werden echter slechts over en weer woorden gewisseld.

De leden van de N.S.B. gingen de Rapenburgsche straat weer in in de richting van het gemeentehuis, gevolgd door de wachtmeester Hendriks en marechaussee Blaauwgeers, terwijl wij genoemde straat afzetten en het publiek tegen hielden. Even later kwamen de propagandisten weer terug en gingen in de richting van de Dijkstraat in de richting van het Centraal Gymnastieklokaal, terwijl wachtmeester Hendriks en

marechaussee Blaauwgeers hen op eenigen afstand volgden. Hierop zette Gemeenteveldwachter ter Haar en Marechaussee Blaauwgeers de Dijkstraat af. De gemeenteveldwachter Hoekstra was in gezelschap van wachtmeester Hendriks.

Wij zagen toen dat meerdere personen zich in de buurt van het Centraal Gymnastieklokaal verzamelden, waarop wij ons daarheen begaven.

Terwijl wij ons daar bevonden zagen wij dat wachtmeester Hendriks met een der propagandisten, naar de rijwielhersteller Langwerden ging, waarvan hij ongeveer een half uur later terugkwam; onderwijl was het publiek aangegroeid tot ongeveer 300 personen, waarvan volgens schatting 2/3 kinderen waren. Eenigen uit het publiek begonnen vaderlandsche liederen te zingen, hetgeen door ons gemeenteveldwachters direct met kracht is tegen gegaan; wij hebben niet kunnen constateeren welke deze personen waren.

Toen wachtmeester Hendriks met den persoon terugkwam, maakte genoemde leden van de N.S.B. aanstalten om te vertrekken. Nadat wij den weg van het aldaar zich bevindende publiek hadden vrijgemaakt, heb ik gemeenteveldwachter ter Haar een tweetal leden der N.S.B. in de richting Groenlo gebracht, terwijl de gemeenteveldwachter Hoekstra, de wachtmeester Hendriks en de marechaussee Blaauwgeers de andere N.S.B.-leden vergezelden en naast dezen voortliepen. De gemeenteveldwachter ter Haar heeft daarop de weg in de richting Aalten afgezet. Nadien werd hem hierin assistentie verleend door den gemeenteveldwachter Hoekstra.

De wachtmeester Hendriks en de marechaussee Blaauwgeers hebben de vertrekkende N.S.B.-leden nog een eind weegs vervolgd in de richting Aalten om te voorkomen dat zij door andere personen zouden worden lastig gevallen. Van het gebeurde bij Foury wordt door Wachtmeester Hendriks nog proces-verbaal opgemaakt.

Verder kunnen wij hieraan toevoegen dat volgens onze meening, de oorzaak van deze relletjes is gelegen in het feit dat een der N.S.B.-leden dan wel propagandisten aan den in het rapport genoemden Foury een slag op het oog heeft gegeven. De gemeenteveldwachter Hoekstra kan hieraan nog toevoegen, dat hij hoorde dat de N.S.B.-leden door het publiek, bij hun vertrek werden uitgejouwd en dat hij gezien heeft dat er met een zestal steenen ter grootte van een klein kipei werd gegooid zonder dat iemand geraakt werd. Van den wachtmeester Hendriks had hij gehoord, dat er ook met een ijzeren fietssleutel in hun richting was gegooid.

En hebben wij hiervan op onzen ambtseed rapport opgemaakt, den 26n Augustus 1941.

De Gemeente-veldwachters,

(F. Hoekstra, B. ter Haar)

Een afschrift van dit rapport wordt op 28 augustus 1941 opgestuurd naar de Directeur Generaal van Politie en naar de Procureur Generaal in Arnhem.

Hoogstwaarschijnlijk hebben de ongeregelheden mede dankzij dit politierapport geen verdere gevolgen gehad.

Godfried Nijs

Geraadpleegde bronnen:

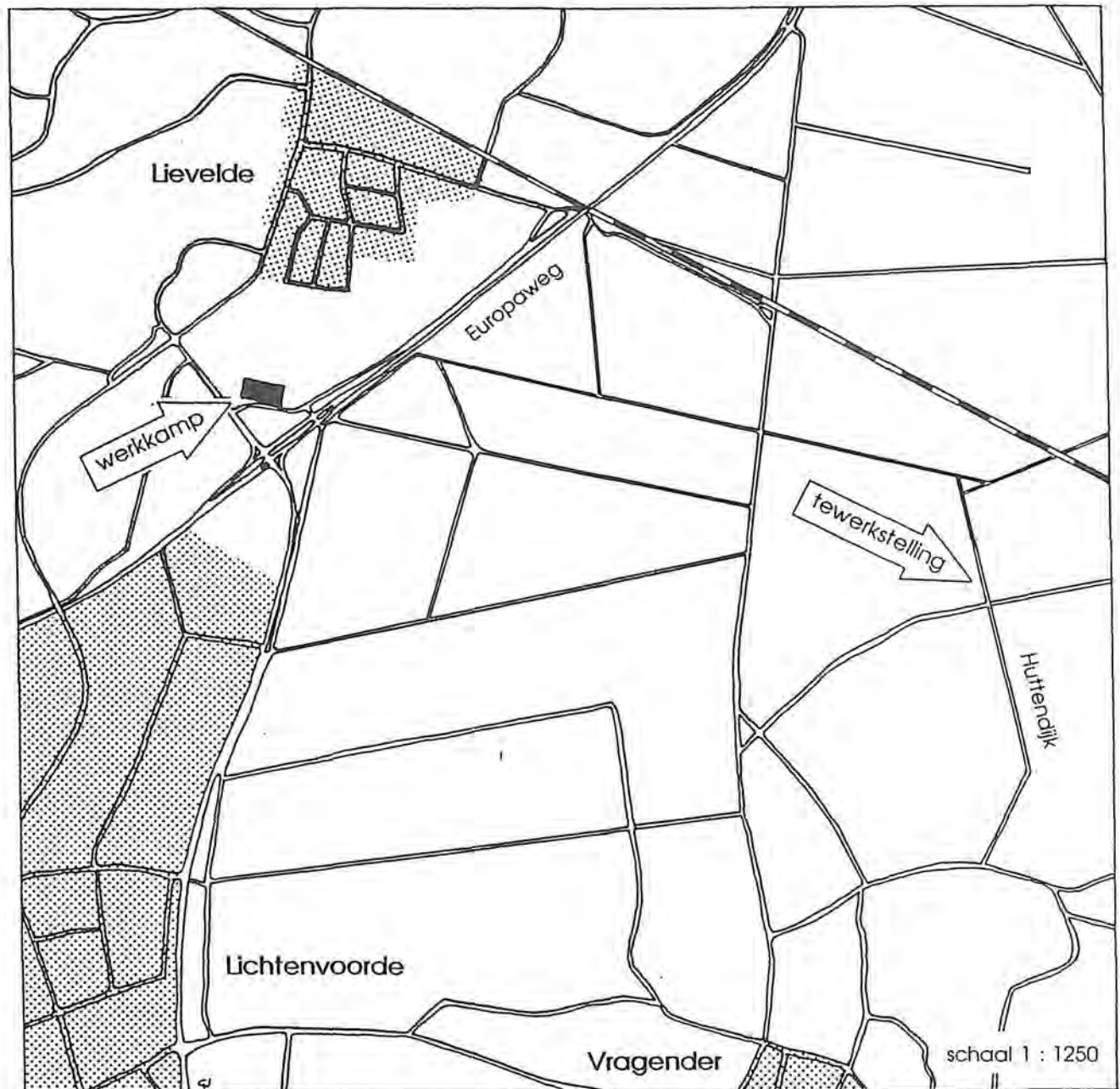
- Gemeente archief Lichtenvoorde (1930-1980) inv. nr. 53.

Het 'Juden-arbeitslager' in Lievelede

Tot mijn verbazing vond ik tijdens onderzoek naar de gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog in Lichtenvoorde in het gemeentearchief een dossier met de naam 'Joods werkkamp te Lievelede'. Al snel bleek dat ik zeker niet de enige was die niet op de hoogte was van het bestaan van een dergelijk kamp in onze gemeente. Bij navraag bleek dat vele Lichtenvoordenaren die de oorlog hebben meegemaakt er nog nooit van gehoord hadden. Ook bij het Rijks Instituut voor Oorlogsdocumentatie en het Joods Historisch Museum was het bestaan van het werkkamp onbekend.

Het kamp Lievelede heeft gelegen in de nabijheid van de plek waar de toenmalige Schansdijk uitkwam op de (oude) Lieveledeweg. Tegenwoordig ligt de afslag van de Europaweg richting Lievelede vlak bij het voormalige kamp. Het terrein was omgeven door prikkeldraad en er stonden houten barakken, een toiletgebouw en een stenen waterinstallatiehuisje. De kampbeheerder woonde op het terrein.

De ligging van het werkkamp 'Lievelede' en de plek waar de Joden tewerkgesteld werden, aangegeven op de tegenwoordige kadastrale kaart.

Na de meidagen van 1940 beginnen de Duitsers vrijwel meteen met het beknotten van de vrijheid van de Joden in Nederland. In Amsterdam wordt een Jodengetto aangewezen, vele openbare gebouwen worden voor Joden verboden, het dragen van de Jodenster wordt verplicht. Al deze maatregelen dragen bij tot een geleidelijke isolatie van de Joden binnen de Nederlandse samenleving.

In 1941 wordt begonnen met de deportatie van grote groepen Joden. Eerst naar werkkampen, in het kader van de werkverruiming, ook voor niet-Joden. Voor werkloze, of werkloos gemaakte Joden worden echter meteen aparte kampen ingericht. Vooral in Friesland, Groningen en Drenthe, maar eveneens in andere delen van Nederland. Ook in Lievelede. Dit stelt de Joden gerust: in ieder geval niet naar Duitsland. De leiding van de kampen komt in handen van Nederlanders en toezicht op het werk wordt gehouden door de Nederlandse Heidemaatschappij.

Op 18 augustus 1942 wordt op het gemeentehuis gemeld dat de volgende woensdag om 10.57 uur de Joodse arbeiders aan zullen komen op het station te Lievelede. Deze mededeling is ondertekend door J. Bötcher, 'kok-kampbeheerder kamp Lievelede'.

De Joden komen uit Gelderland, onder andere uit Dinxperlo, Lochem en Silvolde, maar ook uit Raalte, Deventer en Amsterdam. De arbeiders worden, nadat ze in het kamp zijn ondergebracht, tewerkgesteld op een gemeentelijke zandweg. Met de schop op de schouder trekken de Joodse arbeiders naar de Huttendijk in de buurt van boerderij 'de Kamper'. Deze weg wordt voor alle verkeer afgesloten. De Joden moeten de weg 'omputten'. Dit zware werk houdt in dat er gaten gegraven moeten worden van ongeveer 5 bij 2 meter, met een diepte van ongeveer 1 meter. De bovenlaag, de zwarte grond, moet apart worden gehouden en weggekruid. De rest van de grond wordt in een andere put gegooid, zodat de diepere grindlaag aan de oppervlakte komt te liggen. Op deze manier wordt een betere afwatering van het wegdek verkregen. Bewoners van omliggende boerderijen proberen het werk voor de arbeiders wat te verlichten door ze zoveel mogelijk te voorzien van extra levensmiddelen, iets wat natuurlijk streng verboden is.

N.S.B.-burgemeester Lamers verzoekt ook de openbare wegen rondom het kamp af te sluiten. Dit is noodzakelijk omdat het de burgemeester gebleken is 'dat de joden inwoners mijner gemeente lastig vielen en hen vroegen om eieren, boter alsmede het verrichten van diensten'. De kampcommandant wordt van deze klachten op de hoogte gebracht.

Een zekere G. Berkloo uit Apeldoorn zoekt contact met de kampbewoners. Hij wordt op last van de Sicherheitspolizei gearresteerd en 'gevankelijk' naar Arnhem overgebracht.

De volgende proclamatie wordt in die tijd aan het gemeentehuis van Lichtenvoorde aangeplakt:

De Directie van den Rijksdienst voor de Werkverruiming vestigt er onze aandacht op, dat het door de Duitse autoriteiten ten strengste is verboden om aan Joodsche arbeiders, gehuisvest in werkkampen van voornoemde Dienst, extra levens- en genotmiddelen te doen toekomen. Ook bij eenig ander contact stelt men zich aan groot gevaar bloot.

De aan de Joodsche kamparbeiders toegestane levens- en genotmiddelen worden hun in de kampen verstrekt overeenkomstig de daartoe door de bevoegde instanties getroffen maatregelen.

Elke extra-verstrekking hierbuiten is verboden. In de practijk blijkt echter nog steeds, dat door verschillende personen uit de burgerij met dit verbod geen rekening wordt gehouden en dat langs allerlei wegen toch wordt gepoogd, extra levens- en genotmiddelen aan de Joodsche kamparbeiders te zenden.

Voornoemde Directie wenscht er in het belang van de betrokken personen uit de burgerij met nadruk op te wijzen dat zij zich, zoowel wanneer het geschenken, als wanneer het verkoop betreft, aan ernstige gevaren blootstellen wanneer zij voortgaan met het verrichten van handelingen, welke tegen het bovenbedoelde verbod indruischen.

Het rijkswerkkamp 'Lievelede'. De foto moet medio 1942 gemaakt zijn vanaf de Schansdijk richting Lievelede. (Collectie L. Elschoot-Stevens, Lichtenvoorde).

Bij een bezoek van de burgemeester aan het kamp, in gezelschap van 'den Zellenleiter der N.S.D.A.P.' blijkt dat verschillende Joden niet werken 'doch zgn. ziek' zijn. Verder worden er zoveel pakjes gebracht dat de postbode ze met een driewieler moet komen brengen. In de pakketten zit fruit, sigaren, sigaretten, boter en wasgoed. Volgens de burgemeester is dit niet volgens de voorschriften, onder andere omdat het verboden is fruit per post te versturen. Verder blijkt volgens Lamers 'allerlei lectuur aanwezig te zijn, welke in een kamp, en zeker in een jodenkamp niet thuis hoorde'. De burgemeester bezoekt het kamp ook met de heer Rodegro 'referent voor Soziale Fragen'. Naar diens oordeel is in Lievelede geen sprake van een werkkamp, het leek hem wel een sanatorium. Verschillende rondwandelende Joden worden direkt weer aan het werk gezet. Verder krijgt de kantoorhouder van de P.T.T. opdracht de pakketten terug te sturen naar hun afzenders. De burgemeester wordt ten slotte nog op het hart gedrukt nauwkeurig toezicht op het kamp te houden. De kantoorhouder van de P.T.T. houdt zich niet helemaal aan de gemaakte afspraken: de pakketten worden inderdaad niet meer door postbodes naar het kamp gebracht. Dat doen een aantal burgers die de poststukken bij het kantoor ophalen.

In het 'Juden-arbeitslager', zoals Lamers het kamp noemt in een van zijn brieven, is ook een zekere Ernst Aron uit Deventer geïnterneerd. Deze hoopt te kunnen aantonen dat zijn tewerkstelling in een Jodenkamp onrechtmatig is. Ernst Aron is op 25 maart 1889 in Keulen geboren. Hij kan documenten overleggen waaruit blijkt dat hij op 23 maart 1913 gedoopt is en ingeschreven staat in het doopregister van de 'evangelischen Kirchengemeinde Ehrenfeld in Köln-Ehrenfeld'. Ernst Aron heeft in de Eerste Wereldoorlog in het Duitse leger gevochten. Hij is voor zijn inzet gedecoreerd met 'das Eiserne Kreuz zweiter Klasse, somit das Ehrenkreuz für Frontkämpfer'. Dr. Schröder, 'beauftragte des Reichskommissars für die Stad Amsterdam' geeft naar aanleiding van deze gegevens inderdaad schriftelijk toestemming voor de vrijlating. Dit wordt echter niet geaccepteerd door de kampcommandant en Ernst Aron blijft in het werkkamp 'Lievelede'.

Op 25 september 1942 zijn er in Nederland 42 kampen van dit soort waarin 5242 mannelijke Joden uit 85 verschillende 'Städten, Ortschaften und Gemeinden' zijn ondergebracht.

Op vrijdag 2 oktober worden de familieleden van de Joodse mannen in de werkkampen naar Westerbork getransporteerd 'om daar weer herenigd te worden met hun familieleden uit de kampen'. De werkkampen worden inderdaad leeggehaald en opgeheven en ook de Joodse arbeiders worden per trein naar Westerbork gebracht. In totaal worden door deze actie 13.000 Nederlandse Joden in Westerbork samengebracht. Nog diezelfde week beginnen van daaruit de transporten naar de vernietigingskampen in Polen...

Ook het kamp bij Lievelede wordt die tweede oktober 1942 verlaten. Om zo min mogelijk opzien te baren worden de Joden om 12 uur 's nachts naar het station van Lievelede gebracht. Een oudere man gaat langs de weg zitten in de hoop zo aan de aandacht van de bewakers te ontsnappen. Hij wordt echter snel ontdekt en moet zich weer bij de groep voegen.

In 1944 bevinden de gebouwen op het kampterrein zich in een 'ergerlijke toestand'. De burgemeester stelt voor het terrein te ruimen en de grond vrij ter beschikking te stellen aan de voedselvoorziening. De gemeente laat het toiletgebouw en het stenen waterinstallatiegebouwtje slopen.

Een gedeelte van het vrijgekomen materiaal, zoals tegels, het ingangshek, deuren, 18 wc-hokjes en de vlaggestok worden gebruikt voor herstelwerkzaamheden aan het openbare zwembad aan de Vragenderweg.

Na de oorlog krijgt J.H. te Brake, de grondeigenaar, van de gemeente Lichtenvoorde f 240,- als vergoeding voor deze materialen. Deze toezegging vormt het laatste document in de map 'Joods werkkamp te Lievelede'.

Het Rijkswerkkamp te Lievelede vormde, met de andere Joodse werkkampen in Nederland, een onderdeel van het gruwelijke plan van de bezetter dat vanaf het begin maar één doel had: de uiteindelijke uitroeiing van het Joodse volk in Nederland.

Dr. Presser schrijft in zijn boek 'Ondergang' over de Joodse werkkampen: '...verreweg het grootste deel van wie naar de kampen gingen, had daarmee zelf of met hun gezin het voorportaal van de dood betreden...'

Er bestaat daarom maar een heel kleine kans dat één van de naar schatting 40 tot 60 Joden uit het werkkamp 'Lievelede' de oorlog overleefd heeft.

Ook Ernst Aron keerde nooit meer naar Deventer terug. Hij stierf op 18 oktober 1944 in het concentratiekamp Auschwitz.

Godfried Nijs

Bij mijn onderzoek naar de geschiedenis van het werkkamp Lievelede heb ik van verschillende kanten hulp gehad. Op het gemeentearchief was streekarchivaris H. Nijman mij behulpzaam. Met hun herinneringen aan het kamp hielpen mij mevrouw W. Beusink-Goris, mevrouw L. Elschot-Stevens, mevrouw J. Hubers-Toebes, mevrouw M. Wolterink-Blankenburg, de heer G. Stevens, de heer H. te Brake en de heer M. Kamperman.

Geraadpleegde bronnen en literatuur:

- Gemeente archief Lichtenvoorde (1930-1980) inv. nr. 60.
- Presser, J., *Ondergang, de vervolging en verdelging van het Nederlandse jodendom, 1940-1945*, 1965.

Naar huis via Lichtenvoorde

In Duitsland waren kampen ingericht voor Franse en Belgische krijgsgevangenen. Velen ontvluchtten deze kampen en probeerden heelhuids naar huis te komen. In pakketten van het Rode Kruis die vanuit Frankrijk en België naar de gevangenen werden gestuurd zaten nogal eens ontsnappingsroutes verstopt.

Ontsnapte krijgsgevangenen werden vaak naar Lichtenvoorde gestuurd, omdat ze daar verder geholpen werden op hun tocht naar het zuiden. Vele Lichtenvoordenaren herinneren zich nog de haveloze mannen die plompverloren aan de eerste de beste voorbijganger in het Frans de weg vroegen naar bakker Meijer. Verbazingwekkend dat het altijd goed is gegaan...

Ook in het buitenland zijn een aantal boeken verschenen waarin verhaald wordt over de hulp die Fransen en Belgen op hun vlucht huiswaarts in Lichtenvoorde ondervonden.

Eén van die boeken is 'Evasions reussis' (geslaagde ontsnappingen) door Georges Hautecler. Hieronder volgt hoofdstuk 28 uit dat boek: 'De ontsnappingslijn via Lichtenvoorde'. Hierin wordt de ontsnapping en de vlucht via Lichtenvoorde van twee Belgische krijgsgevangenen beschreven.

Hoofdstuk XXVIII: De ontsnappingslijn via Lichtenvoorde De ontsnapping van Albert Germain en René Lancier

Op 9 december 1943 ontsnapten Albert Germain, geboren 18-1-1913 te Gembloux, soldaat van het wielrijderspeloton van de 15e infanterie divisie, en René Lancier, geboren 18-10-1909 te Marchienne-au-Pont, sergeant bij het 1e regiment speciale vestingtroepen, uit Stalag VI F. René Lancier heeft op 14-7-1943 de ontsnapping van sergeant Emile Lambert mogelijk gemaakt. Hij was immers als commandant van de werkgroep krijgsgevangenen belast met het vervoer naar het station van Bocholt van pakjes bestemd voor krijgsgevangenen van de buitencommando's. Op een geschikt moment onderweg opent Lancier de zak waarin Lambert verstopt zat. Deze springt dan van de aanhangwagen en gaat er van door. Als hij het resultaat van deze ontsnapping heeft gezien, besluit Lancier net zo een kans te wagen. Hij sluit zich aan bij Albert Germain.

Omdat er zich onder de zo juist in het kamp gearriveerde Italiaanse krijgsgevangenen uitstekende kleermakers bevinden, vragen Lancier en Germain hen burgerkleden te maken van de blauwe Franse kleden. Dat werk heeft plaats elke avond in een optrekje dicht bij de keuken waarvan Germain, slotenmaker van beroep, de sleutel heeft gemaakt. Voor de verlichting hebben onze vrienden noodlampen gemaakt van stukjes koord gedoopt in vet. Al gauw zijn de kleden klaar. Nu moeten ze donker geverfd worden. Lancier verschaft zich de verf bij de krijgsgevangenen die buiten het kamp werken en 's avonds laten ze zich opsluiten in de keuken. Naakt tot aan hun middel halen ze hun kleden door een verfbad in een theevat. Een krijgsgevangene die werkt op een boerderij in de buurt en elke avond terugkeert naar het Stalagkamp, René Meurée, zal de kleden, het materiaal en het proviand voor Lancier en Germain verstopten in de boerderij waar hij heeft gewerkt. Als ze vernemen dat er eind november een ziekentrein zal vertrekken, besluiten Lancier en Germain begin december te ontsnappen om gelijktijdig met de trein in België aan te komen en te kunnen zeggen dat ze als zieken gepatrieerd zijn.

Op 9 december tussen 13.00 en 14.00 uur, wanneer de schildwachten het minst oplettend zijn, proberen ze uit het kamp weg te komen, maar al hun pogingen stranden. Het is 16.30 uur en ze bevinden zich nog steeds in het kamp. Lancier gaat naar het gedeelte van het kamp waar zich de pakjes bevinden en begeeft zich naar het hoofdgebouw waar Germain heeft gewerkt. Ze willen van daaruit vluchten, maar dit gebouw is vol Duitse arbeiders bezig met reparaties en ze kunnen niet dicht bij de vensters komen. Dan proberen ze via de soepkeuken te vertrekken, maar de krijgsgevangene die er de sleutel van heeft, weigert hen die te geven. Wanhopig begeven zij zich naar de pakjesschuur. Met kranen en pijpen gaan ze naar wasruimte van die barak en vertellen de Duitse schildwachten dat ze komen voor een reparatie. Vanuit het waslokaal dringen ze de pakjesruimte binnen en slagen erin een raam te openen. Het begint donker te worden. Lancier kruipt door het halfgeopende raam en springt tot aan het prikkeldraad. Hij begint de draad door te knippen met een nijptang, maar kent dat

werk eigenlijk niet goed. Al gauw kan hij niet meer, zijn handen bloeden en hij gaat terug naar het raam en vraagt Germain het werk voort te zetten. Die maakt vlug een opening en even voor het appèl om 17.30 uur slagen de beide Belgen erin het kamp uit te komen. Achter zich strooien ze paprikapoeder om de honden te misleiden en lopen naar de boerderij waar Meurée hen opwacht. Duitse jongens zien hen en beginnen te krijsen maar durven hen niet te achtervolgen. Ze steken akkerland over en bereiken een bosje waar ze een beetje uitrusten. Dan horen ze het geloei van de kampsirene die een ontsnapping aangeeft, kennelijk die van hen. Onze beide vrienden krijgen het benauwd, want er gaat een klopjacht georganiseerd worden en Duitse boeren krijgen voor elke opgepakte krijgsgevangene 30 mark. Met de grootste omzichtigheid komen ze bij de boerderij waar ze Meurée zouden ontmoeten. Als deze de kampsirenes hoort, denkt hij dat ze gepakt zijn en is stomverbaasd hen te zien.

Uit hun schuilplaats halen ze al het vluchtmateriaal opgeslagen door de twee vluchtaspiranten. Ongelukkigerwijs laten ze in hun zenuwachtigheid een van de twee gereedgemaakte jutezakken in de mest vallen en ze moeten die laten liggen. Larcier en Germain trekken snel burgerkleden aan en springen op een kar die bestuurd wordt door krijgsgevangene René Pallen. Deze brengt ze naar een andere boerderij waar twee fietsen en een jonge Nederlander van 12 jaar, die hen als gids moet dienen, staan te wachten.

Zij fietsen meteen weg. Dicht bij de grens stopt de jonge Nederlander en wijst hen waar ze de grens moeten oversteken. De jongen begeeft zich naar de douanepost en regelt het passeren van drie fietsen. Hij zal hen op de hoofdweg in Nederland opwachten. De twee vluchtelingen gaan dwars door het veld en ontwijken de douanepost die ze, dankzij de heldere maan, duidelijk kunnen onderscheiden.

*Hein Meijer 'le boulanger avec la porte verte'.
(Collectie H. Nijenhuis, Lichtenvoorde).*

Alles gaat voorspoedig en op Nederlands grondgebied treffen ze hun gids weer met de drie fietsen. Een half uur later komen ze bij de woning van hun gids. Er wacht hen een goed avondmaal. Als ze hun overgebleven jutezak openmaken, ontdekken ze dat de zak die ze in de mest hebben laten liggen hun kompas en de kaarten bevat. Ze slapen bij hun gids thuis en de volgende morgen gaan ze op weg naar Lichtenvoorde waar ze aankomen bij bakkerij Meijer.

De bakker laat hen onmiddellijk binnen. Ze gaan in comfortabele stoelen zitten terwijl een grammofoon zacht de Brabanconne en de Marseillaise speelt. Meijer laat hen de lijst zien met gevluchte krijgsgevangenen die bij hem zijn aangekomen en vraagt hen hun namen erbij te schrijven. Een Nederlandse dokter arriveert en informeert naar hun fysieke toestand. Germain laat een lelijke wond verbinden, opgelopen tijdens het klimmen over het prikkeldraad.

Omdat het gevaarlijk is om op zondag te reizen, besluit Meijer tot maandag te wachten en hij brengt de twee vluchtelingen bij een boer in de buurt. Hij is echt bevreesd voor een bezoek van de Duitse politie, te meer daar de buurman, de burgemeester van het dorp, een overtuigd nationaal-socialist is.

Om 5.00 uur 's maandags zijn onze vrienden opgestaan. Zij ontbijten op de boerderij en begeven zich daarna naar Meijer. Daar treffen zij een 30-jarige Nederlander die hun gids zal zijn. Hij adviseert de

Belgen hem op zo'n 50 meter te volgen naar het station. De gids koopt zelf de kaartjes naar Tilburg. Hij koopt Nederlandse en Duitse tijdschriften en geeft ze aan Larcier en Germain. Hij raadt hen aan niet te praten in de trein en te doen alsof ze hem niet kennen. Van zijn kant probeert hij het gesprek zelf in de hand te houden. In Arnhem moet worden overgestapt. Omdat ze enige tijd moeten wachten

brengt de gids hen naar een huis van een vriend totdat het tijd is.

Bij aankomst in Tilburg worden ze overgedragen aan een nieuwe gids. Bij de uitgang van het station grote schrik want de Duitse politie neemt steekproeven onder de reizigers en controleren nauwkeurig persoonsbewijzen en bagage. Omdat ze zich vooral interesseren voor reizigers met zware koffers, kunnen de vluchtelingen zonder moeite passeren. De gids brengt hen naar een bevriend adres op enkele meters van het station. Daar vernemen ze dat een vrouwelijk lid van de organisatie gearresteerd is. In Tilburg blijven is gevaarlijk. Ze worden bij een busconductor van de lijndienst Tilburg-Turnhout ondergebracht. Omdat de conductor naar zijn werk gaat, vergezellen onze twee vrienden hem. Ze hebben Belgisch geld gekregen en elk een kaartje waarop staat hoe ze de grens kunnen passeren. De conductor zal hen waarschuwen wanneer ze moeten uitstappen. Dan lopen ze door veld en bos en volgen strikt de aangegeven route en komen de volgende morgen in Poppel aan. Larcier duikt enige tijd bij zijn schoonouders onder, waarna hij na voorzien te zijn van militaire kleding openlijk bij hen intrekt en zegt met een ziekentransport gerepatrieerd te zijn. Hij is zo brutaal zijn militaire kleding naar het gemeentehuis te brengen zoals de Duitsers het voorgeschreven hebben aan repatrianten. Hij krijgt zijn voedselbonnenkaart en wordt helemaal niet lastig gevallen door de Duitse politie.

Germain blijft tot aan de bevrijding ondergedoken.

*Een reünie van de Lichtenvoordse verzetsgroep 'Krijgsgevangenhulp'.
Van links naar rechts: Hein Meijer, Mina Wekking, Jan Foury, Johanna Lelivelt,
Gerard Reinders, Francis Doppen, Antoon Wouters, Dora Knufing, Bernard Knufing,
'Ome Karel uit Zutphen' (ps.), Hendrik Leemreize en Joop ter Haar.
(Collectie T. Knufing, Lichtenvoorde).*

Wat opmerkelijk is met betrekking tot de ontsnappingen via Nederland, is het bestaan van zeer effectieve vluchtlijnen. Een ervan, met als vertrekpunt Lichtenvoorde, bood hulp aan 19 ontsnapte Belgische krijgsgevangenen.

Volgens een rapport van 21-8-1964 van de gemeente Lichtenvoorde heeft de verzetsbeweging van deze plaats ongeveer 300 Franse en Belgische krijgsgevangenen geholpen bij hun ontsnapping. De familie Knufing zou ongeveer 200 vluchtelingen onderdak geboden hebben, de familie Meijer

ongeveer 50 en de familie Leemreize eveneens een vijftigtal. De familie Knufing had bijna constant een of twee vluchtelingen thuis.

H. Meijer was de oudste leider van de organisatie, maar zijn naam en adres waren bekend in de Duitse kampen en daarom moest hij, uit oogpunt van voorzichtigheid, zich onthouden van elke direkte bemoeienis ten aanzien van de hulp aan de ontsnaptten.

H. Wekking was eveneens een van de eerste leden van de organisatie. Gearresteerd op 9-8-1942 door de Duitse politie wordt hij naar een Duits concentratiekamp gestuurd zonder een van zijn vrienden verraden te hebben.

A. Wouters was belast met de medische zorg voor de vluchtelingen en beheerde de financiën van de organisatie. Hij nam de leiding van de beweging over toen Meijer met zijn activiteiten stopte. Hij stond bekend als 'de dokter'.

G. Reinders en J. Foury stelden de plek vast waar de vluchtelingen gesignaleerd waren in Lichtenvoorde en omgeving en stuurden ze naar de gastwoningen van Knufing, Meijer en Leemreize.

J. ter Haar was belast met het vervoer van de vluchtelingen van Lichtenvoorde naar de Belgische grens. Hij was eveneens de gids van een 100-tal ontsnapte krijgsgevangenen die opgepikt waren door het verzet in Hengelo (O), Laren en Zutphen. Alle ontsnaptten die geholpen werden door de organisatie in Lichtenvoorde kregen burgerkleden en Nederlands, Belgisch en Frans geld. De organisatie functioneerde tot aan het einde van de oorlog, maar vanaf september 1944 was het niet meer mogelijk ontsnapte krijgsgevangenen naar België te sturen. Men moest hen ter plaatse verstoppen.

Vertaling uit het Frans door Henk Hulshof.

Geraadpleegde literatuur:

- Hautecler, G., *Evasions reussis*, 1966.

Weet U 't nog?

12 September 1941. De 3 eerste Franse krijgsgevangenen uit Duitsland gevlucht komen in onze Gemeente aan.

Op de vroege morgen van 12 Sept. 1941 slopen 3 haveloos geklede mannen door Harreveld naar de kerk, waar juist de H. Mis geëindigd was en de meeste kerkbezoekers reeds vertrokken waren.

De enkele mensen die er nog waren, keken wel vreemd op en wisten niet wie ze voor hadden, temeer, daar ze hun totaal niet verstonden. Pastoor Smals wist er echter wel raad mee. Hij kwam al gauw tot de ontdekking, dat 't drie gevluchte Franse krijgsgevangenen waren en deze mensen moesten geholpen worden. Nadat ze door den Pastoor met brood en melk waren verzorgd, liet hij ze brengen naar Smid Verhoeven, waar Gerrit ze met zijn altijd lachend gezicht hartelijk ontving. Spoedig was er een kamertje met bedden in orde gemaakt en weldra sliepen de drie zwerfers na hun lange tocht naar de vrijheid.

Ook Moeder Verhoeven liet zich niet onbetuigd, 't beste wat in huis was, was nog niet goed genoeg om die slakkers voor te zetten.

De volgende morgen trok Gerrit er met zijn gasten op uit. Met twee fietsen ging het naar Varsseveld en vandaar per trein via Arnhem-Nijmegen naar Baarle Nassau, waar een andere gelegenheid was om verder te komen.

Met de belofte elkaar na de oorlog te schrijven werd hier afscheid genomen.

15 September waren de vluchtelingen al in hun woonplaats Parijs.

Nog 10 maal moest Gerrit dezelfde reis maken, want deze drie waren de eersten van een lange reeks Franse krijgsgevangenen, die Lichtenvoorde bereikten. En alle reizen verliepen even vlot. En elke avond kwam Gerrit blij, opgewekt terug. Hij had zijn plicht weer gedaan.

Na de bevrijding heeft hij zijn oude kameraad in Parijs geschreven, en dezer dagen ontving hij een brief terug, 'die' we hieronder laten volgen.

Uit de E.L.N.A. van 10 november 1945.

Beste Vriend,

Het is met een zeer grote vreugde, dat ik uw brief ontving waardoor ik zeer was getroffen.

Want in die vier jaar heb ik nooit vergeten, de vriendelijke en dappere kameraad uit Harreveld, ook niet het huis waar ik mijn schuilplaats had, de moeder, de vader, de pastoor, de kerk, de molen en ik heb heel dikwijls gebeeft om jullie allen, en vooral sinds het geval te Nijmegen.

Ook deed het me genoegen, toen ik Uw regels las, die mij hebben bewezen, dat gij ons ook niet bent vergeten.

Ook ik kan nu geruster leven, omdat ik U in leven weet. Wij praten dikwijls over U, en mijn vrouw heeft nooit kunnen denken, dat die brief van U kwam.

Mijn kameraden zijn allen welyarend en we zullen een dag bepalen om U te bezoeken, om U onze dankbaarheid te betonen, alsmede de dank van al onze landgenoten, die hebben leren kennen de geweldige moed, waarmee de Hollanders onze kameraden steunden.

Voor mij evenals voor mijn gezin, bent U het geweest aan wie wij het danken, dat we de afgelopen vier jaar samen zijn geweest en de gruwelijke onzekerheid hebben kunnen vermijden.

Ofschoon ik werd gezocht door de Duitsers, heb ik allijd in Parijs kunnen blijven en het was daar, dat ik hen heb zien vertrekken.

Ik zal de brief aan die van mijn kameraden laten lezen, die gij hebt gered, want ik weet dat zij, evenals ik, gelukkig zullen zijn te weten dat gij het er goed hebt afgebracht.

Wij allen zenden U een broederlijke omhelzing.

Het gaat U goed

J. DUMAZET

Herinneringen aan twee illegale werkers uit Lichtenvoorde

In de eerste jaren van de oorlog werden Franstalige krijgsgevangenen die uit kampen bij Munster en Bocholt ontsnapten en in Twente en in de Achterhoek terecht kwamen, opgevangen en verder geholpen door de in die regio's actief zijnde groepen van illegale werkers en werksters. Later kwamen daar nog geallieerde piloten bij.

Twee van die Achterhoekse helpers heb ik tijdens de oorlog in Limburg mogen leren kennen. Dat waren Joop ter Haar (alias Piloten Joep) en Antoon Wouters, beiden uit deze gemeente.

Hoe is de ontmoeting in de oorlog met die twee Lichtenvoordenaren in dat Limburgse Maasdorp Ohé en Laak tot stand gekomen?

Een student uit Hengelo, P. Marang, bracht per trein ontsnapte krijgsgevangenen vanuit Twente helemaal naar Maastricht. Daarna ging het verder lopend naar het Belgische Visé waar de vluchtelingen op de trein werden gezet naar Luik. Deze P. Marang nu had een tante, mère Françoise, in het Ursulinenklooster te Echt, een plaats in Midden-Limburg. Toen hij in juni 1942 zijn tante in gezelschap van een Fransman bezocht, was zij daar niet zo blij mee. Zij zocht via kapelaan Goossens contact met Harrie Tummers, een illegale werker ter plaatse. Deze nam de vluchteling mee en via landbouwer L. Indemans uit Ohé en Laak werd hij over de Maas naar België geloodst. Het contact met Echt was hiermee gelegd en beviel zo goed dat kort nadien Marang aldaar weer verscheen met een aantal Fransen. Om de risico's te beperken koos hij voor Echt als eindpunt van de vluchtroute in plaats van Maastricht richting Visé. En zodoende kwam Tummers bij toeval in aanraking met de illegale groep uit Twente.

Terzelfder tijd was in Sittard de illegale werker, douanier J. Hobbel (alias Jopie), ook doende Franse krijgsgevangenen, die werden opgevangen in de bossen langs de Nederlands-Duitse grens, naar België te brengen. Daar J. Hobbel afkomstig was uit Enschede brachten zijn Twentse relaties hem in contact met J. Haeck uit Hengelo. Deze Haeck, een Franse deserteur uit de Eerste Wereldoorlog, was tevens opdrachtgever van P. Marang.

Door de ontmoeting met voornoemde Harrie Tummers en J. Hobbel ontstond zo voor de regio Twente een vluchtroute Haeck c.s. richting Echt-Belgische grens.

De illegale helpers uit Lichtenvoorde en omgeving hadden verbindingen met België via Tilburg, Goirle en Baarle-Nassau. Echter op een gegeven moment blokkeerde deze vluchtroute en moest er een alternatief gezocht worden.

De koerierster M. Bruynen bracht Joop ter Haar (iedereen noemde hem Joep) in verbinding met voornoemde J. Haeck. Deze was bereid tot samenwerking wanneer Joep en de zijnen ook piloten en krijgsgevangenen uit Twente mee zouden nemen. Dat was akkoord en de helpers in Echt kregen het er druk mee. De echte hausse kwam in het najaar van 1943 toen zowel Marang, als een tweede helper van Haeck, de 23-jarige H. Gerard eveneens uit Hengelo, Joep en Antoon met groepjes krijgsgevangenen en piloten op het station van Echt en soms Roermond arriveerden. In maart 1944 werd H. Gerard in hechtenis genomen, maar hij werd kort daarna door collega's uit de gevangenis bevrijd. De overige helpers kregen het des te drukker.

In april kwam er echter een kink in de kabel. De infiltrant W. Marcus richtte grote schade aan in de Achterhoekse illegaliteit. Joep en Antoon ontsprongen de dans en besloten in Limburg te blijven. J. Haeck ging echter onverstoord door, maar werd in oktober gearresteerd en op vliegveld Twente gefusilleerd.

Niet alleen in de Achterhoek ging het mis, ook in Echt ging het fout. Begin 1944 moest kapelaan E. Goossens onderduiken. Na omzwervingen kwam hij terecht in Nunhem waar hij bij toeval in juni werd gearresteerd (hij is later in het concentratiekamp Bergen-Belsen omgekomen) waarop Harrie Tummers moest onderduiken. Zodoende kwam de hulpverlening vanuit Twente en de Achterhoek via Echt vrijwel tot stilstand.

De twee Lichtenvoordenaren vonden onderdak bij J. Hobbel en zijn echtgenote, vanwaar zij hun illegale activiteiten voortzetten. En omdat Hobbel in mei 1943 als dienstgeleider der douane was overgeplaatst van Sittard naar Ohé en Laak en het echtpaar naast ons kwam te wonen, werden zodoende Joep en Antoon óók burens van ons.

Die twee waren in wezen dus onderduikers maar op zo'n afgelegen dorp hadden zij een grote mate van bewegingsvrijheid en zij werden dan ook al gauw opgenomen in de dorpsgemeenschap. Joep, de stoere vrijgezel en in voor een geintje, was een graag geziene gast bij de jongelui. Wij tuften samen meerdere keren rond op een oude motorfiets die Joep, door zijn technische kennis, weer aan de praat had kunnen krijgen. Dit vrije leven veranderde voor ons niet toen ons dorp inkwartiering kreeg, zelfs bij de familie Hobbel, van een aantal Duitse soldaten die een zoeklicht en een vlak bij ons huis opgesteld stuk afweergeschut moesten bedienen.

Toen echter eind oktober 1944 een groep S.S.-soldaten ons dorp binnenviel om razzia te houden op mannen en jongens voor het graven van tankgrachten, was dat het sein voor een groot aantal mannen en jongens om de Maas proberen over te komen naar Belgisch gebied, dat toen al bevrijd was door de Amerikanen. Joep en Antoon waren natuurlijk bij degenen die een en ander regelden. Antoon was de man die door zijn talenkennis het contact legde en verder overleg pleegde met de Amerikanen. Het was per slot de frontlijn die we moesten passeren en dat ging natuurlijk niet op eigen houtje. De nachtelijke sluiptocht vanuit het dorp door de uiterwaarden naar de afgesproken oversteekplaats aan de Maas vond ik toen als jongen best lekker spannend met die Duitse soldaten in de nabijheid. Achter de dijk hield Joep de wacht om niet verrast te worden door ongewenste gasten. Maar wij kenden de omgeving van de Maas natuurlijk met de ogen dicht. In twee nachten werden rond de 150 mannen en jongens in een gammel bootje de Maas over geroeid. In dat jaargetijde stond de Maas hoog en stroomde sterk. Elke keer moest het bootje aan de Belgische kant uit het water worden getild, het water er uit laten lopen en dan een paar honderd meter weer stroomopwaarts brengen om aan de dorpskant weer op de juiste plaats uit te komen. De volgende dag merkte Joep op: 'Als het dag was geweest hadden jullie die overtocht niet in dat bootje durven maken'. Het was gelukkig allemaal goed gegaan.

Korte tijd later werd het hele dorp gedwongen te evacueren. Tot in Friesland toe werden de dorpingen gedeporteerd.

Toen ons dorp dan ook na enkele maanden, op 17 januari 1945, werd bevrijd zag het er troosteloos uit. Omdat wij vanuit bevrijd gebied konden terugkeren waren wij als eersten op ons dorp. Ook Joep en Antoon waren weer present maar zij moesten nog enkele maanden wachten voor Lichtenvoorde bevrijd was.

Het vrouwelijk schoon op ons dorp had Joep inmiddels natuurlijk niet onberoerd gelaten en zo kon het gebeuren dat hij zijn oog liet vallen op de mooie Suze, een blondine uit Antwerpen, die bij haar familie op de Laak logeerde.

Toen Lichtenvoorde dan ook op 31 maart bevrijd werd kon Joep met Suze eindelijk zijn ouders en familie gaan bezoeken en ook Antoon werd weer herenigd met zijn gezin.

Joep en Suze zijn getrouwd en uiteindelijk gaan wonen in Noord-Limburg waar Joep werd aangesteld als rayoncommandant der rijkspolitie. Het huwelijk heeft jammer genoeg te kort mogen duren. Joep is op 27 april 1976 op 58-jarige leeftijd overleden.

Antoon overleed te Lichtenvoorde op 74-jarige leeftijd op 4 november 1988.

G.H.A. Smeets

Geraadpleegde literatuur:

- Cammaert, A., *Het verborgen front*, 1994.

Onderduikers

In de dorpen van de gemeente Lichtenvoorde, maar vooral op de boerderijen in het buitengebied, waren in de oorlogsjaren veel onderduikers ondergebracht.

Het waren vooral mannen die gingen 'duiken'. Met name om te ontkomen aan de tewerkstelling in fabrieken in Duitsland of om niet te hoeven 'spitten' in bijvoorbeeld Zevenaar, waar Duitse verdedigingswerken moesten worden aangelegd. Daarnaast moesten ook Joodse families, piloten en krijgsgevangenen zich verbergen. Anderen werden als oud-militair van het Nederlandse leger opgeroepen zich in juni 1943 in Assen te melden om van daar in krijgsgevangenschap te worden gevoerd. De oud-militairen kregen vanuit het verzet het advies zich niet te melden en onder te duiken. Ook een aantal verzetslieden moest onderduiken omdat de grond onder hun voeten te warm was geworden.

De families die de onderduikers opnamen liepen grote risico's. Wanneer bij een razzia onderduikers ontdekt werden, werd de hele familie die hen onderdak verschaft had, weggevoerd. Ook loerde steeds het gevaar van verraad. Het waren angstige tijden: hoe wist je of je met een echte onderduiker of met een verrader te maken had? Natuurlijk werden inlichtingen ingewonnen, maar helemaal zeker kon je eigenlijk nooit zijn.

Ondanks alle gevaar was dit voor velen geen reden om onderduikers te weigeren. Er werden vernuftige schuilplaatsen ingericht, bijvoorbeeld onder de grond of in een hooiberg. Hierin werd vaak overnacht. Overdag hielpen veel onderduikers mee met het werk op de boerderij, gestoken in overal en klompen, inclusief pet.

Na de oorlog bleven vaak de contacten bestaan tussen de onderduikers en de mensen die hen ondergebracht hadden.

Een aantal onderduikers in Zieuwent. Tweede van links staand: Jan Krabbenborg (Euten Jan). (Collectie J. Kruip, Lichtenvoorde).

Dat er ondanks alle spanning ook tijd voor vermaak was, bewijzen deze twee foto's. Ze zijn gemaakt in de buurt van Zieuwent, rond Kerstmis 1943. Jozef (Jozef Mulder) trok toen met Maria (Trees Doppen) langs alle onderduikadressen in de buurt. Ze klopten aan en vroegen of er nog onderdak voor hen was. Ergens middenin de wei stonden in het stikdonker een paar herders en engelen... (Collectie J. Kruij, Lichtenvoorde).

Een 'statieportret' met daarop alle onderduikers die in de buurt van de boerderij Gunnewick en de Wilibrordushoeve in Lielvelde ondergedoken zaten. De foto is in de oorlog genomen voor de boerderij van de familie Gunnewick aan de Berkendijk. Wanneer er een razzia dreigde belde veldwachter Ter Haar naar Ter Braak aan de Boschlaan met de mededeling dat er 'zwart-bont vee losliep'. Ter Braak gaf dit dan meteen door aan de onderduikadressen in de omgeving. Het telefoontje had dan tot gevolg dat de onderduikers zo snel mogelijk in 'het Veentje' (Hommelink's zomp) verdwenen. Net zolang tot de kust weer veilig was. (Collectie J. Kruij, Lichtenvoorde).

Verzet en bevrijding

Hieronder volgt een gedeelte van het verslag dat J. Tinge maakte in juli 1945. Jan Tinge was de commandant van de 3e compagnie van het Dutch National Battalion.

Hij beschrijft hierin de (re)organisatie van verzetsgroepen in Winterswijk, Lichtenvoorde, Groenlo en Eibergen, waaruit na de bevrijding de 3e compagnie van het Dutch National Battalion werd gevormd. De redactie heeft gekozen voor het gedeelte van het verslag waarin het verzet en de bevrijding van Lichtenvoorde wordt beschreven.

Lichtenvoorde.

Ook in Lichtenvoorde, waar de verzetsgroep (verdeeld in 4 groepen in de buurtschappen en 1 in de kom van het dorp) 50 man telde, ging alles ogenschijnlijk naar wens. Toen kwam de tewerkstelling voor de O.T., beter bekend als de 'graverij'.

Deze graverij, hoe beroerd zij in beginsel ook was, bleek voor onze zaak een prachtig schiftingsmiddel, want iemand die een goed lid van de verzetsgroep was, ging in principe niet graven. In beginsel gingen dan ook in Lichtenvoorde zo goed als alle verzetslieden duiken. Er kwam echter een kink in de kabel. De commandant van de O.D. aldaar, Gleis, vaardigde namelijk een stelregel uit, dat het de mensen van de ondergrondse, in verband met het fusilleren van gijzelaars enz., was toegestaan om te gaan graven. Alhoewel een en ander geheel in tegenstelling was met de berichten van Radio-Oranje uit die tijd, zou hem dit door een vooraanstaand persoon uit de ondergrondse wereld zijn medegedeeld.

De heer Krul (commandant Achterhoek), schuilnaam Bob was van een en ander op de hoogte en heeft nog maatregelen getroffen om deze bekendmaking ongedaan te maken. Het onmiddellijk gevolg hiervan was, dat verschillende van onze mensen gingen graven, onder hen ook de commandant, Jacob Bakker. Deze ging daartoe over omdat hij van mening was, dat er al te veel mensen in Lichtenvoorde waren die wisten welke functie hij had en bang was, dat hij door niet te gaan graven, de gehele verzetsbeweging in gevaar zou brengen. Hij bleef ons echter wel steunen door actief deel te nemen aan het verstrekken van vrijstellingen (Ausweise) voor fietsen en het saboteren van de graverij en door de mensen zo veel mogelijk met verlof te sturen. Hij was namelijk met de verlofregeling van Lichtenvoorde belast. Ik heb toen in Lichtenvoorde de gehele verzetsbeweging geliquideerd, waarna ik onmiddellijk over ging tot de reorganisatie daarvan. Ik kreeg hierbij de medewerking van het hoofd van de politie Ter Haar en van de opperwachtmeester Hofman.

Er werd een bijeenkomst belegd waarbij ook Westerman, Bakker en 3 andere personen, allen van de vroegere groep van Bakker, aanwezig waren. Hier werd de vraag gesteld wat er nu werkelijk aan de hand was. Ik antwoorde hierop, dat alles in Lichtenvoorde in nieuwe banen geleid zou worden en dat, wanneer er op hun medewerking prijs gesteld zou worden, zij dit te zijner tijd wel zouden horen. Ik stelde hen vervolgens op de hoogte van mijn verzoek aan iemand om commandant Lichtenvoorde te worden, die volgens mij heel de gemeente achter zich had staan. De persoon die ik hiermee bedoelde was Ds. van Dongen, die art. officier was van 8 R.A. en met wie ik reeds eerder kennis had gemaakt. Ds. van Dongen stemde op mijn eerste verzoek onmiddellijk spontaan toe, ondanks dat hij dominee was en vader van een groot gezin.

Later bleek mij, dat Ds. van Dongen de enige man was in Lichtenvoorde waar iedere verzetsman op vertrouwde. Dit verzoek om toe te treden als commandant geschiedde met volle toestemming van Krul.

Ds. van Dongen zou de vorming van nieuwe groepen op zich nemen, maar wenste dat zijn naam alleen bij zijn 3 naaste medewerkers (Ter Haar, Hofman en Leemreize (Pietje)) bekend zou zijn. De verzetsgroepen werden gevormd, waarbij de personen die voor de O.T. gingen graven, in principe niet meer opgenomen werden. Met de groepscommandanten werden geregeld bijeenkomsten gehouden o.l.v. Ds. van Dongen, ten huize van Ter Haar, om het verzet zo goed mogelijk te organiseren.

De uitdeling van wapens aan Lichtenvoorde viel samen met die aan Eibergen. Eibergen kwam het

eerst met paard en wagen op de afgesproken plaats, Nijland op Spekschoor in Zieuwent, plm. 2,5 kilometer van de wapenbergplaats aan. Ik heb de wagen toen overgenomen (om zo weinig mogelijk aandacht te trekken) en ben alleen naar het adres gegaan waar de wapens waren opgeslagen: Wiggers Aalbersboer. Zodoende wist niemand uit Lichtenvoorde of Eibergen van welk punt de wapens kwamen, wat dan ook de vooropgezette bedoeling was. Ondanks zeer slechte omstandigheden (slechte weg en zware vracht, voor iedere plaats 18 stens, 9 geweren, 20 handgranaten plus bijpassende munitie en uitrusting) ben ik weer goed op het uitgangspunt gearriveerd. De wapens voor Lichtenvoorde werden door Leemreize (Pietje) vervoerd, die voor Eibergen door Dries de Visser, Jan Smits en 2 andere personen. De transporten kwamen goed over. Ik heb daarna Pietje instructie gegeven omtrent het gebruik van de wapens en hij gaf op zijn beurt deze instructies door aan de groeps-commandanten en de groepen. Bij het reinigen van de wapens werd hij bijgestaan door mijn rechterhand, W. Pampiermole (Kareltje).

*Het Dutch National Battalion staat opgesteld.
Van links naar rechts: Jan Ket (1e compagnie), Cees van Beem (2e compagnie) en
Jan Tinge (3e compagnie). Op de rug gezien: Bob Krul, battalions commandant.
(Collectie H. Hulshof, Lichtenvoorde).*

In verband met het schrijven van Z.K.H. Prins Bernhard werd de verzetsbeweging omgezet in stoottroepen, ter sterkte van 34 man per afdeling en verzetsgroepen. Dit gebeurde zonder overleg met Gleis. Deze persoon was, volgens onze mannen uit Lichtenvoorde, niet de juiste man op de juiste plaats.

Henk Hulshof werd als commandant der verzetsgroepen aangezocht en bereid gevonden. Hij stelde echter als conditie, tevens lid te mogen blijven van de stoottroepen, hetgeen onmogelijk bleek te zijn en waardoor hij dus weer moest aftreden. De verzetsbeweging kwam toen weer onder Spaan en is dat gebleven tot op het tijdstip van de bevrijding. Spaan zorgde op mijn verzoek tevens voor de spionagedienst van Ko uit Aalten, wees ook 3 mensen aan voor de verkennersdiensten, d.w.z. 3 man, die bij het binnen komen der geallieerden hun de weg konden wijzen en als tolk konden optreden. Hij verzorgde ook de ordonnansdienst van de Groenloseweg naar het PGEM - telefoontoestel, zulks in verband met het doortrekken van tanks in de richting Groenlo. Tevens benoemde hij een persoon

(Foury) die als inlichter door de linies heen zou gaan om de geallieerden op de hoogte te stellen van de ligging van de stellingen, mijnenvelden, enz. Spaan stelde zich buiten dit alles ook nog beschikbaar voor het verstrekken van 'Ausweise', maar daar is weinig van gekomen.

Alles verliep verder naar wens en de groeps-commandanten kwamen geregeld bijeen. Het contact van Lichtenvoorde met mij werd gehouden door een koerierster, eerst was dit Annie Wekking, later Toos Schuurman. Zij hebben hun taak behoorlijk volbracht en ik kan meer dan tevreden over hen zijn.

In verband met de geheimhouding gebruikte ikzelf nooit een koerier. Ik had voldoende tijd om steeds zelf naar mijn onder-commandanten te gaan. Persoonlijk contact is in zulke omstandigheden beter.

De over te brengen berichten werden, voor zover nodig, in code gesteld, volgens voorschrift 54 der Koninklijke Landmacht. Het vercijferen werd door mij onderwezen en al spoedig hadden de onder-commandanten het onder de knie. Wij gebruikten het sleutelwoord 'mitrailleur'.

Enige dagen voor kerstmis 1944 ontdekte de SD een wapendepot in Vorden. De daar opgeslagen wapens waren afkomstig uit de wapenbergplaats in de boerderij Wiggers Aaldersboer te Zieuwent.

Krul werd in verband hiermede, door de SD gezocht en dook daarom onder, zodat hij voor mij onbereikbaar werd. Vier dagen na dit voorval kraag ik er kennis van door Wim Leuverink. De kans was zeer groot, dat de SD de bergplaats in Zieuwent zou ontdekken. Wanneer dat het geval was, zou de gehele verzetsbeweging in de Achterhoek groot gevaar lopen te worden opgerold. Ik heb toen onmiddellijk in Lichtenvoorde, Groenlo en Eibergen gelast de wapens in te nemen en de werkzaamheden te staken, dit alles tot nader order. Toen echter later bleek, dat het onderzoek geen gevaar opleverde voor mijn compagnie, zijn de werkzaamheden weer op normale wijze hervat. De wapens, die oorspronkelijk waren opgeslagen bij boer Nijenhuis in Lievelede, werden in verband met de veiligheid naar een plaats op het erf van de Wilibrordushoeve overgebracht.

In verband met zijn werkzaamheden als dominee en het aan hem gerichte verzoek om een functie te willen bekleden voor wat betreft het verzorgen van vluchtelingen en dergelijke diensten, verzocht Ds. van Dongen om als commandant te mogen bedanken. Dit bedanken bleek echter een zeer slechte invloed te hebben op de ondergrondse werkers in Lichtenvoorde. Er was o.m. een groeps-commandant (Pietje) die bedankte. Ds. van Dongen verklaarde zich toen bereid om in naam commandant te blijven en advies te geven waar dat nodig mocht zijn. Ter verduidelijking verklaar ik hierbij, dat deze manier van werken absoluut noodzakelijk was om de groep in Lichtenvoorde in stand te houden. Pietje trok zijn bedankje weer in en beloofde als nooit tevoren actief te zullen verder werken.

Ondertussen werd door mij naar personen gezocht, die in verbinding stonden met Engeland en tenslotte kreeg ik van uit Twente bericht, dat een organisator en een marconist van uit Engeland naar ons toegezonden zouden worden. Zij zouden worden afgeworpen in de buurt van Lichtenvoorde en het bericht bevatte dan ook gegevens omtrent de plaatsing van de lichtseinen en het oproepsein. (Het morseteken B -...) Het benodigde materiaal werd onmiddellijk door Westerman vervaardigd. Met de leiding van dit werk had ik Henk Hulshof belast. De slagzin luidde: 'De lente is op komst'. Later werd mij door Bennie Doppen (Stafoff.Twente) medegedeeld, dat het terrein was afgekeurd, maar dit was vergeten door te geven.

Ondertussen werd door mij naar personen gezocht, die in verbinding stonden met Engeland en tenslotte kreeg ik van uit Twente bericht, dat een organisator en een marconist van uit Engeland naar ons toegezonden zouden worden. Zij zouden worden afgeworpen in de buurt van Lichtenvoorde en het bericht bevatte dan ook gegevens omtrent de plaatsing van de lichtseinen en het oproepsein. (Het morseteken B -...) Het benodigde materiaal werd onmiddellijk door Westerman vervaardigd. Met de leiding van dit werk had ik Henk Hulshof belast. De slagzin luidde: 'De lente is op komst'. Later werd mij door Bennie Doppen (Stafoff.Twente) medegedeeld, dat het terrein was afgekeurd, maar dit was vergeten door te geven.

Henk Hulshof was de rechterhand van Ds. van Dongen en zodoende met alles op de hoogte. Ook had hij het volle vertrouwen van alle verzetsleden van Lichtenvoorde. Tijdens een vergadering in de schuilplaats van Pietje, werd met algemene instemming besloten om Henk als commandant SG te benoemen.

Ds. van Dongen, daar ook aanwezig, beloofde Henk met raad en daad bij te staan. Henk heeft direct daarna de wapens verdeeld over de groepen, zulks in verband met de verzorging van de wapens. Ds. van Dongen was ook daarna nog de persoon waar alles om draaide.

Mijn standplaats was steeds in Aalten geweest. Deze plaats was echter niet geschikt om daar tijdens de bevrijdingsdagen te blijven. Voor een goede commandovoering en verbinding was het nodig, dat ik in het midden van mijn compagnie mijn commandopost zocht. Deze heb ik gevestigd bij boer Baak in Groenlo. De verbinding tussen Lichtenvoorde en Groenlo werd door middel van koeriersters geregeld.

Van Henk kreeg ik het bericht dat de organisator Jo en marconist Klaas bij Koopman in Groenlo gearriveerd waren. Bennie Doppen (Ome Herman) was ook in gezelschap van genoemde heren. Het was 14 dagen voor de bevrijding. Ik ging onmiddellijk naar Groenlo om met de organisator te kunnen spreken. Jo was echter ondertussen vertrokken naar Aalten. Van Klaas kon ik niet veel te weten komen, doch van Ome Herman kreeg ik de slagzinnen, die voor ons van groot belang waren. Er waren toen nog geen slagzinnen per radio doorgegeven. Daar het reeds 19.50 uur was, kon ik niet meer naar Aalten gaan om Jo op te zoeken. De volgende morgen ben ik, nu samen met Kees, naar het opgegeven adres (Driesen) gegaan. Ook op dat adres was Jo niet meer aanwezig. Des middags gingen Kees en ik naar boer Sellink in Dale. Daar vernamen wij, dat Jo ook daar geweest was en 's nachts geslapen had. Bij mijn aankomst op de boerderij waar ik ondergedoken was, werd mij een briefje overhandigd van Henk uit Lichtenvoorde, waarop stond vermeld, dat hij met de organisator daar geweest was en waarin hij tevens een afspraak maakte, dat ik zo spoedig mogelijk in Groenlo moest komen. Dezelfde dag zijn Kees en ik naar de organisator gegaan. Het was voor ons een hele opluchting weer eens iets rechtstreeks en officieels te vernemen van de overkant. Wij werden door Jo volkomen ingelicht over de gang van zaken, zodat wij nu weer wisten, waar wij aan toe waren. Hij bracht naar voren dat de geallieerden er veel prijs op stelden als er door de Duitse linies inlichters kwamen, die volkomen op de hoogte waren van de plaatselijke omstandigheden, zoals versperringen, versterkingen, mijnevelden, enz. Er is daarop voor elke plaats een inlichter aangewezen. Alles waaraan ik gebrek had kon ik opgeven en Jo wilde alles in het werk stellen om nog een nieuwe afworp te verkrijgen. Hij ging van de veronderstelling uit, dat het nog lang niet afgelopen was. Door de korte tijd die aan de bevrijding vooraf ging, is hier echter niets van gekomen.

De acties van Lichtenvoorde en Zieuwent kort voor de bevrijding.

Ongeveer een week voor de bevrijding kwam slagzin nr. 1 door, spoedig gevolgd door nr. 4 en nr. 6. Slagzin nr. 1 gaf aan, dat er sabotage moest geschieden op wegen en spoorwegen. Op dat ogenblik waren in mijn gebied zo goed als alle boerderijen door de Duitsers bezet. Er was nog geen spoor van een terugtocht te bekennen en er heerste goede orde onder de Duitse troepen. Naar aanleiding van het feit dat er bij Varsseveld 48 Nederlanders waren doodgeschoten door de Duitsers (als strafmaatregelen op de moord op 4 Duitsers), heb ik last gegeven om deze sabotage zodanig uit te voeren, dat het niet in het oog zou lopen.

Allleen Eibergen heeft deze wegen-sabotage zwaarder uitgevoerd. Daar het treinverkeer gestaakt was, is hierop geen sabotage gepleegd. Later is officieel het bevel gekomen van Krul om de wegen-sabotage geheel te staken.

Ik heb informatie ingewonnen over de telefoonkabels van het Rijks-telefoonnet om na te gaan of die nog voor vernieling in aanmerking kwamen, bij Kamperman in Groenlo.

Deze ambtenaar was in bescherming genomen na de uitgifte van slagzin nr. 6. Hij verklaarde mij, dat de telefoon niet meer werkte. Daar deze telefoon voor de Duitsers geen enkel nut had, heb ik vernieling van het net verboden.

Krul kwam 2 dagen voor de bevrijding terug en verklaarde steeds werkzaam te zijn geweest in Overijssel. Hij had daarna opdracht gekregen van de commandant SG in Twente, om het commando in de Achterhoek weer op zich te nemen.

Met mijn verzoek om Zieuwent bij Lichtenvoorde te voegen ging hij accoord. Jan Hulshof was Peletons-commandant aldaar. Omdat hij echter steeds werd opgejaagd door de Landwacht enz., was het mij niet mogelijk om kort voor de bevrijding contact met hem te krijgen.

Vrijdag 30 maart hoorde ik door de radio bij Dries te Eibergen, dat Dinxperlo door de Engelsen was bezet. Ik heb toen alle commandanten opdracht gegeven de groepen te verzamelen en de wapens uit te geven, zodat onmiddellijk opgetreden zou kunnen worden, waar dat nodig mocht zijn. Doordat de peletons ver uit elkaar lagen, moesten de peletons-commandanten op eigen initiatief handelen. Dit laatste had ik hun al meerdere malen onder hun aandacht gebracht. Wel stond ik met Lichtenvoorde in verbinding door middel van de telefoon en bovendien was er een koeriersdienst ingesteld. Ik kon dus, wanneer het nodig was, regelend optreden en de nodige bevelen geven.

De toestand was toen in Lichtenvoorde nog vrij normaal en er was nog een vrij sterke Duitse bezetting, zodat de groepen praktisch niet veel konden uitvoeren. Zaterdagmorgen trokken de

Duitsers snel terug in de richting Groenlo. De groepen gingen er onmiddellijk toe over om de nog aanwezige Duitsers buiten gevecht te stellen. Er werd weinig weerstand geboden en het resultaat was, dat er door de groepen Lichtenvoorde en Zieuwent 110 Duitse krijgsgevangenen werden binnen gebracht. Zondag 1 april werden er 11 Duitse krijgsgevangenen gemaakt. Maandag 2 april bedroeg dit aantal 6, zodat in totaal 127 gevangenen werden gemaakt. De gehele omgeving van Lichtenvoorde werd doorzocht, doch er werden geen Duitse militairen meer ontdekt.

Ondertussen waren er ook reeds een groot aantal N.S.B.-leden gevangen gezet, waaronder de burgemeester van Lichtenvoorde.

Tijdens een zuiveringsactie in het Korenburgerveen werd een Nederlander, Jan ter Loo (evacu ) uit Winterswijk zwaar gewond. Hij is later aan de gevolgen overleden. Bij de nadering van een patrouille verwijderde hij zich en wekte daardoor de indruk te willen vluchten. Op het 'Halt'-geroep van de patrouille en na het afvuren van een paar waarschuwingsschoten bleef hij zich verwijderen. Hierop werd op hem geschoten met het reeds gemelde gevolg.

Gedurende de dagen na de bevrijding werden patrouille-diensten, arrestaties van verdachte elementen en zuiveringsacties verricht.

Er zijn in Zieuwent helaas 2 onzer mannen gesneuveld, te weten H. Dute. Deze stond op wacht in de nacht van 31 maart op 1 april. Door een burger werd hem gezegd, dat er zojuist een paar Duitsers gepasseerd waren. Hij begaf zich hierop in de aangegeven richting, waarbij hij door een andere wachtpost werd aangeropen.

Hij heeft hierop geen antwoord gegeven en is toen door een handgranaat, geworpen door Bart Mulder uit Doetinchem getroffen. Hij is kort daarop naar het Ziekenhuis vervoerd en aldaar overleden.

G.W. Hugen. Hij stond op wacht met zijn vader Th. Hugen in de nacht van 1 op 2 april. Tegen 12 uur passeerden er 4 Duitsers, die door hen aangeropen werden. Bij een poging hen te ontwapenen, werd G.W. Hugen neergeschoten en stierf onmiddellijk.

De verkenners die opgesteld waren aan de straatweg Aalten-Lichtenvoorde brachten de verbindingsofficieren, te weten Lt. Bijleveld, Lt. Kleiveld en 2 Britse officieren in contact met Raterink (Monteur PGEM) bij wie gebruik kon worden gemaakt van een telefonische verbinding met Groenlo, Aalten enz.

De officieren waren zeer tevreden over de organisatie en het werk van de stoottroepen. Vooral de telefoonverbinding en de inlichtingendienst werden door hen buitengewoon op prijs gesteld. Dit werd mondeling medegedeeld aan de monteur Raterink.

De 1e Lt. Bijleveld wenste mij nog te spreken in Groenlo. Daar ik niet aanwezig was omdat ik doende was het verkeer in Groenlo om te leggen, hetgeen noodzakelijk was geworden door het springen van 2 bruggen, heb ik de Lt. Bijleveld niet ontmoet.

Lt. Pijnenburg en een Engelse captain Hals (van een schots onderdeel) waren ook vol lof over het werk dat door ons werd verricht. Dit werd door hen mondeling aan K. Hengeveld kenbaar gemaakt. De 15e april werden wij aangewezen en ingedeeld bij het 1e Canadese Leger, om behulpzaam te zijn bij de verdere bevrijding van ons land.

Tiel, juli 1945.
de commandant 3e Compagnie
Dutch National Battalion,
J. Tinge

Lichtenvoorde bevrijd!

Over de eigenlijke bevrijding van Lichtenvoorde is niet zo veel over te vertellen. Door een razendsnelle opmars van de Engelse en Canadese troepen worden de Duitsers overrompeld en bieden nagenoeg geen weerstand. Voor deze tactiek is dan ook gekozen omdat op deze manier het aantal slachtoffers gering blijft. Het tempo wordt er dus flink ingehouden. Een Lichtenvoordenaar karakteriseerde de bevrijding op 31 maart 1945 dan ook als volgt: 'Ze kwamen uit Aalten en gingen naar Groenlo'.

Natuurlijk waren de gevolgen van de bevrijding op die dag veel ingrijpender. Iedereen die het meegemaakt heeft zal die dag niet licht vergeten. De vreugde om ineens verlost te zijn van onderdrukking en knechting moet onbeschrijfelijk zijn geweest. De mensen dansten door de straten. Gelukkig zijn er de nodige foto's gemaakt die een indruk geven van die gedenkwaardige laatste dag van maart 1945 in ons dorp.

Tanks en bevrijders van de Tweede Britse leger voor Hulshof's Verenigde Fabrieken bij de Driehoek. In het midden links H.B.A. Hulshof en naast hem zijn zoon H.A.Th. Hulshof. (Foto W. Wekking, collectie H.A.Th. Hulshof, Lichtenvoorde).

Engelse Churchill-tanks bij de Zuivelfabriek aan de Zieuwentseweg. (Collectie W. ter Haar, Soest).

*Deze pantserwagen stond op 31 maart 1945 voor de boekhandel van Fust (tegenwoordig Hermans mode) in de Rapenburgsestraat. Even later zou het voertuig 'bedolven' worden onder de feestvierende Lichtenvoordse bevolking (zie voorkant).
(foto W. Wekking, collectie M. Adema-Hartman, Lievelede).*

De laatste oorlogsdagen van Lievelede

30 maart 1945.

Weer beschietingen op de Lievelede. Er wordt geschoten op Duitse vrachtwagens bij de boerderij van Ter Horst en de woning van Kramer. Een paar vrachtwagens worden nog weggesleept door de Duitsers.

Eén vrachtauto, met achter rupsbanden, blijft tot aan de bevrijding bij Kramer aan de kant van de weg staan.

Een andere vrachtwagen zetten de Duitsers in de boerderij van Ter Horst. Ze gooien hun wapens in de auto en knijpen er tussen uit. Ze durven niet meer op de weg te komen want de Tommie's schieten alles van de weg.

Door de beschietingen van de 'jabo's' zijn verschillende huizen flink beschadigd, onder andere de voorkant van de boerderij van A. te Brake aan de Lievelede.

De Tommie's zijn reeds in Aalten en Varsseveld.

31 maart 1945.

De bevrijding van Lichtenvoorde, Groenlo en Winterswijk.

In verschillende boerderijen en woningen worden Duitse militairen, die op de vlucht zijn voor de Tommie's, ingekwartierd. In de boerderij van H. te Brake aan de Lanneverweg liggen een groot aantal soldaten opgejaagd en doodvermoed op wat stro in het achterhuis. Ze zijn zenuwachtig want ze zeggen: 'Der Tommie ist jetzt in Aalten'. Dat was een goed bericht voor ons: de bevrijders zijn in aantocht!

Op de boerderij van H. te Brake hebben de Duitsers een wagen met proviand in de schuur gezet en het paard in de stal.

's Morgens rond 8 uur horen wij een enorm gedreun richting Aalten: de Tommie's naderen op de Aaltenseweg richting Lichtenvoorde. Eén collone rijdt het dorp in, de anderen gaan richting Lievelede en Groenlo.

Een Engels verkenningsvliegtuig vliegt voor de tanks uit.

Ook in de boerderij van de familie J. Arink aan de Lievelede zijn Duitse militairen ingekwartierd. Ze beginnen op het vliegtuig te schieten. Aan de voorste tanks wordt doorgeseind dat er Duitsers in de boerderij zitten. Een van de tanks met een vlammenwerper schiet op de Duitsers en de boerderij van de familie Arink vliegt in brand. De Duitsers vluchten weg en de boerderij brandt tot de grond toe af. De familie Arink komt er zonder persoonlijke ongelukken nog goed af.

De tanks en de brencarriërs rijden verder. Bij de Lanneverweg stoppen ze even om op de wegvluchtende Duitsers van de boerderij van H. te Brake te schieten. Het paard wordt voor de wagen doodgeschoten en de soldaten verstoppen zich in een droge sloot langs de weg.

De bevrijders worden overal geestdriftig toegejuigd. Op de Lievelede loopt tussen de bevrijders ook een Hollandse kapitein. Hij vraagt of we nog Duitse soldaten hebben gezien. Buurman A. Klein Avink antwoordt dat hij nog wel wat Duitsers weet te zitten. Een brencarriër rijdt de Lanneversweg in en even later zijn de Duitsers, die zich in de sloot verstopt hadden, krijgsgevangen gemaakt. 'Hands up' klinkt het en met de handen in de lucht zien wij de eerste gevangen Duitsers.

De rollen zijn nu omgedraaid; aan de Duitse bezetting in Lichtenvoorde komt een eind.

In de loop van diezelfde dag worden Groenlo en Winterswijk ook bevrijd!

C. te Brake,
Lievelede

De jaren na 1945 door een Indiëveteraan

De spanning was weg, de Duitsers weg, de angst om opgepakt te worden, allemaal voorbij. Nederland was bevrijd van de tirannie, die vijf jaar lang had geduurd. Vrij, vrij van alle ellende, welke de oorlog met zich mee had gebracht. Er kon weer normaal geleefd worden, waar een mens recht op had. Iedereen begon aan de opbouw van dat nieuwe bestaan. Alleen het voormalig Nederlands Indië moest nog ontdaan worden van rondtrekkende bende's en rampokkers, die een waar schrikbewind uitoefenden onder de in armoede en honger levende bevolking, die het verslagen Japan had achtergelaten.

Omdat er weinig werk was, melden zich veel jongemannen vrijwillig voor de dienst, zoals dat in die tijd werd genoemd. De meesten van hen kregen een opleiding in Engeland en werden dan, na een kort verlof in Nederland, met troepentransportschepen naar Indië verscheept. Daar werden ze ingezet om orde en rust te brengen en de bevolking te helpen, zieken te verzorgen en de mensen weer aan een menswaardig bestaan te helpen.

Eind 1946 en de jaren daarna achtte de toenmalige Nederlandse regering het noodzakelijk om dienstplichtige jongemannen op te roepen om zonodig doorgezonden te worden naar het toenmalig Nederlands Indië, koloniale gebieden, waar de Nederlandse Regering nog het beheer over had.

Zo verging het ook vele jongemannen in Lichtenvoorde. Velen hadden moeten onderduiken, anderen hadden moeten werken in Duitsland, 'tewerkgesteld', zoals dat toen genoemd werd door de bezetter. Eerst kwam er een oproep om je te laten keuren. 's Morgens moest je dan om 7.30 uur bij het gemeentehuis aanwezig zijn, met het oproepformulier voor de keuring. Er waren behoorlijk wat jongens. Je werd dan met een legertruck, welke ingericht was voor personenvervoer, naar een gebouw van de Gelderse Tramwegen Maatschappij aan de Dennenlaan te Doetinchem getransporteerd. Velen van ons zullen zich dat nog wel voor de geest kunnen halen.

Ieder probeerde op zijn eigen manier om van die dienstplicht af te komen. Zo gebeurde het dat de flesjes met de plas, voordat ze van naam werden voorzien, werden omgewisseld, om op deze manier verwarring te brengen bij de keuringsartsen, in de hoop toch nog afgekeurd te worden.

Wanneer alles achter de rug was kwamen de verhalen los over wat ze allemaal aan smoesjes hadden verzonnen. Het een nog mooier dan het ander. Hierna werden we weer keurig afgeleverd bij het gemeentehuis in Lichtenvoorde. We kregen hiervoor een kleine vergoeding, maar dat werd naderhand of soms ook wel onderweg naar huis 'soldaat' gemaakt. Diegene die in loondienst waren, kregen die dag niet vergoed. Diegenen die bij een overheidsinstantie werkten, zoals bijvoorbeeld de P.T.T. of een semi-overheidsbedrijf, kregen wel een vergoeding. Dit klopte natuurlijk niet ten opzichte van de anderen, maar men wist toen nog niet beter, men accepteerde het als vanzelfsprekend.

Hierna was het wachten op de oproep voor je nummer. Dat duurde niet zo heel lang en dan ging het al gauw in ons dorp het verhaal rond: die en die moeten ook in dienst en ze worden opgeleid om dienst te doen in Indië.

Het was in die dagen zo dat er per gezin maximaal drie mannen konden worden opgeroepen voor de dienst in het Nederlandse leger. Daarvan konden er maximaal twee worden uitgezonden naar overzeese gebiedsdelen, waarvan Indië ook deel uitmaakte. De grote gezinnen waren dus meestal de dupe. Zomaar drie man weg voor de vervulling van de dienstplicht, dat betekende dat het voor die gezinnen, die heel wat monden hadden te vullen, 'het dunnetjes door de darm ging', zo dat wel eens genoemd werd. Maar je wist *'het is de plicht van iedere jongen, voor de onafhankelijkheid'*, en je ging. En zo gebeurde het dat er in Lichtenvoorde met zijn vijf kerkdorpen maar liefst 121 mannen werden opgeroepen om aan de gewapende strijd in Indië mee te doen. Voor velen was het gaan naar de vreemde een hele beleving. De meesten van ons hadden op school wel eens gehoord van dat land Indië, maar dat we het nu werkelijk zouden gaan zien drong niet tot ons door.

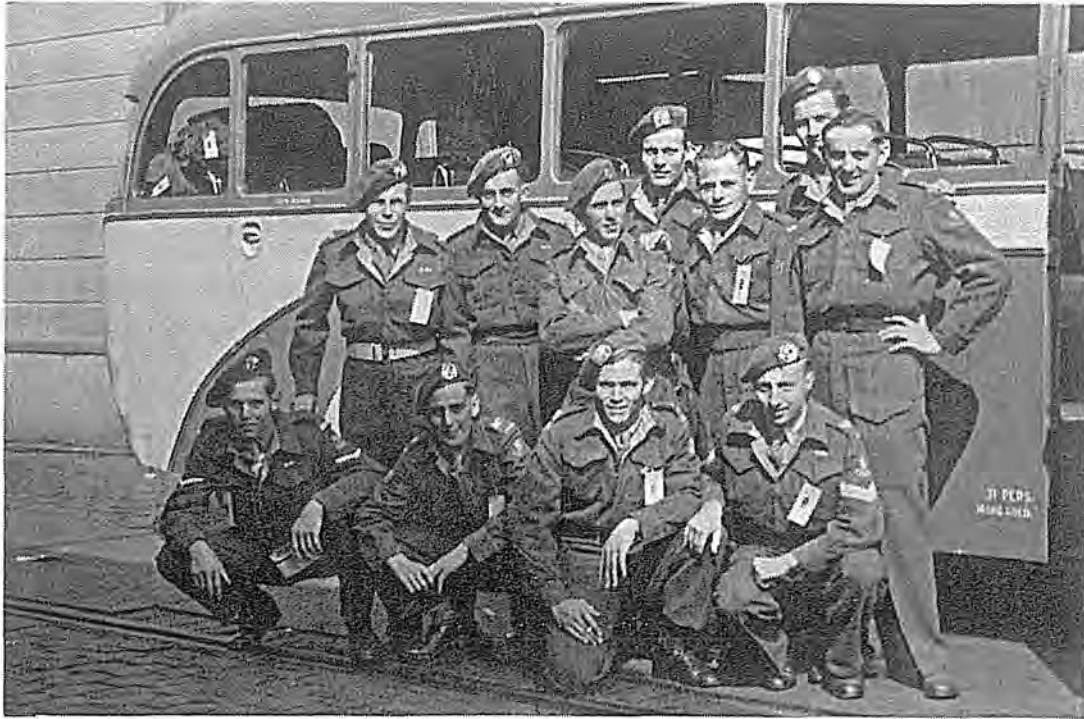

Vanuit Lichtenvoorde werd door Hulshof's Leder en Metaalfabriek aan de jongens in Indië een radio geschonken. De foto is gemaakt in 1948 in Makassar. Van links naar rechts: A. Roemaat, Th. Reinders, .. Schilderink, .. Spekschoor, A. Harbers, B. Eekelder, W. Albers. (Collectie A. Roemaat, Lichtenvoorde).

Er werd in Lichtenvoorde een thuisfront opgericht voor de jongens overzee. Hieraan werd door praktisch de hele bevolking meegewerkt. Vooral met hoge feestdagen, zoals Kerstmis en Pasen, werden er cadeaus ingezameld. Er werden ook grammofoonplaten ingesproken. Daarvoor moest je je dan bijtijds aanmelden. Deze opnamen werden zowel thuis als in een openbare gelegenheid ingesproken, waarbij het dan niet zo nauw werd genomen met het Nederlands. Er werd veel shag en sigaretten ingezameld. De rookartikelen die we van het leger kregen waren niet van het beste soort. Ze kregen dan ook al gauw de naam 'Heimwee' in plaats van de originele naam 'Highway'. Zo kwam het thuisfront op voor de jongens overzee. Iedereen leefde mee met de jongens 'uit Legtenvoorde'. De meesten van die jongens bleven gemiddeld drie jaar weg zonder ook maar een keer met verlof naar Nederland te kunnen. Alleen als er zeer ernstige redenen waren, zoals bijvoorbeeld stervensgevaar van een van de gezinsleden, dan werd hier een uitzondering voor gemaakt. Dan hoefde je ook niet meer terug, maar je moest de dienstdienst in Nederland uitdienen, totdat je onderdeel ook teruggekeerd was. Het was vroeger niet zo gemakkelijk als vandaag. Je moest veel meer improviseren en je vond alles vanzelfsprekend. Je mopperde wel eens op de heren, maar och, wat schoot je ermee op: je moest je tijd toch uitdienen. Voor de een was het moeilijk en een ander nam het zoals het kwam.

Velen van ons kunnen zich nog herinneren dat de pakketjes van het thuisfront aankwamen. Dan was het groot feest. Iedereen deelde in de feestvreugde. Het duurde dan ook niet lang of was de voorraad sigaretten, shag en chocolade was op. Dan was het weer wachten op het volgende pakketje. Zo verging het iedere Lichtenvoordse jongen in Indië. Zo verging het ook iedere andere Nederlandse jongen die zijn dienstplicht moest vervullen onder die vaak zeer moeilijke omstandigheden. Mannen zonder glorie die slechts hun plicht deden, praktisch op zichzelf waren aangewezen, vaak geconfronteerd werden met de fanatieke Hizboelah's. Vaak waren deze ontmoetingen rampzalig voor het goed functioneren van een soldaat tijdens deze periode.

Toen dan eindelijk de wapenstilstand getekend was, mochten de jongens naar huis. Veel ouders, verloofdes, vrienden en vriendinnen en verdere familieleden zagen uit naar het moment dat de boot arriveerde in een van de havens. Menig huis of straat was versierd ter ere van de thuiskomst van hun zoon of buurjongen. En dan die vragen van 'hoe zal hij eruit zien, zou hij veranderd zijn?' De thuiskomst was voor bijna iedere Indiëganger (laten wij hem zo noemen) anders dan hij zich had

Enkele Lichtenvoordse jongens die op 7 mei 1950 weer in Rotterdam aankwamen met de M.S. Skaugom. Van links naar rechts staand: H. te Walvaart, A. Harbers, W. Albers, G. Brusse, .. Schilderink, ??, G. Houwers. Hurkend: W. te Bulte, Th. Reinders, A. Roemaat, W. van Uhm. (Collectie A. Roemaat, Lichtenvoorde).

voorgesteld. Hij was niet meer dezelfde Jan of Piet als toen hij wegging: zijn karakter was veranderd. En wat hem het meeste opviel was dat alles zo klein was, alles zo dicht op elkaar. Hij kwam immers uit een heel groot land waar ruimte was. En nu weer thuis, ja dat viel wel erg tegen. Maar na verloop van tijd wende dit ook weer, hoewel toch enkelen gingen emigreren naar onder andere Canada, Australië en Nieuw Zeeland. Ze bouwden daar een nieuw bestaan op. Nederland was hen te klein geworden. Weer anderen zagen de toekomst hier wel zitten en bouwden, ieder op zijn eigen wijze, een bestaan op. Zo verging het de jongens uit Lichtenvoorde na de Tweede Wereldoorlog in de jaren '45 - '50. Helaas keerden er zes jongens niet terug. Twee zijn er door ziekte overleden en vier tijdens de positionele acties. Ter nagedachtenis staan hun namen gegrift in een gedenksteen in het bordes van het gemeentehuis van Lichtenvoorde, dit op initiatief van de vereniging Oud-Indië Militairen Lichtenvoorde, die werd opgericht in 1951.

Toen is ook officieel deze gedenksteen overgedragen aan de Gemeente Lichtenvoorde, met name aan burgemeester Waals. Deze gedenksteen was door weersinvloeden zo aangetast dat ze in overleg met het gemeentebestuur werd hernieuwd om door de burgemeester van Lichtenvoorde, Jhr. R van Rijkevorsel, op zaterdag 9 april 1988 te worden onthuld.

Ook werden in onze gemeente vijf draaginsignes gewonden uitgereikt aan militairen die tijdens hun verblijf in het toenmalige Nederlands Indië gewond zijn geraakt. Deze zijn uitgereikt door de burgemeester van Lichtenvoorde, Jhr. R. van Rijkevorsel. Zij allen zijn tevens lid van de vereniging Oud-Indië Militairen Lichtenvoorde. Deze vereniging is nog steeds actief, gezien de vele activiteiten en bijeenkomsten die de vereniging ieder jaar weer organiseert.

Vanaf 5 mei 1995 zal er in het gemeentehuis een expositie worden gehouden waarbij tevens een indruk zal worden gegeven door middel van materiaal en foto's, hoe het de Lichtenvoordse militairen verging in de jaren 1946 tot 1951.

Aloys Roemaat

Bevrijdingsfeesten door de jaren heen

Ter herinnering aan het bevrijdingsfeest

Buurtvereniging Broekboom, Op den Akker, Schievegatsdijk.

Ook deze buurtvereniging nam deel aan de estafette en overhandigde een oorkonde aan het Gemeentebestuur, de tekst hiervan luidde:

Wij vieren thans gezamenlijk feest,
In eensgezindheid, blij van geest!
Het nazidom ligt neergeslagen,
Zal nooit en nooit meer op gaan dagen.
God zij dank - de Vrijheid leeft,
Waarvoor elkeen zijn harte geeft!
Vijf harde jaren gingen voorbij,
Van honger, geweld en dwingelandij.
God moge ons volk voortaan bewaren,
Voor zulke rampen en gevaren!
't Oranje-huis is bij ons weergekeerd:
We worden nu met liefde geregeerd!
Mogen wij U, Edelachtbare Heren,
Vooral met dezen dag feliciteren:
Koningin Wilhelmina, de geliefde vorstin,
Viert haar verjaardag in eigen gezin.
Ook met de vrijheid van harte geluk,
Leve de vrijheid - weg met 't juk!
Ons Nederland en Indië zijn nu bevrijd,
Van tirannie en somberheid.
Japan en Duitsland moesten buigen:
Geallieerde kracht sloeg 't al in duigen,
Oranje regere ons in wijs beleid,
Van liefde en gerechtigheid!

Eerbiedigen dank aan de Geallieerden,
Die onzen vijand resoluut trotseerden.
Herdenken wij in eerbied den gevallen held,
Wij doen 't in den persoon van M. Lelivelt.
God sterke ook hen, die eenzaam en gebroken,
De lijdensweg vervolgden, van vreugde
verstoken.
Het dorp, versierd met vlaggen en groen,
Ziet uit naar hen, die de estafette doen.
Op het raadhuis komt van iedere buurt,
Een passende oorkonde, wat zolang niet duurt:
Binnen 'n half uur zijn ze er alle present!
Burgemeester Daalderop is zeer content!
Welaan, verheugt U, groot en klein,
Laat nu uw boodschap jubel zijn!
d' Oranjezon schijnt door de luiken,
Zal nooit en nooit meer onderduiken.
Onder Gods Zegen en door Oranje geleid,
Gaan we voorwaarts, naar 'n betere tijd!

Aangeboden op Koninginnedag van
het jaar Onzes Heren
negentienhonderd vijf en veertig,
door de Broekboom e.o.

Ter herinnering aan het bevrijdingsfeest

De bewoners van Oud-Lichtenvoorde, omvattende: Rentenierstraat, 't Hof, Kattenbergstraat
(Varkensmarkt), Bleekwal, Korte Rapenburgsestraat.

Oorkonde van de buurtvereniging
'Oud-Lichtenvoorde'

Klein-Engeland hield stand
Hield woord, in trouw
Aan Vorstenhuis en Vaderland
Door broedersmoord en rouw
Als 'n vijftal gaf in onderpand
Zijn leven voor 'Vrij Nederland'
Hun heldenmoed, hij vuurt ons aan
De toekomst weer blij in te gaan
Hun dood bood ons nieuw leven
Van liefde, offer, kracht
Naar eendracht steeds te streven
Die was, en is ons macht!
Al is oud-Lichtenvoorde nog zo klein

Wij hebben de oudste papieren
En daarom gaan wij ook 't festijn
Van Wilhelmina vieren
Voor ons Edelachtbaar driemanschap
Is 't klaar, dat iedere daad en iedere stap
Door u verricht, door u gedaan
Steeds op die Vrouwe overgaan
En nu w' ons met Oranje sieren
En juichen, springen, dansen, zwieren
Dan is 't, in U, ook Haar te vieren
die U gebod, ons te bestieren
Dies jublen w' U toe, dat ieder 't hoort
Lang Leve de Vroeden van Lichtenvoord'.

'Gedenk onze helden'

Nu de zon der bevrijding ons dorp weer
beschijnt,
En de angst voor de Duitse terreur dus
verdwijnt,
Och...denk nu toch eerst aan de helden...!
Zij hebben hun leven voor and'ren gewaagd,
Toen deze bescherming hun hadden gevraagd.
In vertrouwen, die zij in hun stelden,
Zoo viel Tinus Lelivelt...veroordeelt ter dood
Voor 't helpen van menige Engelsche piloot:
Door misdadige menschen verraden!
Maar ook viel vriend Slot...nog in jeugdige
kracht:
Voor het werk der bevrijding, bij dag en bij
nacht
Op de levensgevaarlijke paden!

En Blaauwgeers, zoo jong nog en heel kort pas
vader,
(Gevangen door schuld van een laffe verrader)
Die 't 'Koninklijk' als sieraad kon toonen.
Ook gij hebt uw dienst voor de heilige zaak
Beschouwd als een hogere levenstaak;
Uw dood kwam uw heldenmoed kronen.

Zoo viel ook Wim Ketterink...hij zei nooit heel
veel
Maar bij hulp voor vervolgd en had hij rijk'lijk
zijn deel
Wat hij deed, zal in 't nageslacht leven...
De vijand gaf geen hunner lichamen weer,
Wij hadden ze gaarne met luister en eer
In ons midden een rustplaats gegeven!
Vergeet hen nu niet in de roes van het feest,
Die een voorbeeld van offergeest hier zijn
geweest...
Wij moeten dit blijven gedenken!
En Lichtenvoorde zal hen,...dat weet ik heel
vast
En gaarne draagt ieder daarvoor ook zijn last...
Een waardig gedenkteeken schenken.

Pater de Wit O.F.M.

Gedichten uit oorkonden

Nu heden onze Koningin verjaart,
zien we Nederland om de troon geschaard.
Wij allen zijn verheugd en blij,
dat na vijf jaren Duitse slavernij,
ons land weer werd bevrijd!
De buurt de 'Patronaatstraat' in vergadering
bijeën,
zette hiergenoemde oorkonde gezamenlijk
ineen;
een estafette-ploeg, sterk tien in getal,
overhandigt U deze oorkonde namens ons al.
In naam van heel de buurt wenst zij U geluk,
met de bevrijding van het Nazi-juk.
Proficiat vooral ook, geachte heren,
met het feit, dat Japan moest capituleren.
Ze sluit tevens hierbij een gelukwens in,
met de verjaardag van onze landvorstin,
wenst u veel succes bij 'slands heropbouw,
En zegt U toe: Aanhankelijkheid en trouw!
Hij die dit stuk naar u toedraagt,
den prijs der overwinning vraagt,
wenscht namens Rapenburgsche straat,
U eeuw'gen vree... in woord en daad!
Na 't onheil, wat ons Duitschland bracht,
herrijst ons volk in eigen kracht -,
Daarbij 'Gods zegen' wenst de buurt,
Aan 'Wie' ons dorp, ons land bestuurt!
Er was een tijd dat tien atleten,
Strijdlustig, grimmig en verbeterd,
Tartten den woesten dwingeland,
Afkerig van de nieuwe orde,
Fel weerstand boden aan de horden,
En 's vijands macht maakten te schand;
Tien deugden bron van Hollands glorie,
Tien deugden pijlers der Victorie
En van 't herrijzend Vaderland.
Neen, 't was geen vlucht, die U deed gaan
Maar volgden, waar God riep:
'k Vraag niet wat in U is doorstaan,
Een strijd, hoe zwaar, hoe diep,
Wij knielen naast en met u neer
Tot God de blik, de hand,
Geef Neerland aan Oranje weer
Oranje aan Nederland
En kome dan, wat komen mag,
W' aanbidden, zwijgen stil.
De nacht zij zwart; omfloerst de dag,
Geschiede, Heer Uw wil!

10 jaar bevrijding
Vragender, 5 mei 1955.

O, Lieflijke Mei, hoe werd gij kwaad verstoord,
door oorlogsdaav'ren, brand en moord,
Ons volk, de jeugd, die toch Uw kinderen waren,
door 't heidendom in velerlei gevaren!
Vijf jaar slechts, schier eindeloos voor hen die leden,
wat is er veel en vaak om vrijheid toen gebeden;
tot Gij, o, Heer, ons redde uit 's vijands macht,
en ons de vrijheid schonk, nog eerder dan verwacht!
Wij danken God voor tien jaar vrijheid, vrede
En gaan wij tot Hem met onze warme bede:
'Wil aan de volken blijvend welvaart schenken,
Leer ons vergeven, ook al blijven wij gedenken!
Hulde en dank brengt een feestend volk,
Aan allen, die zo toegewijd en trouw:
redding brachten uit donkere slavernij,
Rust en vreugd, na leed en rouw!
Een dankbaar volk beseft weer klaar,
voor welk een prijs de vrede werd gekocht.
En vroom stijgt dan tot God de bee:
'Laat Heer, vrede en vrijheid niet verstoren
door nieuw geweld en oorlogswee'.

15 jaar bevrijding
Lichtenvoorde S.O.S.

Laat ons na vijftien vrijheidsjaren
In eendracht saam' bedenken, dat 't
Cadeau der vrijheid niet kan sparen
Het beste, dat de Gever had.
Toen gaf men ons zijn kostbaar leven
Een nota werd ons nooit gegeven
Nu zijn er anderen, die beven
Vluchtelingen, moe en uitgestuurd,
Op kansen, die niet willen komen,
Ontheemd van eigen grond en volk,
Reeds jaren zonder toekomst dromen.
De diepte kent geen tolk
Een feest is het nu in Lichtenvoorde!
Spontaan zegt ieder kerkdorp 't voort:
Opent als dank, die dit hoort,
Straks -dit jaar nog- hun toekomstpoort!

Het 'Hoe' en 'Waarom' van Vijftig jaar Bevrijding

Vijftig jaar is in een mensenleven een mijlpaal, ook een herdenking van een belangrijke gebeurtenis vijftig jaar na dato. Om een beter inzicht te krijgen in het verleden en om nieuwe krachten op te doen voor de toekomst proberen we hier een beeld te geven aan de na ons komende generaties over het vijfde decennium van de twintigste eeuw (1940-1950).

Het voltallige comité 'Herdenking Vijftig jaar Bevrijding' koos voor de viering op 5 mei 1995. Het programma dat hieronder volgt, kwam tot stand door inbreng van vele leden van het comité en kreeg zelfs een leidraad mee.

In een brief aan de ouders van de kinderen van de basisscholen in de gemeente Lichtenvoorde van 15 maart 1995 stellen we het bevrijdingsfeest in het teken van verzoening.

Deze 'handreiking' aan de nieuwe generatie uit Nederland en Duitsland zal gesymboliseerd worden door een dertigtal kinderen uit de partnerstad van Lichtenvoorde, het Duitse Ochtrup, deel te laten nemen aan de 5 mei-viering, samen met een even groot aantal Lichtenvoordse leeftijdgenootjes.

We willen de kinderen uit beide landen die dag gezamenlijk op te laten trekken: samen eten en samen spelen. Op die vijfde mei zou dit bij kunnen dragen aan wederzijds begrip en verdere toenadering.

Om de feestelijkheden muzikaal te omlijsten zal Muziekvereniging Harmonie & Drumband 'St. Caecilia' uit Lichtenvoorde een optreden verzorgen waarbij in ieder geval de volgende muziekstukken ten gehore zullen worden gebracht:

- ons nationale volkslied: het Wilhelmus
- het Engelse Land of Hope and Glory
- het Duitse Alle Menschen werden Brüder.

Bij de openingsplechtigheden van 5 mei zal na de dodenherdenking van de dag daarvoor het 'bevrijdingsvuur' vanuit Hotel 'De Wereld' in Wageningen in de nacht van 4 op 5 mei door Lichtenvoordse fakkellopers van de lopersvereniging 'Lichtenvoorde '90' over een afstand van ongeveer 80 kilometer naar het gemeentehuis alhier worden gebracht. Klokslag 10 uur hopen we dat de laatste loper met een brandende fakkel zal arriveren om deze te overhandigen aan de burgemeester.

Verder zal de Vereniging 'De blauwe doffer' er voor zorgen dragen dat gelijktijdig met het ontsteken van het vuur een groot aantal duiven -bedoeld als vredesduiven- gelost zullen worden. Dan zullen de kinderen uit Duitsland en Nederland de ballonnen los laten als symbool van vrijheid en vrede.

Hierop volgt de toespraak van de burgemeester, gericht tot alle Lichtenvoordenaren, ter herdenking van het feit dat Lichtenvoorde op 31 maart 1945 werd bevrijd van Duitse overheersing.

Als de omstandigheden het toelaten, zal buiten door de voorzitter van het comité een toespraak volgen over 'Herdenking Vijftig jaar Bevrijding' en de periode daarna (1945-1950).

Vervolgens geeft de heer Henk Hulshof een uiteenzetting over de 'pilotenlijn', over vanuit Lichtenvoorde gegeven hulp aan geallieerde vliegeniers die boven de Achterhoek uit hun vliegtuigen moesten springen.

Hierna zal de heer Joop Kruip aan de hand van dia's een toelichting geven over het verzet en de verzetsmensen tijdens de oorlogsjaren.

Ten slotte zal de burgemeester gevraagd worden de tentoonstelling in de zaal achter de raadszaal officieel te openen.

Hier zal materiaal uit de oorlog te zien zijn, met name uit de verzameling van de heer P. Hahné maar ook uit het A.V.O.G.'s crash museum te Lievelede.

Naast het oorlogsmateriaal treft U documentatie aan rond drie thema's:

- de bezetting 1940-1945
- de bevrijding anno 1945
- de Indië-periode 1945-1950

Hierbij kon geput worden uit de collecties van onder andere het Gemeente archief, de vereniging Oud-Indië Militairen Lichtenvoorde en de heren J. Kruip en H. Hulshof.

Niet alleen wordt de historie van vijftig jaar geleden in beelden voor uw ogen ontvouwd, maar ook hetgeen de pers er toe nu toe dit jaar op nationaal en internationaal niveau over schreef, kunt U lezen.

Woorden ('krantekoppen') en beelden ('foto's') roepen zeker bij hen die het van dichtbij beleefd hebben, herinneringen en gevoelens op van verdriet en vreugde, van lief en leed, zoals het leven biedt. Zo vormt zich voor jongere generaties hopelijk een beeld van die tijd, waarin voor de huidige vrijheid gevochten is.

Om onze bedoeling het bevrijdingsfeest van 5 mei 1995 als van binnenuit te vieren, heeft het iemand zo vertolkt:

*Laat nu de muziek schallen
en de feestkurken knallen.
De fakkel van het licht komt eraan
En de vredesduiven laten we gaan.*

*De vlaggen wapperen fier in de wind
En wees vrolijk en blij als een kind.
We zijn bevrijd vijftig jaar geleden
En daarom leven we gelukkig in 't heden!*

Programma Herdenking Vijftig jaar Bevrijding 5 mei 1995

- 09.45 uur - Aankomst van de Harmonie St. Caecila uit Lichtenvoorde
- 10.00 uur - Ontvangst van het bevrijdingsvuur uit Wageningen
- Het lossen van de vredesduiven en het loslaten van de ballonnen.
- Toespraak door Jhr. mr. R.F.R.M. van Rijckevorsel, burgemeester van Lichtenvoorde
- Optreden Harmonie St. Caecilia
- Weergave gebeurtenissen in Lichtenvoorde tussen 1940 en 1950 door de heer A.J. Vos, voorzitter comité 'Herdenking Vijftig jaar Bevrijding'
- Uiteenzetting ontstaan pilotenlijn door de heer H. Hulshof
- Dia-lezing over het verzet de heer J. Kruip
- Officiële opening expositie door de burgemeester

Het comité 'Herdenking Vijftig jaar Bevrijding' bestaat uit:

A.J. Vos (voorzitter), burgemeester jhr.mr. R.F.R.M. van Rijckevorsel, pastor E.H.P.J. Osendarp O.P. A.W. Driessen, G.J.A. Eppingbroek, P.G.W.M. Hahné, H.J.A. Hulshof, J.M.J. Kruip, G.A.Th.M. Nijs en A.B.A. Roemaat.

Voor U opgesteld door A.J. Vos

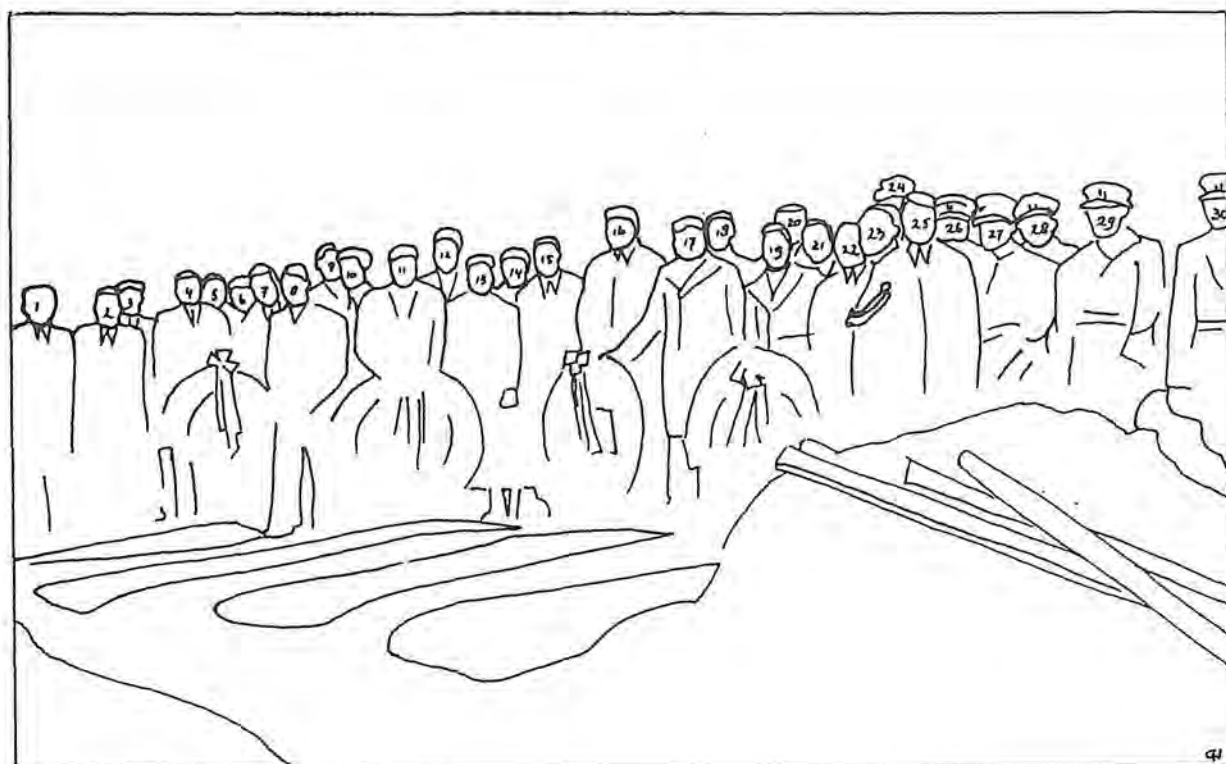
(Her)Kent U ze nog?

Op deze pagina's vindt U twee tekeningen gemaakt naar aanleiding van foto's die ook afgebeeld staan in deze periodiek. Op beide foto's staan een vrij grote groep Lichtevoordenaren afgebeeld. Van een groot aantal hebben wij de naam kunnen achterhalen, maar er blijven er voor ons ook een aantal onbekend. Wanneer U op de foto's deze 'onbekenden' herkent zouden wij het zeer op prijs stellen wanneer U hierover contact op wilt nemen met

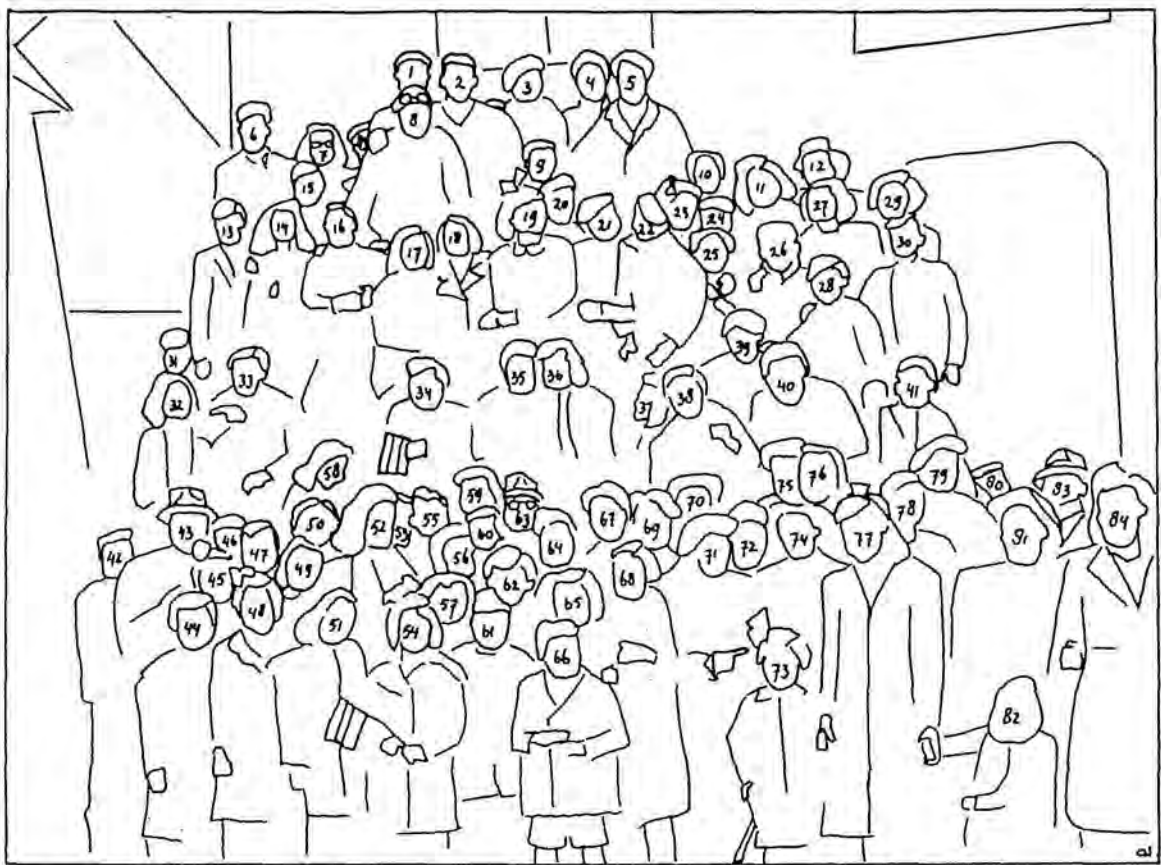
B. van Lochem
Patronaatsstraat 32
7131 CG Lichtenvoorde
telefoon: 05443-78393

De tekening op deze bladzijde hoort bij de foto die genomen is van de begrafenis van vier geallieerde vliegeniers op de algemene begraafplaats op 2 februari 1942.

De tekening op de volgende bladzijde hoort bij een foto die op 31 maart 1945, de bevrijdingsdag van Lichtenvoorde, gemaakt is. De pantserwagen stond toen tegenover de kerk, voor de boekhandel van Fust aan de Rapenburgsestraat.

1 Johan te Dorsthorst	11	21
2 Wynand Foury	12	22 Jan Hogenkamp
3 Gerrit Kuyk	13	23 ... Hondorp
4 Harry Wekking	14 Jan Elferink	24
5	15	25
6 Frans Rikkerink	16 Johan Spekking	26 Bernard ter Haar
7 Jan Manschot	17 Willy Stortelaar	27
8 Joop ter Haar	18	28
9 Gert Zondag (?)	19 Frans Ravesloot	29
10 Jan Tenten (?)	20	30 Feike Hoekstra

1 Antoon Visser	31	61 Bennie Rozendaal
2 Wim Wekking	32 Nettie Bonzen	62
3 militair	33 Piet Kleijberg	63 Toon Weeber
4 Joke Ravesloot	34 Antoon Kruip	64 Marietje Jacobs
5 Aloys Hummelink	35 Marietje Hartman	65 Annie Knippenborg
6 Albert van Halteren	36 Annie Wekking	66 Wim ten Have
7 Nettie van Halteren	37	67 Tonnie Rikkerink
8 militair	38 Harrie Tenten	68
9 Antoon Huinink	39	69 Wim Bremer
10 Truus Hogenkamp	40 Bennie Hogenkamp	70 Harrie Doppen
11 Annie Stiekwold	41 Theo van Harxen	71
12 Johanna Wekking	42	72
13 Jos Dusseldorp	43 Gerard Molleman	73 Agnes Hogenkamp
14 Annie Bonzen	44 Johanna van Eeten	74
15 Herman Eskers	45 Marietje Weelink	75 Jan Paashuis
16 Tom Paulussen	46	76 Toon Berendsen
17 Diny Ravesloot	47	77 Annie te Vruchte
18 Lientje Kruip	48 Lien Weelink	78 Rikie Hendriksen
19 Ria Sterenborg	49 Rikie Rouwhorst	79 militair
20 militair	50 Harrie Wekking	80 militair
21 militair	51	81
22 Mimi Doppen	52 Gerda Wekking	82 Marjan Hogenkamp
23 Lily Weijenburg	53 Annie de Groen	83
24 militair	54 Els Hogenkamp	84 Dien Eekelder
25	55 Liny Wekking	85
26 Joep Huinink	56	
27 Annie Vos	57	
28	58 Lidy Hartman	
29 Trees Hanselman	59 Harrie Bionda	
30	60	

Adressen bestuur Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde:

A.J. Vos <i>voorzitter</i>	Patronaatsstraat 43	7131 CE Lichtenvoorde	tel. 05443-75326
A.W. Driessen <i>secretaris</i>	Schatbergstraat 60	7131 AS Lichtenvoorde	tel. 05443-72823
G.J.A. Eppingbroek <i>penningmeester</i>	Koekoekstraat 16	7102 AZ Winterswijk	tel. 05430- 15408
H.J.A. te Brake <i>werkgroep excursies</i>	Verdistraat 9	7131 AS Lichtenvoorde	tel. 05443-72117
H.J. Krabbenborg <i>dialectgroep</i>	Boschlaan 3	7131 RA Lichtenvoorde	tel. 05443-71936
B.H.W. van Lochem <i>werkgroep genealogie</i>	Patronaatsstraat 32	7131 CH Lichtenvoorde	tel. 05443-78393
G.A.Th.M. Nijs <i>werkgroep archeologie</i>	Past.Sandersstr. 13	7131 BT Lichtenvoorde	tel. 05443-76947
J.C. Wansing <i>bibliothecaris/verkopen</i>	Wilgenstraat 6	7131 ZP Lichtenvoorde	tel. 05443-74299

Redactieadres:

R. Wissink   Bilderdijkstraat 11   7131 NH Lichtenvoorde   tel. 05443-71179

41 Idi Salmons
~~Alex Schu~~
Schuifmaat
Wilfried Schuurman

Digitale bewerking
Henk Hanselman
2013